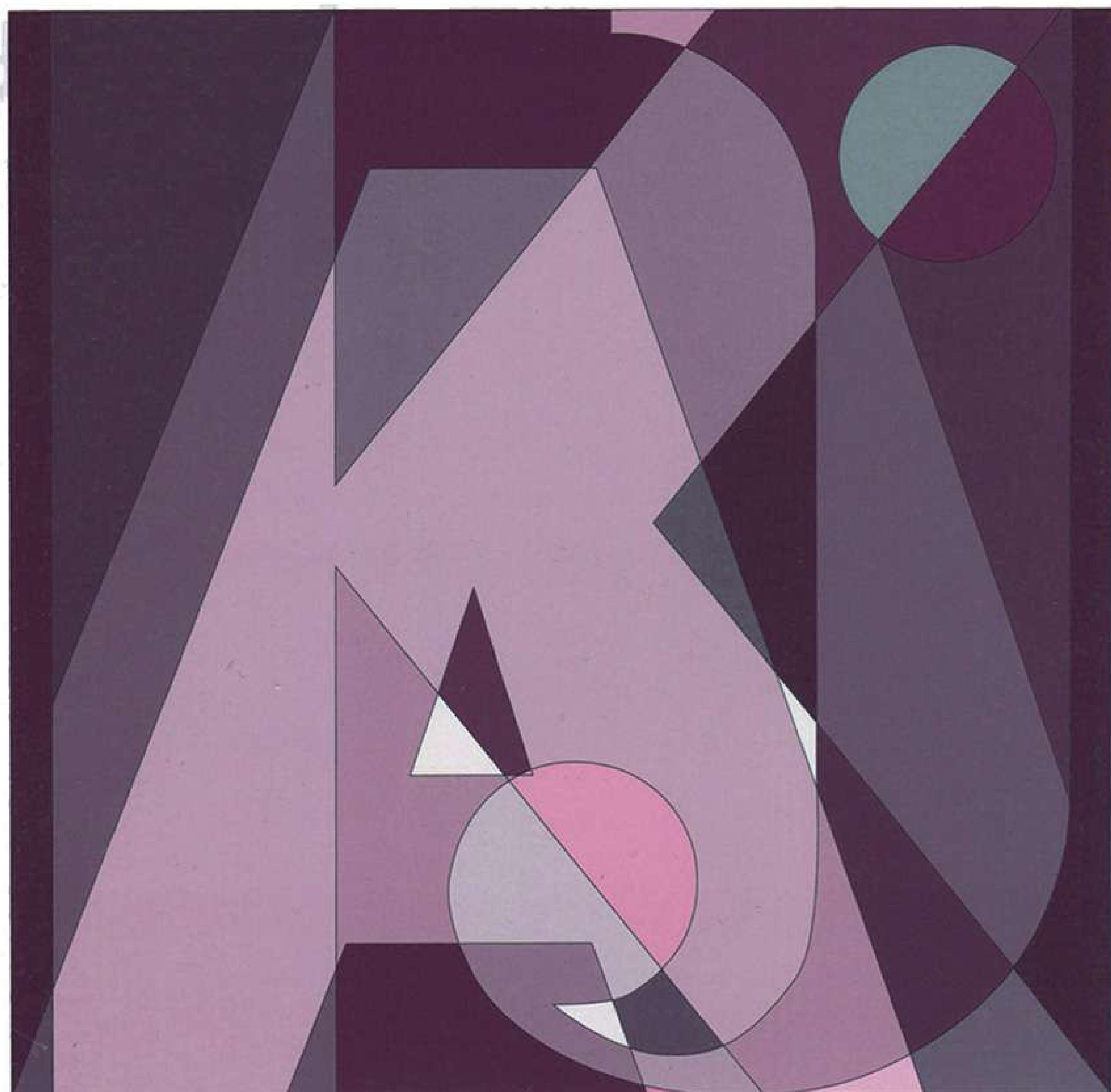
kaj 3-4

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
KULTURU

UDK 821.163.42:008:7

ZAGREB 2024.
ISSN 0453 - 1116

Kazalo

Naslovnica:
Frane Paro

Poštovani čitatelji, pretplatnici i suradnici!

U raznolikosti devet rubrika, te nastavku časopisnoga „kulturološkoga truca", novi Kajev svezak 3-4/2024. pretežito je književno-jezično korelacijski postavljen, u skladu sa svojom koncepcijom iskazanom u podnaslovnoj odrednici. Nažalost, pred sam tisak, njegov je početak obilježen inmemorijskim slovom †Ernestu Fišeru – književniku, uredniku, novinaru, antologičaru - višedesetljetnoj duši Kajkavskoga spravišča i Kaja u spomen.

Raspon kajkavske književno-umjetničke i jezične tematike možemo pratiti u mjerodavnim člancima i studijama o doprinosu književnih povjesnika i jezikoslovaca (Alojz Jembrih, Mijo Lončarić) hrvatskoj znanosti i kulturi; književnim podsjetnikom na kajkavsko pjesništvo dvoje autora iz grupe pjesnika osnivača časopisa Kaj 1968. (Stjepan Bence, Anđela Vokaun-Dokmanović); u likovno-literarnoj korelaciji suvremenih umjetnica (E. Nađ Jerković i M. Bajc), sve do osvrta i prikaza (s naglaskom na 450. obljetnicu prve tiskane kajkavske knjige Decretum). Književni pečat nose i rezultati programa Kajkavskoga spravišča, u rubrikama: Kaj & ča, Hrvatski književni putopis. Kao posebnost dvobroja izdvajamo rezultate projekta „Uporaba i razumijevanje podravske kajkavštine u svakodnevnom govoru i pisanju učenika u osnovnoškolskoj dobi" provedenog u šest podravskih škola (rubrika Kajkavski u školi). *Uz zahvalu na stalnoj novčanoj potpori Ministarstvu kulture i medija RH, te Gradu Zagrebu, zahvaljujemo i na sufinanciranju ovoga dvobroja Kaja iz Fonda neraspodijeljenih sredstava Društva hrvatskih književnika.*

(Uredništvo)

IN MEMORIAM - †ERNEST FIŠER
(Zagreb, 2. svibnja 1943. – Varaždin, 7. studenoga 2024.) *

POST SCRIPTUM

Zdaj spisuvlem ove znake kak da mi je zadji pot. Mozbit je to jedino kaj morem? Gdo zna. A morti se lestor branim, v riečima putuvlem, kak njiva sen, kak zablodeli oblaki, brez početka i konca, odnavek? A morti me, zaprav, i neje. Ali je je moj ris, jeno ufanje ledveno, nezahodnost, stokratno zlamenje. I samopozablenje: biti v rieči kakti v čunu, a morja takaj neje, nit ga igdar bilo je.

Metafizična čkomina, *povsud.*

Medtemtoga – so zrasli soliterji, fučkaju fabrike, dunjčeju mašine, krepavle vrieme. Tisučletni navuk kak piesek v gutu! A joči Rangerove krave, vu Stridonu, joščer fajtne mučiju, zmirom ze zida glediju, nekam vu dalšinu, zaniemele od tulike lepote. Medtemtoga – Perun triebi vuši, Einstein v grobu kune, razgrajenim nebom se kušuvleju sveci, najhrabrejši ftiči curiju prvi, vu slavi i krvi, oni najslabejši i dendenes čepiju vu staračkem domu. Nikaj se, daklem, spremenilo nie...?!

Vu visoki peči stoletja brez mere vri.

†Ernest Fišer (Morje zvun sebe, 1978.)

---

* Nažalost, ovogodišnji svezak Kaja 3-4/2024. započinjemo inmemorijskim slovom našem †Ernestu Fišeru - književniku, pjesničkom bardu, uredniku, novinaru, antologičaru, književnom povjesniku - višedesetljetnoj duši Kajkavskoga spravišča i Kaja. Prije nepunu godinu, ispunjenom cijelom rubrikom Suvremena kajkavska književnost u Kaju 3-4/2023., književnim portretom u povodu Autorove 80-letnice, teško da bismo predvidjeli ovakav sudbinski odlazak … Književnik, znanstvenik i prijatelj mr. sc. †Ernest Fišer (Zagreb, 2.05.1943. - Varaždin, 7.11.2024.) - jedan od urednika i nositelja kulturološke i povijesne djelatnosti Kajkavskoga spravišča i časopisa Kaj - bio je članom Spravišča od 1977. godine, a glavnim i odgovornim urednikom Kaja od 1991. do početka 1994. Uz životopis, bibliografiju, izbor iz književnih posveta suvremenika (Božica Jelušić, Emilija Kovač, Zvonko Kovač), donosimo i jedan od radova s ovogodišnjega znanstvenog kolokvija posvećena upravo Ernestu Fišeru uz značajnu mu životnu obljetnicu. Naj mu bu vekivečna gloria kajkaviana! (Uredništvo)

†ERNESTU FIŠERU POSVEĆENO

Božica Jelušić, *Đurđevec*

KAJKAVSKOMU SLOVOČUVARU VU SPOMEN
Ernestu Fišeru

Ernest je v noči kapal, bdil, skoznuval,
Kajkavske reči, mazil, pazil, čuval;
Pospane glave na harc je zbantuval;
Kraj pozabljenih versih verestuval.

Imal je vupača, snage i kuraža,
Splašila ga ne bi kuštrava bagaža.
Znal je gdi se druže laž i paralaža,
A v orsagu srca gdi se drži straža.

Pod brazdom je našel kaj su drugi šteli,
Železo je koval, dok se ne razbeli.
Titrali su v slogu sitni nonpareli:
V zorju je popeval kak ftič na imeli.

Bil je muž po meri, vitez i prijatelj;
V rojžicami dečec, Lepote iskatelj.
Vu slaboči drugih krepčine davatelj,
I vu svojem delu Istine spoznatelj.

7. 11. 2024.

***Emilija Kovač**, Čakovec*

ERNESTU ZA ZBOGOM

ali zrasti v nekvo zavupanje

pod vuhkom mekotom zemljina stegna vreme raste vuz koru ledine po šumi i semu kaj mislim da smisel more biti a mortik je i je. tu nam se ftopiti v korenje vubiti se z listjem s travom ali zrasti v nekvo zavupanje pogledati v obloke jedne velke tenje: tu je naše življenje na stolu kak kruh dišeči od sape i rok ali jedna črvljiva gruđa niščine... kaj ja znam.

gda tak zazorímo negdi zmed canjgeri prej neg se kavrani spustiju na svržje toga hlepečega zavupanja v biti i nadjati se obrni se sem vranam i kavranom nasproti v nekvu malo gizdavu i malo kmičnu mužiku od soz i dragošče priprostu kak dihanje.

sklonjen u mir zemlje

sklonjen u mir zemlje ako je to mir i ako postoji neka razlika u odnosu na ravnodušnost naslonjen na iščašen brid vremena odjednom ili čak više nego ikad iznova dječak malo zbunjen svojim rubom i naglom nedovršenošću tom nekom novom zbiljom kojoj se znajući da je nužna ipak nismo tako nadali samo zemlji i pticama u nedogled sigurni svako jutro iznova da možemo dalje do neke sasvim obične sreće malim koracima i riječima bez namjere jer naša nam ishodišta nitko ne može otuđiti... no – čim dođe bog stvari postaju nešto drugo ako dođe predano i s mirom u to unedogled.

***Zvonko Kovač**, Čakovec/Zagreb*

†Ernest Fišer (1943.- 2024.)

Sjeverozapad, nakon jedinstvene kajkavske zbirke pjesama u prozi *Morje zvun sebe*, možda i najpoznatija Fišerova knjiga pjesama, jednako nastala kao dio kajkavskoga iskustva, da je samo obnovila npr. *Varaždinskom suitom*, novim antologijskim Fišerovim zapisom, postupke prethodnih knjiga, bila bi nezaobilazna činjenica pjesničkog opusa Ernesta Fišera. Kolokvijalnim izrazom grotesk-no-satiričke intonacije, novim prostornim, putopisnim iskustvima, otvorio se nov poetički znak, jedne književnosti, čitave jedne pokrajine, gotovo orijentacije u srednjoeuropskom prostoru duhovnoga zavičaja. Krug identiteta je zatvoren, oskudnom vremenu, otuđenju - usprkos.

Drugim riječima, održavajući svoje pjesničko poslanstvo između književnog izazova i svakodnevice nesklone životu u riječima, Ernest Fišer sasvim je prozreo igru, shvaćajući je kao zavjeru: održavanje pjesme kao neke tople luči, kao lampaša u provincijalnom svratištu, pjesniku se ponekad čini uzaludnim, do nemogućnosti slobode, do groteske, do odustajanja. U skroman registar raspoloženja i intonacija, u razgovijetnu i ravnomjernu crtu Fišerova stiha, sa *Sjeverozapadom* u pjesmu prodire stvarnost izvan sjećanja i intime, gotovo s ulice, oblikujući razgovorne “vijesti iz unutrašnjosti” ne više kao komentare, nego kao reakcije na zbivanja, upravo kao zadnje krikove.

Varaždinska suita

S patine kuća ljušte se stoljeća, još topla / kao laž starog zlata, dok memljiva Drava / šumi iz gluhog doba svijeta: to Varaždin / u kiši budi se sabirući melankolično jutro / u dvadeset do šest netko otvara prozor / halapljivo grabeći svježinu i taj žar / što probija se iz svake pore grada / (između trulih zdanjâ i živih sanjâ) / taj surovi prezent - možda je posljednji / stvarni sjaj u koji valja vjerovati ili ga rukom

/ dotaći, jednom posve neshvatljivom žudnjom / i prepunom ozona što krijepi oči poput / misterije svjetla sa Stančićevih platnâ: evo dan će / on ima veliko žuto srce, slijepo i rasipno / a novo je vrijeme, drugi običaji

Već naslov te pjesme govori o spoju lokalne i univerzalne "teme": suita, osobito glazbeno djelo istodobno fragmentarne i jedinstvene strukture, asocira glazbeni život Varaždina, makar se on u pjesmi ne spominje, no u simbolici suite moguće je tumačiti i Fišerov poetski znak - čuvajući jedinstvene zamisli pjesme, odnosno knjige, unatoč svim centrifugalnim tendencijama, raspršenosti dojmova, svijesti, paralelizmu svjetova. Ista "slika" suite lako se prepoznaje i u strukturi Varaždinske suite: između dva asocijativna kruga deskriptivne naravi umetnuta je, za Fišera karakteristična, meditativna asocijativna digresija, pa lako raspoznajemo tri korelativne sekvence, čije su granice prekoračivane jedinstvenom ritmotvornom organizacijom i čitanje pjesme doima se kao čitanje jedne rečenice, izgovorene gotovo u jednom dahu. Svijest lirskoga subjekta, prepuštena dojmu varaždinskoga jutra, paralelnom izmjenom asocijacija i motiva, zapažanja i usputne misli, pokušava vrijeme zapažanja maksimalno uskladiti s vremenom čitanja u jedinstveno perceptivno vrijeme, i za pjesnika i za čitatelja. Sugestivna snaga dojma time je ekonomično prenijeta u "receptivnu sugestiju", da bi se oko pjesnika i oko čitatelja našlo u istom položaju, u istom kutu perspektive.

Pri svemu, razvijaju se i kulturološko-lokalne asocijacije u natjecanju sa stvarnosno-osobnim opservacijama: starina kuća u stoljećima, zlato Drave, svjetlo Stančićevih slika u logičnom rasporedu pridodano je asocijaciji glazbenoga života grada, koji tako sugeriran može imati samo jedno ime, ime središnje točke hrvatskoga sjeverozapada, dok se asocijativni niz "surovoga prezenta" koncentrira u slici anonimna subjekta koji grabeći svježinu /…/ ozona - čime su markirane granice uvodne i zaključne sekvence - svjedoči novo doba, drugu svakodnevicu. U pomirenju, u suglasnosti znakovite prošlosti i bezlične zbilje, Fišer uspijeva oživjeti povijesne, duhovne obzore, osmišljavajući stvarnost što nesmiljeno rastače vrijednosti duha, zbilju pjesništva.

S vremenom, Fišerova poezija zadobivala je znakove konzistentne, rano iskazane poetike individualnoga iskustva pjevanja: opisi prirode i grada, opisi prostora, poprimali su osobitosti pjesnikova unutarnjega reljefa, kao i obratno. Stanje duše bivalo je stanjem autentičnoga pejzaža. *Morje zvun sebe* i *Sjeverozapad* krajnje su točke tih obrata, njihova uvjerljiva, majstorska sučeljenost.

(Iz knjige *Domovinski eseji*, Čakovec: Insula, 2009.)

ACTIVA KAJKAVIANA †ERNESTA FIŠERA U ČASOPISU *KAJ* I *KAJKAVSKOM SPRAVIŠČU*

Božica Pažur, Zagreb

Kajkaviana fischeriana i u časopisu *Kaj*, kao i u *Kajkavskom spravišču*, društvu za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba, *Kajevu* nakladniku, dokazuje se višestruko: književno i književnopovijesno-analitički, antologičarski, urednički i kulturološki.

Ernest Fišer (1943. – 2024.) bio je član Kajkavskoga spravišča od rujna 1977. godine, skoro pet desetljeća (!), a u više mandata i njegovih upravnih tijela.

Suradnju s časopisom *Kaj*, isprva „časopisom za kulturu i prosvjetu" – kako je glasila podnaslovna odrednica za prvog njegovog urednika i požrtvovnog osnivača 1968. godine Stjepana Draganića – Ernest Fišer započinje u br. 11/1975. (godištu 8.), još u prvom, dakle, desetljeću izlaženja i Draganićeva, upravo povijesnog, urednikovanja. Riječ je o tekstu *O pjesničkom modernitetu Stanislava Petrovića* (uz izbor). Posljednji tekst u *Kaju* objavio je u godištu 52., br. 5-6/2019. – *Nagrada „Katarina Patačić" Goranu Gatalici za najbolju kajkavsku knjigu 2018. godine* – a takoreći nedavno, 2021., izvan Kaja, u jednoj od biblioteka Kajkavskoga spravišča *Artistica* (knj. 3) i posvetnoj monografiji *Hommage à Rabuzin* (u povodu 100. obljetnice umjetnikova rođenja) pjesmu *Rabuzinovo sunce*.

U višedesetljetnom suradničkom kontinuitetu, valja izdvojiti i Fišerov ***urednički*** doprinos *Kaju*, kojemu je bio glavni i odgovorni urednik poslije Ive Kalinskoga: od 1991. do kraja 1993. zalažući se za uobičajenu časopisnu rubričnu organiziranost. Za trogodišnjeg Fišerovog urednikovanja, prijašnji nazivi Draganićevih, osobito Kalinskijevih tematskih brojeva, serijala, tematskih okosnica/cjelina, pretvoreni su u nazive rubrika, a časopis precizira podnaslovnu odrednicu u : „časopis za književnost, umjetnost, kulturu". Također, u ime kontinuiteta, Fišer i dalje ostaje u Kajevu uredništvu.

Prema temeljito uređenoj Bibliografiji časopisa *Kaj* od 1968. do 2010., te u nastavku od 2011. do 2018., u skladu s koncepcijom i raznolikošću časopisa – koju je izradila *Marija Roščić Paro* – svojevrsnu Fišerovu „bibliografiju kajkavijanu" u *Kaju* čine 33 bibliografske jedinice, objavljeni tekstovi na 396 stranica B5 formata. Dodaju li se tome (iz posebnih bibliotečnih izdanja Kajkavskoga spravišča) spomenuta posvetna pjesma Rabuzinu, te separatno izdanje *Barokni iluzionizam Ivana Rangera* (1978.), broj objavljenih jedinica povećava se na 35, a stranica na 413.

Najzanimljivija je i najsloženija, opsegom najveća, a „samo" jedna bibliografska jedinica (čak 266 stranica) - Fišerova ***Antologija hrvatskoga dječjega kajkavskoga pjesništva***, kao časopisno izdanje (*Kaj,* godište 9., br. 3-5/1976.). Ta jedinstvena antologija („pa makar i prva takva u svijetu" – prema riječima njezina sastavljača Ernesta Fišera), kao što smo višeput naglašavali, višestruko je usustavljena i selektivna donoseći - osim 252 izabrane kajkavske pjesme dječjih autora s cjelokupnoga kajkavskoga govornog područja - znanstveni instrumentarij koji i ne bismo očekivali: među ostalim, prvu *cjelovitu* suvremenu ***dječju bibliografiju*** *kajkavianu.* Bibliografija se odnosi na razdoblje od 1967. do 1976., temeljeći se na onodobnim izborima, zbornicima, periodicima, a uz *Uvodne pripomene sastavljača* dopunjena je indeksom uvrštenih autora i rječnikom manje poznatih riječi. Izuzetna je vrijednost sastavljačeva Predgovora „Uprizorenje hrvatskog dječjeg kajkavskog stvaralaštva" na respektabilnih 36 stranica. Metodologijom i erudicijom Fišerova antologija može se mjeriti s onom Mladena Kuzmanovića, „Antologijom novije kajkavske lirike", objavljenom također kao *Kajevo* izdanje godinu ranije, br. 3-5/1975.

Raznolikost drugih tekstova Ernesta Fišera u časopisu *Kaj* potvrđuje i raspon njegovih autorskih kompetencija: od književne pjesničke (prije svega u originalnom žanru *kajkavske pjesme u prozi*), do književno-kritičke u više stručnih studija, eseja i osvrta, sve do povijesti umjetnosti, likovnosti.

Raznolike, dakle, tekstove Fišer objavljuje unutar *Kajevih* tematskih cjelina, panorama, izbora, a prije svega *rubrika* – iskazujući u njima, među ostalim, svoj znanstveni/teorijski doprinos periodizaciji i tipologiji suvremenoga kajkavskoga pjesništva (npr., od kajkavskog „semantičkog shematizma" do „semantičkog sintetizma"), kakav nalazimo u kasnijoj njegovoj knjizi ogleda i studija *Dekantacija kajkaviana* (1981.).

Prvi pjesnički opus, ciklus kajkavskih pjesama u prozi *Zlamenke iliti rieč človečja*, Fišer objavljuje u prvom dvobroju desetoga godišta *Kaja,* br. 1-2/1977. – upravo onaj ciklus kojim godinu kasnije (1978.) započinje njegova glasovita zbirka *Morje zvun sebe*, **prva objavljena kajkavska zbirka *pjesama u prozi* u suvremenoj kajkavskoj književnosti**.

Fišerova je kajkavska poezija, dostojanstvenim izborom od deset pjesama, također u časopisnom *Kajevu* izdanju, zastupljena u Antologiji hrvatskoga kajkavskoga pjesništva Jože Skoka *Ogenj reči* (godište 19., br. 4-6/1986.): *Morje zvun sebe; Čakovečki nocturno; Rieč goreča; Macbeth na fajruntu; Znovič; Hiža brez dece; Post scriptum; Zlamenke iliti rieč človečja (1, 4, 5, 6, 9, 10); Misel; Na križopotju.*

Izvadak iz bibliografije svih objavljenih tekstova Ernesta Fišera u časopisu *Kaj* donosimo u ***dodatku*** ovom kratkom pregledu, i to iz Bibliografije časopisa Kaj, 1968. – 2010. (Kaj 3-4/2011.), te u nastavku od 2011. do 2018. (Kaj 5-6/2020.) – čija je autorica/priređivačica Marija Roščić Paro.

Časnoj Autorovoj životnoj *80-letnici* uredništvo časopisa *Kaj* pridružilo se prošle godine ispunjenom cijelom rubrikom *Suvremena kajkavska književnost*, prije svega, filozofijskom studijom Marijana Varjačića o poetici kajkavskih pjesama Ernesta Fišera *(Čudo jezika : Glosa uz kajkavsku liriku Ernesta Fišera)*, reprezentativnim pjesničkim izborom naslovljenim *Metafizična čkomina povsud*, te primjerenim životopisom (*Kaj*, 56. godište, br. 3-4/2023.).

***

Nažalost, ovogodišnji svezak Kaja 3-4/2024. inmemorijsko je slovo našem †Ernestu Fišeru - književniku, pjesničkom bardu, uredniku, novinaru, antologičaru, književnom povjesniku - višedesetljetnoj duši Kajkavskoga spravišča i Kaja.

(Iz izlaganja sa znanstvenoga kolokvija uz 80. obljetnicu života Ernesta Fišera u Matici hrvatskoj, u Zagrebu, 9. travnja 2024.)

PRILOG

BIBLIOGRAFIJA 0BJAVLJENIH RADOVA †ERNESTA FIŠERA U ČASOPISU KAJ

Izvadak iz Bibliografije časopisa Kaj, 1968. – 2010., te u nastavku, 2011. – 2018.

Priredila: Marija Roščić Paro, Zagreb

Novija / suvremena hrvatska / kajkavska književnost

FIŠER, Ernest. O pjesničkom modernitetu Stanislava Petrovića. (V. izbor pjesama, str. 11-20). 8 (1975) 11, 3-10.

FIŠER, Ernest. Antologija hrvatskog dječjeg kajkavskog pjesništva. [Predgovor

"Uprizorenje hrvatskog dječjeg kajkavskog stvaralaštva", str.7-45; Izbor (250 pjesama), str. 49-193; "Dječja bibliografija kajkaviana" (izbori,

zbornici, periodici, 1967. - 1976.) : Uvodne pripomene sastavljača, str. 195-244; Index uvrštenih autora, str. 245-250; Rječnik manje poznatih riječi, str. 253-259]. 9 (1976) 3-5, 7-266.

FIŠER, Ernest. Zlamenke iliti rieč človečja. 10 (1977) 1-2, 78-79.

FIŠER, Ernest. Pjesma: Črlena noč - jesen. /Suvremeni kajkavski pjesnici/. 10 (1977) 11-12, 26.

FIŠER, Ernest. Poliformnost međimurske zemlje u pjesmama Nikole Pavića. 10 (1977) 11-12, 68-73.

FIŠER, Ernest. Privrženost dječjoj poetskoj riječi: Uz stihove najmlađih brezničkohumskih kajkavskih pjesnika. (V. izbor pjesama, str. 48-56). 11. (1978) 1, 45-47.

FIŠER, Ernest. Pjesme: Morje zvun sebe; Znovič; Hiža brez dece; Čakovečki nokturno; Rieč goreča; Potlam sega; Macbeth na fajruntu; Drobi se vrieme; Post scriptum. /Naši krajevi/. 11 (1978) 3, 23-26.

FIŠER, Ernest. Pjesme: Morje zvun sebe; Čakovečki nocturno; Rieč goreča;

Macbeth na fajruntu; Znovič; Hiža brez dece; Post scriptum; Zlamenke iliti rieč človeka (l, 4, 5, 6, 9, 10); Misel; Na križopotju. /Ogenj reči : Antologija hrvatskoga kajkavskoga pjesništva/. 19 (1986) 4-6, 253-259.

FIŠER, Ernest. Pjesma: Žerjavka, žerjavkica. (V. tekst i izbor I. Kalinskoga iz dosadašnjih recitala kajkavske lirike u Krapini, str. 25-37). /Stoletni kaj kolendar/. 20 (1987) 3, 31.

FIŠER, Ernest. Pjesnik djetinjstva i podravskog zavičaja. (O životu i djelu Miroslava Dolenca Dravskog; vidi: Izbor iz poezije M. Dolenca Dravskog, str. 9-22). 28 (1995) 4-5, 3-8.

FIŠER, Ernest. Uvodna riječ. (S Okruglog stola "Domjenak o Domjaniću", Sv. I. Zelina, 1995.). 28 (1995) 4-5, 25-26.

FIŠER, Ernest. Morje zvun sebe. Pjesme u prozi: Morje zvun sebe; Čakovečki nocturno; Rieč goreča; Macbeth na fajruntu; Znovič; Hiža brez dece; Post scriptum; Zlamenke iliti rieč človečja; Aere perenius; Misel; Europa, mater naša; Na križopotju; Veliki mešter rieči; Post scriptum; Cajngeri življenja; Ajngelek moj... . (V. tekst Jože Skoka, str. 17-27; Pripomene o autoru, str. 27-28). 29 (1996) 4, 3-16.

FIŠER, Ernest. Varaždinska ishodišta i teme Miroslava Šicela. (Znanstveni kolokvij u čast akademiku Miroslavu Šicelu uz 70 godina života i 50 znanstvenog rada,Varaždin 1997.). 30 (1997) 5-6, 60-66.

FIŠER, Ernest. Morje zvun sebe. /U spomen Mladenu Kuzmanoviću/. 34 (2001) 6, 13.

FIŠER, Ernest. Žofke misli – korenike u pjesništvu Ive Kalinskog. (Ulomak iz knjige Dekantacija kajkaviana, 1981.). (Uz 65 godina života Ive Kalinskog, v. str. 3-30). 38 (2005) 6, 19-22.

FIŠER, Ernest. Neiztolnačno morje vu nami : izbor (autorski i urednički). Pjesme: Zlamenke iliti rieč **človečja**; 1., 5., 9.; 10.; Znovič; Morje zvun sebe; Čakovečki nocturno; Post scriptum; Prah zemeljski, tenja; Aere perennius; Na križopotju; Ajngelek moj…(Fuga croatica, A.D. 1993.), Drevo kaj nie znalo hmreti; Znam jeno mesto; Dej mi, Božek, iti spati; najemput zaroblen v puščavi sumlji; Ftice horvatske, zahičene; Zvirišča zavičajna; Kmica povsud okoli nas; Zagliblen vu zbilju; Vse ono kaj nemremo zreči. 47 (2014) 3-4, 3-18.

FIŠER, Ernest. Pjesma: Aere perennius. (Fuga Galovichiana - kajkavski pjesnici Franu Galoviću, 1887. - 1914.). 47 (2014) 5-6, 13-14.

FIŠER, Ernest. Zvirišča zavičajna : Posvetna pjesma Joži Skoku. /In memoriam – Joža Skok/. 50 (2017) 3-4, 39.

FIŠER, Ernest. Nagrada *Katarina Patačić* Božici Jelušić za najbolju kajkavsku knjigu objavljenu u 2016. godini. 50 (2017) 3-4, 56-63.

Starija hrvatska / kajkavska književnost / baština

FIŠER, Ernest. Riječ o kontinuitetu kajkavske književne riječi. /Starija kajkavska književnost i suvremena kajkavska proza/. 10 (1977) 6-8, 3-5.

Povijest umjetnosti; graditeljsko nasljeđe

FIŠER, Ernest. O baroknom iluzionizmu Ivana Rangera. 10 (1977) 1-2, 51-63.

Osvrti, recenzije

FIŠER, Ernest. Lujo Bezeredi. (U povodu 70. obljetnice umjetnikova života). 2 (1969) 3-4, 96-99.

FIŠER, Ernest. Žmahen pjesnički ogenj. (Stanislav Petrović: "Ogenj i žmah", NZMH, Zagreb, 1990.). 24 (1991) 1, 94.

FIŠER, Ernest. Iluminacije Željka Prsteca. 26 (1993) 5-6, 108.

FIŠER, Ernest. Nagrada *Katarina Patačić* Goranu Gatalici za najbolju kajkavsku knjigu objavljenu u 2018. godini. 52 (2019) 5-6, 141-143.

Kronika kajkaviana

FIŠER, Ernest. Predstavljanje časopisa "Kaj" u Mađarskoj. 25 (1992) 1-2, 126-128.

FIŠER, Ernest. Kajkaviana rediviva : Obnovljen recital kajkavskog pjesništva u S. Ivanu Zelini. 25 (1992) 3, 89-90.

FIŠER, Ernest. Opet zvoni dječji kaj! (Uz XII. Smotru dječjeg kajkavskog pjesništva – Zelina '92). 25 (1992) 4, 92.

FIŠER, Ernest. Trpke lamentacije Blanke Dovjak Matković. 26 (1993) 1, 83-84.

FIŠER, Ernest. Svestrani djelatnik. (Antun Šimunić, 13. I. 1948. – 7. IV. 1993.). 26 (1993) 1, 85.

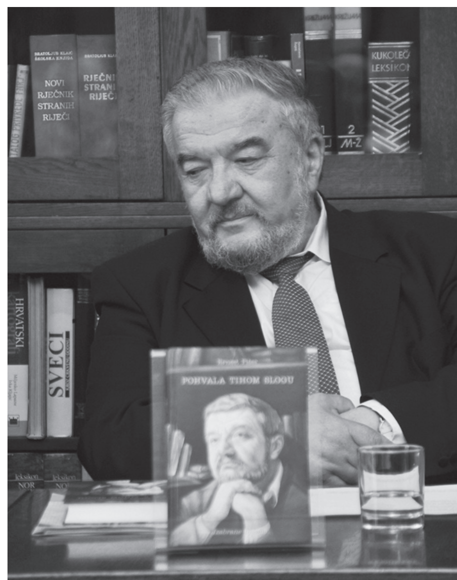
FIŠER, Ernest. Pjesnik dravskih krajolika. (Uz 60. obljetnicu života varaždinskog slikara Slavka Jagačića). 27 (1994) 2-3, 94-95.

FIŠER, Ernest. Kontinuitet varaždinskih književnih tema: "Garestinski panopticum". (Novo književno-kritičko petoknjižje Jože Skoka – Tribina Kajkavskoga spravišča, 6. 3. 2008., voditelj: dr. sc. Ivo Kalinski). 41 (2008) 1-2, 146-148.

FIŠER, Ernest. Nagrada "Katarina Patačić" za najbolju kajkavsku knjigu u 2012. Božici Brkan. (B. Brkan: Pevcov korak – kajkavski osebušek za EU, Acumen d.o.o., Zagreb 2012.). 46 (2013) 6, 84-85.

Životopis – †Ernest Fišer

Pjesnik, književni i likovni kritičar i publicist †***Ernest Fišer*** (Zagreb, 2. svibnja 1943. - Varaždin, 7. studenoga 2024.). Osnovnu školu polazio u Maloj Subotici i Čakovcu, a gimnaziju završio u Varaždinu. Na Pedagoškoj akademiji u Čakovcu završio je 1963. studij likovnih umjetnosti i stekao zvanje nastavnika tog predmeta. Na zagrebačkom Filozofskom fakultetu diplomirao je jugoslavenske književnosti i jezike (danas studij kroatistike) te studij filozofije, a na doktorskom studiju Filozofskog fakulteta u Osijeku potvrdio je magisterij znanosti, te mu je kao doktorandu odobrena tema doktorske disertacije "Književno djelo Zvonka Milkovića".

Književnik †Ernest Fišer

Kao likovni pedagog radio je u osnovnoj školi u Domašincu (1963-65.), a potom je bio profesionalni novinar u čakovečkom tjedniku *Međimurje* (1966-1971.) i prvi urednik Radiostanice Čakovec (1969-71.). Djelovao je kao urednik svih izdanja Kulturno-prosvjetnog društva "Zrinski" u Čakovcu (1971-72.), a u razdoblju 1972-79. bio je urednik u Izdavačkom odjelu čakovečkog Tiskarsko-izdavačkog zavoda "Zrinski". U tom poslu priredio je za tisak i svojim predgovorima popratio oko stotinjak knjiga suvremenih hrvatskih pisaca.

U Varaždinu djeluje od 1979. godine, prvo kao arhivski djelatnik u Povijesnom arhivu (1979-82.), potom kao profesionalni urednik uglednoga književnog časopisa *Gesta* (1982-87.) i direktor Hrvatskog narodnog kazališta (1985-87.). Dužnost ravnatelja Gradske knjižnice i čitaonice "Metel Ožegović" u Varaždinu obnašao je od 1987. do 1991., a od tada pa do svog umirovljenja 2011. godine bio je direktor i glavni urednik najtiražnijega hrvatskoga pokrajinskog tjednika *Varaždinske vijesti,* u kojem se kontinuirano javljao kolumnama, intervjuima, reportažama i drugim novinskim prilozima.

Kao varaždinski gimnazijalac prvom se pjesmom javio 1959. godine u zagrebačkom srednjoškolskom časopisu *Polet.* Od tada svoje pjesme, književne i likovne kritike, studije i eseje kao i

novinske polemike i članke objavljuje u *Studentskom listu, Vjesniku, Telegramu, Oku, Hrvatskom slovu* i *Vijencu,* te u časopisima *Forum, Kolo, Republika, Život, Gesta* i *Kaj.* Bio je jedan od pokretača izdavanja *Međimurskog kalendara* (1969.) i *Kajkavskog kalendara* (1970-72.). Kao glavni urednik Fišer je uređivao i časopis *Kaj* (1990-93.), a od 2009. godine glavni je urednik Matičinog časopisa za književnost, umjetnost i kulturu *Kolo.*

Ernest Fišer bio član je Društva hrvatskih književnika od 1969. godine, a bio je i njegov potpredsjednik u mandatu od 1985. do 1987. Dugogodišnji je član Matice hrvatske, jedan od obnovitelja rada njenih ogranaka u Čakovcu (1989.) i Varaždinu (1990.), a od 1994. je i predsjednik varaždinskog Ogranka Matice hrvatske. Član je Hrvatskoga novinarskog društva od 1970. godine, gdje je u više mandata bio član Središnjeg odbora i predsjednik Županijskog vijeća HND-a Varaždin. Od 1998. redovni je član Družbe "Braća hrvatskog zmaja", a od osnutka (1994.) član Varaždinskoga književnog društva i Ogranka DHK Čakovec-Varaždin, član Kajkavskog spravišča od 1977.

Za svoj pjesnički rad Fišer je višestruko nagrađivan. Čak četiri književne nagrade osvojio je svojom kajkavskom zbirkom *Macbeth na fajruntu*: 1) *Maslinov vijenac* (2014.); 2) Nagradu *Fran Galović* (2014.); 3) Nagradu *Katarina Patačić* (2014.); 4) Nagradu HAZU *Dragutin Tadijanović* (2015.). I za pjesničku zbirku *Doba nevremena* (Alfa, Zagreb, 2016.) dosad je nagrađen dvjema književnim nagradama - 1. nagradom za poeziju Hrvatskog slova (2015.) i 2. nagradom za poeziju Zaklade "Terra Tolis" (2016.), dok je posljednjom zbirkom pjesama *Preludij za anginu pectoris* (Tonimir, 2017.) osvojio prestižnu pjesničku nagradu "Tin Ujević" koju dodjeljuje Društvo hrvatskih književnika.

Dobitnik je i dviju profesionalnih novinarskih nagrada – *Zlatnog pera* i *Zlatne kartice* (1995.), te medalje *Milan Grlović* (2003.) za iznimne zasluge za Hrvatsko novinarsko društvo, a nagrađen je i plaketom *Ivan Lukačić* (1995.) za stručni publicistički rad (za monografiju *Varaždinske barokne večeri*). Odlikovan je *Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića* (1996.), a za svoj značajan književni, kulturološki i novinarsko-publicistički rad nagrađen je 2003. *Nagradom grada Varaždina za životno djelo,* uz 60. obljetnicu života.

Bibliografija †Ernesta Fišera

Ernest Fišer objavio je 13 samostalnih pjesničkih zbirki: *Nagrizeni anđeo* (1965.), *Drugi silazak* (1968.), *Ishodišta* (1972.), *Morje zvun sebe* (1978.), *Sjeverozapad* (1981.), *Majstori zebnje* (1982.), *Otisci* (1989.), *Varaždinski nocturno* (pjesničko-grafička mapa, s grafikama S. Macolića, 1997.), *Pohvala tihom slogu* (izabrane pjesme, 2003.), *Macbeth na fajruntu* (sabrane i nove kajkavske pjesme, 1978.-2013.), *Doba nevremena* (2016.), *Preludij za anginu pectoris* (2017.) i *Trošenje nade* (izabrane pjesme, 2019.). Uz nabrojena izdanja, Fišer je i autor prve *Antologije hrvatskog dječjeg kajkavskog pjesništva* (Zagreb, 1976.), zatim likovne studije *Barokni iluzionizam Ivana Rangera* (1977.), zbirke književnih rasprava i eseja o hrvatskom poslijeratnom kajkavskom pjesništvu *Dekantacija kajkaviana* (1981.), te likovne monografije *Slavko Stolnik* (1985.), dvije glazbene monografije - *Varaždinske barokne večeri* (2020.) i *Mirjana Bohanec Vidović* (2021.), kao i knjige *Novinstvo Varaždina* (1995.) – potonje u suautorstvu, kao i nekoliko publicističkih izdanja.

Kao pjesnik Ernest Fišer zastupljen je u više antologija suvremenoga hrvatskog pjesništva, primjerice u antologiji Slavka Mihalića *Novi hrvatski pjesnici* (Zagreb, 1968.); u antologiji hrvatskoga duhovnog pjesništva *U sjeni transcedencije* (Zagreb, 1985.) Nevena Jurice i Božidara Petrača; u antologijama kajkavskoga pjesništva Jože Skoka *Ogenj rieči* (Zagreb, 1986.) i *Rieči sa zviranjka* (Zagreb, 1999.); u antologiji hrvatske poezije u prozi Zvonimira Mrkonjića, Hrvoja

Pejakovića i Andriane Škunce *Naša ljubavnica tlapnja* (Zagreb, 1992.); kao i u antologiji suvremene hrvatske ratne lirike A. Stamaća i I. Sanadera *U ovom strašnom času* (Zagreb, 1992.). Također je zastupljen u hrestomatiji suvremenoga hrvatskog pjesništva *Skupljena baština* (Zagreb, 1993.) te u antologiji *Probrana baština – hrvatsko pjesništvo 20. stoljeća* (Zagreb, 2001.) Stijepe Mijovića Kočana, zatim u prvoj varaždinskoj književnoj hrestomatiji *Garestinski hortus verbi* Jože Skoka (Varaždinske Toplice, 2012.), kao i u nekoliko panoramskih izbora suvremenoga hrvatskog pjesništva na stranim jezicima.

Valja spomenuti da je Ernest Fišer zastupljen u *Hrvatskom leksikonu* (Zagreb, 1996.), *Leksikonu hrvatskih pisaca* (Zagreb, 2000.), *Hrvatskoj enciklopediji* (Zagreb, 2001.), *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* (Zagreb, 2010.), *Enciklopediji Matice hrvatske* (2015.) i u nekoliko drugih leksikonskih izdanja. Njegove su pjesme prevedene na više stranih jezika (poljski, češki, slovački, engleski, njemački, talijanski, španjolski, mađarski, rumunjski, bugarski i dr.), a neke su mu i uglazbljene, i to kao šansone ili kao koncertne solo popijevke. Uglazbili su ih skladatelji Davor Bobić, Dragutin Novaković Šarli, Lidija Bajuk, Stjepan Mikac, Ivan Mežnarić i dr.

OSNIVAČI ČASOPISA *KAJ* I UREDNIŠTVO PRVOGA GODIŠTA, 1968. (II.)

Izbor iz poezije i biografske bilješke*

NESI TI MRTEV KONJ ŽELEZNI

Stjepan Bence *(1913. – 1976.)*

Kobila z obešenom glavom

Pred vrati stala je kobila
z dogom, obešenom glavom.
Po sveto tak je hodila,
pokrita starom ponjavom.

Gazda imel je bruha,
i kehljo je skriti ne mogel.

* U drugom nastavku, izborom iz kajkavskoga pjesništva i kraćim biografskim bilješkama, podsjećamo na dvoje autora iz grupe pjesnika - osnivača časopisa Kaj, ujedno i članova uredništva prvoga godišta 1968. - na Stjepana Bencea i Anđelu Vokaun-Dokmanović. Početkom 1968. – kao časopis „za kulturu i prosvjetu“ Kaj je nastao inicijativom kajkavskih pjesnika – među kojima su, uz prvog i dugogodišnjeg glavnog i odgovornog urednika Stjepana Draganića, osnivačima bili Anđela Vokaun-Dokmanović, Fran Koncelak, Stjepan Bence, Melita Runje i Benedikt Tumpa. Toj se grupi, ujedno i članovima redakcijskog odbora, pridružuju: Ljubica Duić, Tomislav Stunić i slikar Zorislav Drempetić Hrčić (autor likovne opreme prvih brojeva časopisa i naslovnice). Književni podsjetnik na oboje pjesnika, ako je suditi po njihovim antologijskim pjesmama, neizbježno traži i suvremeno (pre)vrednovanje njihova djela. Stjepan Bence zastupljen je u svim mjerodavnim antologijama kajkavskoga pjesništva (Ogenj reči, 1986., i Rieči sa zviranjka, 1999. Jože Skoka, Antologiji novije kajkavske lirike Mladena Kuzmanovića, 1975.), a Anđela Vokaun-Dokmanović u Kuzmanovićevoj antologiji, zatim oboje autora u Panorami novijega kajkavskoga pjesništva (Kaj 1/1971., te drugim Kajevim izborima), Horvackoj zemlici, 1971. itd. (op. ur. – E. Kovač i B. Pažur).

Mama so mo dali kruha,
pri deli kaj je pomogel.

I rasohe deli so na kola,
pobirali po hiži bokčijo:
opravo, kerdelo, stola…,
nikaj kaj ne pozabijo.

I onda, išli su v redo:
napre kobila z obešenom glavom,
te tožni den, to dogo sredo,
pokrita z bogečkom ponjavom.

Zgubljeni broji

V taboru saki se prezival,
kre imena navek i broja je mel.
Brez toga smrt je bližeša bila!
I tak
ni hmreti si ne smel.

V taboru se zato navek brojilo,
ka nikam se nej mogel skriti.
Sam dnevi se nesu brojili,
da je k smrti
trebalo oditi…!

A saki den tokli smo se strašno:
neprijatel, smrt i ja – si troje.
I nišči je ne nigdar obladal,
zvun smrti.
A mi? Zgubili smo broje!

Na mosto…

Črna noč je na mosto zastala,
za melin, za drevje,
z dežđom je zvezana…

Pod mostom je zver ritala,
i breja
se noč hitala.

A vožje se je do neba napnolo;
med jarmi odvečer
sonce se zgubilo.

Hej, što bo jempot skočil

Hej, što bo jempot na konja skočil
i poletel kak viher od hiže do hiže? –
Hej, što bu stepel stare zide
i vužgal ogenj, kak pes naj liže?

Naj liže, naj žere canjke stare,
z kutorovnjaka naj si vun bežijo…
Naj zgorijo lese, meje, hatari,
i za tem naj se znova delijo!

Hej, što bo jempot na konja skočil
i za ogenj pobral se suhe križe…?
Hej, što bu letel kak viher
od hiže do hiže…?

Nesi ti mrtev

Nesi ti mrtev konj železni
po poljo ka več ne bežiš:
zelena, žota i modra
je voda
od tvoje krvi
de ve ležiš…

De ve ležiš pod kamenjem,
slepe su ti oči – jaj!
Trem so mrtvem

počinek zadnji:
železne gatre
i strugin mlaj.

Nesi ti mrtev konj železni:
ali življenje jim što bo dal?
Voda je tekla
zelena i žota,
kre brega
de most je stal.

Konj železni, konj brez srca,
i voda, masna, zelena i žota!
Kak se bote vrnoli
spod kamena,
brez mosta,
z zadnjega pota?

Globoko…

Vodo smo iskali
i zdenca smo kopali
globoko, globoko.

V oči smo si gledali
i v dušu spoščali,
globoko, globoko.

I v togi smo plakali
i žejo si gasili,
globoko, globoko.

I srečo smo vgunoli
i zemljo to ljubili,
globoko, globoko.

Sledi i tragi (1971.)

Norom smeho kreja je ne bilo…

Na zadnje stal je i podium
z kotrige naše dece napravljeni.
Z roke v roku faklje smo davali;
drage kušuvali i mahali, mahali…

Išče nigdar tak lepo nesmo popevali,
što bi nam i mogel pregovarjati?
Norom smeho kreja je ne bilo,
a morali bi jafkati, jafkati!

Sledi i tragi (1971.)

Tiho, brez reči…

Za bregi zgubilo se sonce,
pred večer tiho…
I nišči na jega obrnol se ni,
niti sozo spustil,
niti pak se nešči žalostil.

Za tem pak došla je noč,
da v soldačijo prešel je Štef –
i nišči na jega obrnol se ni,
niti sozo spustil,
niti pak se nešči žalostil.

I tam je opal:
tiho,
brez reči,
kak da nigdar neje bil –
i nišči na jega obrnol se ni,
niti sozo spustil,
niti pak se nešči žalostil.

Kruh sozom zamešeni (1963.)

Novo življenje

Onda je itak tabor minol,
brojili so ljudi što je zginol? –
Človek, šteri več bil je mrtev,
iz zemlje se zdignol!

Plugi su znova gluboko sekli
i konji so zemljo sonco vlekli. –
Popevka nova dalko je letela,
kre pota je žena korpo dol dela.

Ftrudnela se…
Od novog življenja bila je pijana.
Mož je dagud v sonce pogledal
i pital se: de je tak dugo ostala?

Kruh sozom zamešeni (1963.)

Plakali smo stopram v tork

V jednom koto blatnog dvora
mi, deca, najrajši smo bili;
a v koto tom zvun zdenca
krčmarski bil je šekret –
i ono, kaj najrajši smo imeli,
bil je naš dragi dečji svet.

Na smetnjako naše veselje je raslo:
konfeti, koreandoli – papernata sreča.
I či bil je išče šteri lmpion,
v ponedelek, onda, saki bil je kral!
A plakali smo stopram v tork,
či nišči nam kruha ne dal.

Kruh sozom zamešeni (1963.)

Meseca sem vlovil…

Bil je večer,
da je voda šomom srce prala,
I senje so peroti dobile,
a ti me nesi poznala…

A ja sem i to večer
meseca v šaki vode vlovil;
ali voda je črez prste scurela,
a mesec se je za oblake skril.

Kaj 1/1971.

(Izbor iz *Antologije novije kajkavske lirike*, M. Kuzmanović, Kaj 3-5/1975., *Antologije hrvatskoga kajkavskoga pjesništva „Ogenj reči“*, J. Skok, Kaj 4-6/1986. i *Panorame novijega kajkavskoga pjesništva*, Kaj 1/1971.)

Bilješka o pjesniku

Stjepan Bence (Čakovec, 3. svibnja 1913. – Zagreb, 9. rujna 1976.)

Pjesnik (zanimanjem građevinski tehničar), koji je živio i djelovao u Čakovcu, svojim se kajkavskim stihovima javio uoči Drugog svjetskog rata, a aktivnije je objavljivao u poratnom razdoblju. Objavio je dvije zbirke stihova na rodnoj međimurskoj kajkavštini (*Kruh sozom zamešeni*, Zagreb 1963., *Sledi i tragi*, Čakovec 1971.).

Premda je neposredno pred Drugi svjetski rat bio član grupe antifašistički orijentiranih hrvatskih književnika Hrvatskog zagorja, Podravine i Međimurja, u kojoj djeluje i, npr., Mihovil Pavlek Miškina, u njegovim stihovima nema izrazitijih ideoloških akcenata. Bio je suradnik zagrebačkog Književnika, no, stjecajem okolnosti (ideološki konfliktno predratno okružje, cenzura), nije zamjetnije objavljivao. Poslije rata surađivao je u mjesečniku Straža danas, tjedniku Varaždinske vijesti, Zagorskom kalendaru...

Trajno obilježen iskustvom dvaju svjetskih ratova, od kojih je prvi doživio kao dijete, a drugi kao mlad čovjek, Bence je doživljene tjeskobe nosio kao dio svoga identiteta te je stoga tema rata, „tabornost” (Kalinski), trajna odrednica njegova djela. Vilko Ivanuša u predgovoru *Kruhu sozom zamešenim* rekao je kako u Benceovim pjesmama „zaista nema krika ni izravnog buntovnog pokliča, ali se osjeća u njima težak i nesvijestan protest proziv besmislenog klanja za tuđe interese”.

Za Bencea, radnika, graditelja po struci, jednako je bitna i socijalna tematika o kojoj govori „tvrdim i hrapavim stihovima, kakva je i ruka međimurskog zemljoradnika“ (Ivanuša). Živeći u doba oskudice, dobro se sjećao tegoba predratnog i ranopostratnog preživljavanja, ali ne utapajući se u tim evociranjima nego nastojeći u njima naći zapretanu ljepotu (kratki trenuci blagdanske sreće koja se ostvaruje kao kratkotrajni prekid gladi, *Plakali smo stopram v tork*). Izdvojimo (slijedeći nepogrešiv instinkt antologičara Ive Kalinskog i njegovu procjenu) u refleksivno-socijalnoj skupini pjesmu *Kobila z obešenom glavom*, u kojoj, lapidarnom neposrednošću zapisujući fragmente pripreme za posao, donosi paralelne portrete konja i gazde. Ta dojmljiva uvodna slika ima potencijal za kompleksniji zahvat, bilježenjem niza pojedinosti, ukupnost čije dojmljivosti je upravo u toj namjernoj nedorečenosti.

Pejzaž, kojeg je „prepuna kajkavska dijalektalna lirika" (Kalinski) i kod Bencea ostaje na razini „prosječna kazivanja", ali u antologijskim pjesmama neki detalji („Črna noć je na mostu zastala,/.../Pod mostom je zver ritala", *Na mosto)* uspiju proizvesti specifičnu atmosferu, koja nosi elemente fantazmagoričnog, nadrealnog.

Dijelom opusa, osobito socijalne i pejzažne tematike, Bence se uklapa u mnoštvo autora koji zapisuju „ispreponavljane motive, petrificirane rimovane kalupe, želatinozne petricokerempuhovske opservacije" (Kalinski), no ima u njega stihova u kojima govori pamtivo i osebujno.

Vilko Ivanuša u njegovom djelu kao posebnu vrijednost prepoznaje prisutnost „doživljene neposrednosti, smirene kontemplacije, humanosti i unutrašnje dramske napetosti, izvornog načina poetskog izražavanja, umjetničke i moralne snage".

U mnogim stihovima Bence je prožet gotovo domjanićevskim sentimentom, žalom zbog neumitnosti rastanka od dragih osoba (mati, otac), neostvarenih ljubavi (*Stala boš na stezi*), tegobnog života u kojem ne nalazi mir i ispunjenje (*Stara misel*).

Velikim dijelom njegove pjesme su fragmenti koji se, bez intencionalne povezanosti, u konačnici integriraju u autonomnu konzistentnu poetiku.

Emilija Kovač

STIHA SE V HIŽU DOVLEČEJU KMICE

Anđela Vokaun-Dokmanović *(1901. – 1983.)*

Denes je negdo prešel
Sestri

Denes je negdo prešel polek mene
gda su kmice razasterle krila –
z rukom doteknul holer kaj vehne;
znala sem – ona je bila.

Tak saki dan gda sunce zahaja,
stiha se v hižu dovlečeju kmice –
merti baš z njimi domom dohaja,
pak čakam da joj vidim lice.

Kaj, 3-5/1975.

Gruntek ne bum ostavil

Gruntek ne bum ostavil,
Zemlju svoju zaboravil,
Brege v trsju, cvetje v rosi
V srcu navek nosim.

Ak i odem v stranjski kraj,
Daj nam denes, posla daj,
Saku večer z menom dremle,
Gruda moj zemlje.

Ak bi mogel, ja bi štel,
Celi breg bi sobom zel,
Pak bi z večer, posle dela,
Šetal se znad sela.

Gruntek ostal bu za sina,
Jemput gda vre nebu mene,
Gda se bregi zazelene,
Nek me se spomina.

Tvoje su ruke

Tvoje su ruke negdar
Tak lepo dragati znale,
Zakaj su drage te ruke
Dalko od mene ostale?

Gde su ti lepi cajti,
Kad lasi su mi rasplele?
Nigde vre nemrem najti
Drage te ruke bele.

Stara vura

Babica su vumrli
Dedeka nema više,
A njihova stara vura
Još vu hiži diše.

Kazala se pomekneju
Vsaku minutu dale,
Kaj nebuju nigdar one
Odmor zele i spale?

Zakaj mi moramo vmreti,
A stare vure živiju?
Dugo po smrti našoj
Ljudi im leta brojiju.

Leta su vnoga vre prešla
Al stara vura još hodi.
Vsaku minutu se mekne,
Gledi kak smrt vse vodi.

Babica su vumrli,
Dedeka nema više,
A njihova stara vura
Još vu hiži diše.

Puti i steze

Gdi su ti puti i steze,
Za ruku kud si me vodil?
Šumel je jablan i breze
I mesec po granju je hodil.

Gdo staru klupu je meknul,
Na kojoj smo navek sedeli?
Vu srce je grdo me teknul,
Tak jako smo ju rad imeli.

Posušil se jablan i breze,
Stare vre klupe ni.
Poznat ni puta ni steze,
Kud negda smo hodili mi.

Kaj se zmisliš

Kaj se zmisliš
Kak smo negdar na proščenju bili?
Z kupice smo onda jedne
Mi medicu pili.

Kupil si mi licitara,
Srčeko črleno,
Jošče denes ja ga imam,
Samo je zdrobleno.

Nikaj zato, ipak kipec
Na njem ostal celi,
Kad ga gledim, črno oko
Kak da se veseli.

A i vusta kak i negdar
Pitati bi štela,
Al me morti rada imaš,
Al bi me ti zela?

Kaj se zmisliš,
Kak smo onda
Tam pri lesi stali?
Prvi kušlec v temnoj noči
Jeden drugom dali…

Kaj 1/1971.

(Izbor iz *Antologije novije kajkavske lirike*, M. Kuzmanović, Kaj 3-5/1975. i *Panorame novijega kajkavskoga pjesništva*, Kaj 1/1971.)

Bilješka o pjesnikinji

AnđelaVokaun-Dokmanović, pjesnikinja (Zlatar Bistrica, 7. kolovoza 1901. – Zagreb, 29. kolovoza 1983.). Kajkavske pjesme piše i objavljuje od gimnazijskih dana, a mnoge su joj uglazbljene (*Gruntek ne bum ostavil, Kaj se zmisliš, Zazvonil je veliki zvon, Gde su oni lepi cajti...).* Pripada grupi pjesnika osnivača s kojima je Stjepan Draganić - u Zagrebu 1968. - pokrenuo časopis za kulturu i prosvjetu *Kaj*. Članicom je *Kajeva* redakcijskog kolegija od prvoga mu broja, sve do smrti 1983., objavivši u njemu značajniji dio svoga kajkavskog opusa, od br. 1(1968.) do 11-12 (1977.). Okušala se i u glumi (film *Izbavitelj,* 1976.). Kajkavskom lirikom „nostalgije i tuge“, u tradiciji domjanićevske poetike, evocirajući svijet „neraskidivog jedinstva između pjesnika i ambijenta“ (J. Skok), zastupljena je u: *Panorami novijega kajkavskoga pjesništva*, časopis *Kaj,* IV (1971.), 1; u *Horvackoj zemlici* : Izboru pjesama sa Smotre kajkavskog pjesništva Samobor 1971., Narodno sveučilište Janko Mišić Samobor; te u *Antologiji novije kajkavske lirike* (ur. M. Kuzmanović), *Kaj*, VIII (1975.), 3-5.

Objavljena zbirka: *Povehlo cvetje*, Kulturno-prosvjetno društvo hrvatskih Zagoraca “Matija Gubec”, sv. 14, Zagreb, 1962.

LIT.: J. Skok: *Lirika nostalgije i tuge*, Kaj, III (1970.), 11, str. 43-44; *Horvacka zemlica, Samobor 1971., str. 90; Antologija novije kajkavske lirike, Kaj*, VIII (1975.), 3-5, str. 247

[Iz Enciklopedije Hrvatskoga zagorja, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2017.]

(B.P.)

KAPITALNO DJELO ALOJZA JEMBRIHA

Kajkavski filološki ogledi: prinos povijesti hrvatske književnosti i jezika. Hrvatska udruga *Muži zagorskoga srca*. Martinišće, Zabok, 2023., 1167 str.

Martina Horvat, Zagreb

Knjiga *Kajkavski filološki ogledi: prinos povijesti hrvatske književnosti i jezika* Alojza Jembriha izdana je u povodu 75. obljetnice autorova rođenja. Kako doznajemo iz uvodnoga dijela, sastoji se od niza radova nastalih u posljednjih dvadesetak godina pisanih pretežito za znanstvene skupove i različite prigode, a objavljeni su u znanstvenim časopisima i zbornicima te kao pogovori u pretiscima kajkavskih knjiga od 16. do 19. stoljeća koje je autor priredio za tisak. Prevladavaju nepoznate ili slabo poznate kajkavske književno-jezične teme, a autor na početku knjige naglašava da knjiga možda naizgled korespondira s knjigom *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi* (1998.) u odabiru tema, ali da je korpus posve različit i temeljen na izvornim tekstovima kao i spomenuta knjiga.

Kajkavski filološki ogledi podijeljeni su u pet cjelina. S obzirom na stoljeće kojemu tematika rada pripada iščitavamo četiri naslova, a knjigu zaključuje posljednje, peto poglavlje naslovljeno *Actualia*. Na kraju knjige nalazi se bibliografija znanstvenih, stručnih i drugih radova Alojza Jembriha zabilježenih kronološkim redoslijedom prema godištu izdavanja počevši od 1974. zaključno s 2023. godinom, a u dodatku se mogu naći razni zanimljivi slikovni prilozi. Knjiga sadržava i tekst recenzija koje su pisali prof. emer. Stjepan Hranjec te prof. dr. sc. Mario Grčević, kao i pozdravni govor prof. dr. sc. Ivana Šestaka pri otvaranju 21. znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem *Kajkavski jezik, književnost i kultura kroz stoljeća* u Tjednu kajkavske kulture koji je tradicionalno održan u Krapini, 5. rujna 2022. u povodu proslave 75. obljetnice života autora ove knjige.

Prvo je poglavlje knjige naslovljeno *16. stoljeće*, a otvara ga rad posvećen Antunu Vramcu (o. 1538. – 1588.), kajkavskome piscu koji je djelovao u

Zagrebačkoj biskupiji kao prvi teološki pisac tridentskih smjernica, točnije njegovoj *Postilli* (1586.). Autor u radu naslovljenu *Antun Vramec – prvi hrvatski pisac u Zagrebačkoj biskupiji na tragu tridentskih smjernica* ističe kao novost Vramčev autograf koji je ostavio u jednoj latinskoj inkunabuli tiskanoj 1496. godine: *Aristoteles Opera*. Osim njega, Jembrih je u članku popisao i ostale Vramčeve autografe koji su danas pohranjeni u knjižnicama u Hrvatskoj i dominikanskoj knjižnici u Beču.

Još o početcima tiskanih kajkavskih knjiga u 16. stoljeću naslov je drugoga rada, a zapravo je Jembrihov osvrt na knjigu Matije Murka *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (1927.). Pokušavajući ispraviti neke eventualno netočne podatke, a imajući pritom na umu da su u međuvremenu dostupna i nova saznanja o navedenoj tematici, autor među ostalim opovrgava Belićevu hipotezu o ovisnosti kajkavskoga književnog jezika o jeziku protestanata (str. 54). Jednako tako opovrgava i Murkovu tvrdnju da su prve tiskane kajkavske knjige nastale pod utjecajem protestantskih tiskanih knjiga u Urachu, kao i da je Antun Vramec pripadao protestantskom krugu.

Vramca tematizira i članak naslovljen *Mađarska i hrvatska povijest kroz stoljeća u ljetopisnim zapisima Vramčeve (1578.) i Vitezovićeve* Kronike (1696.). Riječ je o prvom povijesnom djelu Antuna Vramca, a za cilj ima pokazati što je i kako Vitezović preuzimao iz Vramčeve *Kronike*, što je jako korisno jer se iz navedenih usporedaba može pratiti jezični razvoj hrvatskoga jezika Vramčeva i Vitezovićeva doba.

Poglavlje završava radom naslovljenim *Lik Sv. Jeronima u Vramčevoj* Postilli *(1586.) i drugi o njemu*. Autor nastavlja tematski niz o Antunu Vramcu, a, kako i sam recenzent emer. prof. S. Hranjec kaže, vrijednost rasprave je u tome što će čitatelj na jednom mjestu naći prikaz mitova o legendi sv. Jeronima koji je navodni tvorac glagoljice (str. 1125). Jembrih u spomenutome radu donosi dijakronijski prikaz takva mita, kao i znanstveno neutemeljene tvrdnje o njemu.

Naziv je drugoga poglavlja knjige *17. stoljeće*, a Jembrih ukazuje na sve aspekte koji su vezani uz obitelj Zrinski. Cjelinu autor otvara člankom pod naslovom *Kriposti Ferdinanda II.* (1640.) u adaptaciji Jurja Rattkaya. Navodeći nekoliko podataka o Jurju Rattkayu, autor navodi da je djelo pisano *slovinskim*, odnosno hrvatskim jezikom, točnije jezikom tzv. zrinsko-frankopanskoga književno-jezičnoga kruga. Budući da je djelo pisano uglavnom kajkavskim izričajem, Rattkay ulazi u krug kajkavskih pisaca 17. stoljeća. Jembrih se dotiče u radu i Lehfeldtove studije o Rattkayevim *Kripostima* jer je njezina vrijednost u otkrivanju načina Rattkayeva prevođenja iz latinskoga izvornika.

Juraj Habdelić u svjetlu Zerczala Marianzskoga *(1662.)* drugi je Jembrihov članak koji tematizira 17. stoljeće, a autor nam nakon nekoliko važnijih informa-

cija o Habdelićevu životu i djelu donosi sadržaj *Zerczala Marianszkoga* (1662.), kao i neslaganja oko žanrovske pripadnosti navedenoga djela zaključivši da djelo pripada moralnodidaktičkoj prozi, odnosno žanru propovijedi, kao što je i Zvonimir Bartolić istaknuo. Osim toga, Jembrih se u članku dotiče i Habdelićevih životnih opisa u navedenom djelu, kao i njegovih jezičnih promišljanja, ali i Habdelićevih djela u Jagićevim promišljanjima (1904. i 1910.) zaokruživši rad podatcima o jezičnim obilježjima i slovopisu u Habdelićevu *Zercalu*, ali i posvetom Nikoli Erdödyju.

Članak pod naslovom *Pogodbe/ugovori na kajkavskom jeziku iz 17. stoljeća za izvođenje radova u isusovačkoj crkvi sv. Katarine na Griču u Zagrebu* sadržava dvanaest tekstova pogodbi/ugovora prepisanih suvremenom hrvatskom latinicom, a popraćenih bilješkama. Tekstovi se uglavnom odnose na obnovu isusovačke crkve sv. Katarine na Griču na Gornjem gradu, a usto Jembrih posebno ističe vrijednost tekstova s obzirom na kajkavsku terminologiju u graditeljstvu.

Pušlec cvetja duhovnoga skup spravljen *(1678.) molitvenik za Bratovštinu sv. Barbare u Brdovcu* predmet je analize sljedećega Jembrihova rada u kojem autor donosi informacije o sadržaju molitvenika, ali i o izvorima i paralelama s izvorima te o prilagodbi pojedinih molitava ženskomu recipijentu. Tekst zaokružuje slovopisnim i jezičnim obilježjima navedenoga teksta, a smatra i da bi autor molitvenika mogao biti Baltazar Milovec.

Jembrihov članak *Molitvenici dviju Katarina Frankopan/Zrinski (1560. i 1661.) u suodnosu s molitvenikom* Pobožne molitve *(1678.)* govori o tri Katarine iz obitelji Frankopan koje su udajom ušle u obitelj Zrinski. U članku se dotiče molitvenika *Raj duše* (1560.), molitvenika *Putni tovaruš* (1661.), molitvenika *Dvojdušni kinč* (1661.) te molitvenika *Pobožne molitve* (1678.) smatrajući ih bogatim vrelom za jezična istraživanja u kontekstu povijesti hrvatskoga jezika.

O obitelji Zrinski govori i rad na temu *Zašto zrinsko-frankopanski književnojezični krug?* Jembrih smatra kako je to ispravniji naziv za ozaljski krug jer se tim nazivom apostrofiraju književnici okupljeni oko Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana, a u radu se donosi i nekoliko pisama koja su nastala prije spisateljske aktivnosti zrinsko-frankopanskoga kruga, a koja potvrđuju jezik koji ćemo uočiti u kasnijim književnim tekstovima zrinsko-frankopanskoga kruga.

Slijedi članak naslovljen *Pisma Zrinskih kao ogledalo njihova gospodarskoga života*. Autor donosi pisma, isprave i darovnice iz obitelji Zrinski. Ona oslikavaju gospodarsku sliku njihova života, ali i hrvatski jezik za koji Jembrih kaže da bi danas bio hrvatski standard da P. Zrinski i F. K. Frankopan nisu smaknuti 1671. godine (267. str.). U radu se donose i podatci o upravitelju primorskih imanja Zrinskih, Juliju Čikulinu.

Cjelinu *17. stoljeće* zaokružuje tematski niz o obitelji Zrinski i nosi naslov

Hrvatska kajkavska književnost u doba Zrinskih. Sumirajući djela pisana kajkavskim, odnosno *horvatskim* književnim jezikom, zamjetno je da je uglavnom riječ o djelima vjersko-duhovnoga sadržaja (propovijedi, duhovno-asketska djela, hagiografska djela, katekizamska djela, liturgijska djela, polemička djela, duhovno pjesništvo i himnodija te djela za razne pobožnosti). Osim toga, dio djela je pravnoga, povijesnoga, epskoga i leksikografskoga sadržaja. Jembrih u radu donosi i kronološki slijed 20 tiskanih djela na *horvatskome* (kajkavskome) jeziku, ali spominje i one pisce koji su svoja djela posvetili jednome od članova obitelji Zrinski (B. Karnarutić, D. Zlatarić, J. Rattkay, F. Glavinić itd.). Rad završava podatcima o spominjanjima članova obitelji Zrinski u Vramčevoj (1578.) i Vitezovićevoj (1696.) *Kronici*.

Treća je cjelina naslovljena *18. stoljeće* i obuhvaća tematski različite radove, a svjedoči da je navedeno stoljeće bilo najplodnije u životu kajkavske književnosti. Započinje člankom *Još o* Gatalici za čas kratiti *grofice Katarine Zrinske*. U radu se donosi opis rukopisa gatalice, kao i opis Sibilâ. Gatalica (1640.) je služila isključivo za društvenu igru u obitelji Zrinski pa je razumljivo da u prvome planu nije poetsko-umjetnički izraz, nego šala, ironija i zabava, a na jezičnome planu autor napominje da prevladava čakavica u fonetici, a kajkavica u leksiku.

Syntaxis Ornata Usum Croaticae Juventutis Accomodata (1747.) školski je udžbenik latinskoga jezika u zagrebačkoj isusovačkoj gimnaziji i tema je drugoga članka spomenute cjeline. Jembrih analizira udžbenik na strukturnoj, sadržajnoj i jezičnoj razini. Zaključuje da je njegova svrha bila dvostruka: osim što je bio određen za učenje latinskoga jezika, posebice njegove stilističke strane, poslužio je i kao udžbenik stilistike hrvatskoga jezika kajkavske književne osnovice 18. stoljeća.

Radom pod naslovom *Najstarija tiskana* Horvatska aritmetika (1758.) autor tematizira prvi hrvatski matematički priručnik. U prvome dijeli članka Jembrih navodi osnovne podatke iz literature o Mihalju Šilobodu-Bolšiću (1724. – 1787.), autoru prve hrvatske aritmetike. Nakon toga donosi slovopisnu i jezičnu analizu *Horvatske aritmetike*, a kraj je rada rezerviran za analizu predgovora iz spomenute knjige. Zaključno, važna je činjenica što je prva knjiga matematičkoga sadržaja pisana kajkavskim književnim jezikom i stoga što se u njoj prvi put pojavljuje velik broj matematičkih termina, ali i zbog popularizacije matematičkih znanja.

O doprinosu zagrebačkih kapucina govori Jembrihov rad naslovljen *Doprinos zagrebačkih kapucina kajkavskoj književnosti u 18. stoljeću*. Autor se osvrće na one pisce koji su svojim djelom ostavili vidljiv trag u kajkavskoj pisanoj i tiskanoj književnoj riječi s osobitim osvrtom na dvojicu znamenitih zagrebačkih kapucina koji zauzimaju posebno mjesto u bogatoj kajkavskoj književnojezičnoj produkciji – Štefan Zagrebec (1669. – 1742.) i Gregur Kapucin (1734. – 1812.). Nakon

osnovnih podataka o navedenim kapucinima Jembrih analizira njihova važnija djela, a članak uokviruje osvrt na rad još jednoga kapucina – fra Pashazija Severinca (1746. –1787.), također zagrebačkoga kapucina.

Idući je članak naslovljen Molitvenik *Zadnja volja… Štefana* Zagrebca u kojem autor donosi osnovne podatke iz životopisa zagrebačkoga kapucina, a potom analizira molitvenik u kontekstu hrvatskih molitvenika općenito, a dotiče se i analize na strukturnoj, sadržajnoj i jezičnoj razini. Budući da su u NSK u Zagrebu pohranjena dva izdanja *Zadnje volje*, autor je priredio za pretisak oba izdanja (2019.), prvo (1723.) u originalu, drugo izdanje (1724.) u originalu i suvremenoj latiničnoj transkripciji. Drugo je izdanje posebno zanimljivo po tome što sadrži rukopisni umetak teksta koji se po jeziku razlikuje od izvornika. Analizirajući taj rukopisni umetnuti tekst, Jembrih napominje da je rukopis nastao na prostoru na kojemu se dodiruju čakavski i kajkavski.

Rad pod naslovom *Lik carice Marije Terezije u propovijedi Gregura Kapucina* (1781.) autor analizira isprva na sadržajnoj razini Kapucinove propovijedi, a nakon osvrta na pozitivne učinke vladavine M. Terezije za Hrvatsku, Jembrih proučava jezična obilježja propovijedi s osobitim osvrtom na slovopis. Članak zaključuje biografijom i bibliografijom G. Kapucina.

Članak Horvaczko Evangyelye *(1732.) u odnosu na kajkavske svete* Evangeliume *(1651., 1694. i 1730.)* proučava prvi evanđelistar za Hrvate u zapadnoj Ugarskoj u suodnosu prema kajkavskim evanđelistarima. Popisujući sadržajne podudarnosti i razlike, rad dokazuje jezična podudaranja u svim trima izdanjima Evanđelja, međutim, analiza je pokazala da je *Horvacko evanđelje* (1732.) namijenjeno publici koja je čakavsko-ikavska što se podudara s današnjim gradišćanskim Hrvatima kod kojih je 80 posto čakavska govorna ikavica, napominje Jembrih (str. 451).

Posebno mjesto u kajkavskoj književnosti 18. stoljeća zauzima Hilarion Gašparoti (1714. – 1762.) koji je tema idućega članka naslovljena *Hilarion Gašparoti i njegov* Cvet sveteh. Autor napominje da naziv *kajkavski jezik* nije bio ustaljen u pisaca toga doba pa Gašparoti rabi pridjev *slovenski*. Osvrćući se na dosad nepoznatu Gašparotijevu posvetu iz spomenutoga *Cveta* i predgovore, Jembrih donosi i moguće Gašparotijeve izvore, kao i izbor iz djela koji je predočen u suvremenom hrvatskom prijevodu s Jembrihovom željom da potakne čitatelja „da se vrati Hilarionu Gašparotiju i mirisu njegova *Cveta svetih*" (str. 487).

Franjo Glušćić (1689. – 1758.), svećenik Zagrebačke metropolije, tema je članka pod naslovom *Franjo Glušćić u Gašparotijevom* Cvetu sveteh *(1761.)*. Kako kaže Jembrih, već u predgovoru na početku 4. knjige *Cvet sveteh* upućuje se na propovijed koju je izrekao pavlin H. Gašparoti nad ukopom bednjanskoga župnika F. Glušćića. Jembrih analizira spomenutu propovijed na sadržajnoj razini u

kontekstu baroka u kojemu je knjiga nastala.

U članku *Juraj Mulih i* Regule dvorjanstva *ili pravila za lijepo vladanje (prvi hrvatski bonton iz 1742. i 1744. godine)* autor analizira neke zanimljivije dijelove prvoga hrvatskoga bontona posebno se dotičući i danas aktualne teme odnosa starih i mladih. Juraj Mulih (1694. – 1754.) je pred sobom, kazuje nam Jembrih, morao imati neki latinski predložak jer su u ono doba, u 17. i 18. stoljeću, takvi tekstovi bili uobičajeni. Nakon kraćih napomena o transkripciji u članku se nalaze i zanimljiviji ulomci iz bontona. Tekst zaokružuje kraći glosarij koji je sastavio A. Jembrih uz napomenu da su Mulihova djela ekscerpirana za izradbu *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika* koji se izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, a objavljen je do 15. sveska zaključno s natuknicom *spodeļavati*.

Nikola Plantić (1720. – 1777.) autor je rukopisne gramatike, što doznajemo iz rada pod naslovom *Plantićeva latinsko-hrvatska gramatika (rukopis, II. dio, 1774.)*. Nakon osnovnih podataka iz Plantićeva života Jembrih nam donosi i legendu o kralju Nikoli koja se počela primjenjivati na Plantića. Rukopisna gramatika nastaje u vrijeme kad je ukinut isusovački red (1773.). Unatoč odobrenju prijevoda gramatike za tisak, dolazi dopis s napomenom da se knjiga ne tiska dok se ne prihvati novi nastavni plan. Kako je tek 1777. stupio na snagu novi školski program *Ratio educationis*, ne zna se što se dalje događalo s prijevodom, jedino što znamo jest da je ostala u rukopisu na koji svoju pozornost usredočuje Jembrih. Nakon kraće analize sadržaja u članku se razmatra o gramatičkome nazivlju u Plantićevu prijevodu i o grafiji kajkavskoga dijela u latinsko-hrvatskoj gramatici koja u povijesti ostaje zabilježena kao „prvi poznati pokušaj da se izda latinska gramatika na hrvatskome jeziku” (str. 544).

Manuale ili Ručna knjižica (1744.) Josipa Bedekovića naslov je rada koji tematizira još jednoga pavlina. Osim genealoško-biografskih podataka o Josipu Bedekoviću (1688. – 1760.), autor donosi i osnovne podatke o *Ručnoj knjižici* koju je Bedeković preveo s latinskoga na kajkavski književni jezik. Kao osobitost Jembrih ističe da je, pored stilističkoga značaja, djelo važno i u prozodijskome smislu jer je akcentuirano. U članku se nalaze ulomci iz djela, ali i aneksni rječnik: riječ je o abecednome rječniku kojima je polazni stupac hrvatska riječ, slijedi u zagradama izvorni zapis riječi, a potom latinska istovrijednica.

Knjižica od 16 stranica za koju Jembrih smatra da je unikat tema je članka pod naslovom *Parižanin pri Horvateh ili Pokazanje načina za pomenjšati beteg vu poplavaneh hižah*. Sadržajno je knjižica bila od velike pomoći za dezinfekciju prostora nakon poplave, no s jezičnoga gledišta još jednom svjedoči da je *horvacki* jezik bio jedini koji je mogao hrvatskomu kajkavskomu čovjeku približiti napredak u mnogim znanostima i područjima života. Budući da tekst dosada

nije bio dostupan javnosti, Jembrih ga u knjizi donosi u suvremenoj latiničnoj transkripciji. Na kraju članka nalaze se i grafijske osobitosti teksta.

Prva tiskana hrvatskokajkavska gramatika iz 1783. godine naslovljena *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche / Uvod u horvatsku slovnicu za Nijemce*, namijenjena Nijemcima u trima hrvatskim županijama, tema je članka koji nosi naslov *Prva hrvatskokajkavska tiskana gramatika (1783.)*. Nakon kraćih podataka o Ignaciju Szentmártonyju starijemu (1718. – 1793.) i mlađemu (1743. – 1806.), pretpostavljenim autorima nepotpisane gramatike, donose se dokazi koji govore u prilog autorstvu mlađega Szentmártonyja. O gramatici pisanoj goticom i njemačkim metajezikom Jembrih donosi kraći osvrt na njezin prvi dio te predočuje pregled sadržaja cijele gramatike.

U članku *Rukopis knjige* Pastir iščuči ovcu pogubljenu *(1794.)* Gregura Kapucina Jembrih u cijelosti donosi tekst dosad nepoznat široj javnosti u prijepisu suvremenom latinicom. Riječ je o rukopisu prve verzije epske religiozne poeme iz 1794. *Pastir iščuči ovcu pogubljenu* nakon koje je tiskana godinu kasnije redigirana verzija naslovljena *Nebeski pastir pogubljenu ovcu išče* autora Gregura Kapucina. U odabranim su primjerima predočene razlike između rukopisa i tiskane knjige.

Djelo Jurja Dijanića i Antona Vranića kao odraz prosvjetiteljstva u kajkavskoj dječjoj književnosti naslov je članka koji se bavi njemačkim predlošcima i hrvatskim prijevodima obojice autora. Juraj Dijanić (1753. – 1799.) svoj tekst preveo je iz njemačkoga časopisa *Der Kinderfreund* (1775.) Christiana Feliksa Weißea (1726. -1804.) u kojem se nalazi i dječja šalnoigra *Der Geburtstag ein kleines Lustspiel für Kinder*. S pravom je zamijetio Joža Skok, koji reče da **prijevodom igrokaza *Narođeni dan* "započinje ne samo i hrvatska dramska književnost za djecu, nego i dječja hrvatska književnost uopće"** (str. 632). Jembrih napominje da je Vranićev prijevod s njemačkoga *Mlajši Robinzon* (1779./1780.), autora Johanna Heinricha Campea (1746. – 1818.) kao što je Vranić u naslovu i naveo. Campe je preradio i prilagodio Defoeova Robinzona Kruza (Robinson Crusoe) za djecu, zato ga je i naslovio: *Robinson der Jüngere – Mlajši Robinzon* kod Vranića. Taj prijevod na kajkavski zauzima važno mjesto u hrvatskom jezikoslovlju i književnosti, kao i spomenuti Dijanićev igrokaz.

U članku *Tragom kajkavskoga kulturnoga i književnog nasljeđa znamenitih pl. Patačića* autor donosi ulomke iz *Pridavka* kajkavske *Kronike* gdje se na više mjesta spominju Patačići. Autor zatim donosi i važnije podatke iz života Baltazara III. Patačića, Aleksandra Patačića, Adama Patačića, Katarine Patačić, Eleonore Patačić, kao i o nekim njihovim djelima, među ostalim i o Patačićevu rukopisnom rječniku (*Dictionarium latino-illyricum et germanicum*) izrađenu u drugoj polovici 18. stoljeća koji na svojih 1146 stranica folio formata svjedoči o njegovoj

zauzetosti za hrvatski jezik. Spomenimo da je Ljudevit Jonke svoj doktorat izradio upravo na Patačićevu spomenutom rukopisnom rječniku.

Najopsežnije poglavlje knjige zaokružuje rad *Kotoribski protokoli* – dragocjeni izvor za gospodarsku povijest Međimurja 18. stoljeća. Riječ je o zapisima nastalima u razdoblju od 1724. do 1804. godine rukom različitih autora i različita sadržaja. Donoseći ulomke iz navedenih zapisa Jembrih napominje kako su zapisi zrcalo života Szaladske županije i pokazatelj administrativnoga funkcioniranja u 18. stoljeću jednoga trgovišta, Kotoribe, u kojem različite dužnosti obnašaju domaći ljudi koje su dužnosti bile točno zapisivanjem određene u spomenutom Protokolu pisanom kajkavskim adminstrativnim stilom. Isti su *Protokoli* objavljeni u pretisku i transkripciji 2017. što ih je priredio i opširnim pogovorom popratio Alojz Jembrih.

Pretposljednja je cjelina Jembrihove knjige *19. stoljeće* koja sadržava niz od petnaest radova. Otvara je rad pod naslovom *Prvi hrvatskokajkavski suvremeni pravopis* Naputchenye za horvatzki prav chteti i piszati (1808.). Stavivši spomenuti pravopis u povijesne okvire i imajući na umu da je *Ratio educationis* (1777.) prethodio nastanku pravopisa, jasno je da pred hrvatskim prosvjetiteljima nije bio lak zadatak. Spomenuti je pravopis bio namijenjen seoskim školama u Horvatskom orsagu, dakle, rekli bismo u Zagrebačkoj biskupiji, za učenje hrvatskoga jezika kajkavske osnovice. Osim grafijskih osobitosti, Jembrih izdvaja i važne činjenice na razini sadržaja. Prilogom je Jembrih htio još jednom dokazati i pokazati da je hrvatskokajkavski jezik bio standardni jezik (str. 736).

Istome vremenskome nizu pridružen je i rad naslovljen *Prvi cjeloviti kajkavski* Novi zavjet. Riječ je o rukopisu koji se čuva u Metropolitanskoj knjižnici Zagrebačke biskupije i sadržava 521 stranicu teksta. Jembrih u tekstu **govori o prvom cjelovitom prijevodu Novog zavjeta koji je preveo Ivan Rupert Gusić s latinskoga na kajkavski književni jezik i koji je prvi put tiskan 2018.** Budući da je to pogovor prvom izdanju toga prijevoda koji je Jembrih priredio u suvremenoj latiničnoj transkripciji, i u tom tekstu predočene su jezične osobitosti prijevoda i slovopisne značajke, a članak uokviruje kratak osvrt na djelatnost zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca kojemu je prijevod posvećen. Na kraju je popis relevantne literature kao i kod većine svih predočenih radova u knjizi.

Vocabularium croatico germanicum kroatisch-deutsches Wörterbuch (1815.) naslov je idućega rada, a ujedno i rječnika tiskanoga u 19. stoljeću. Autor smatra da je rječnik nastao kao reakcija na onodobnu mađarizaciju i hrvatsku politiku koja se okretala prema **Bečkome** dvoru. Namjena je rječnika učenje njemačkoga jezika. Polazni je stupac hrvatski, a potom slijedi njemački ekvivalent u desnome stupcu. Osim što nalazimo podatak da rječnik sadržava 1354 hrvatske riječi te 112 konverzacijskih rečenica, Jembrih nam donosi podatke o grafiji, primjere iz

rječnika gdje se vidi da su riječi u rječniku poredane u leksičke grozdove, ali i primjere iz konverzacijskih rečenica.

Rad pod naslovom *Mihanovićeva* Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku *(1815.)* sintetizira dosadašnja autorova saznanja o Antunu Mihanoviću poznatomu u hrvatskoj povijesti kao autoru teksta današnje himne. Jembrih osim toga analizira Mihanovićev tekst ističući njegovu povijesnu vrijednost; pokazuje također Mihanovićev interes za sanskrt te prikazuje njegov rad iz 1823. objavljen u jednom časopisu, također, u Beču. Na kraju Jembrih opovrgava (čak i nedavno javno izrečenu) tvrdnju da je Mihanović „proučavao romski jezik".

Udžbenik Tomaša Mikloušića tema je članka pod naslovom *Gramatičko nazivlje i leksička polivalencija u Mikloušićevu* Syllabusu (1817.). Motiv za nastanak teksta bila je 250. obljetnica Mikloušićeva rođenja. *Syllabus* obuhvaća 224 stranice, a želeći dočarati čitatelju dio kajkavskoga leksičkoga bogatstva, Jembrih donosi ulomke iz spomenutoga udžbenika te napominje kako Mikloušić latinskoj riječi dodaje više hrvatskih značenja. Rad pokazuje i Mikloušićev velik doprinos usustavljivanju hrvatskoga gramatičkoga nazivlja.

Mikloušićevo doba karakterizira višejezičnost u tadašnjim trima županijama pa se razlikuju *horvatski*, njemački, latinski i mađarski prema svojem statusu i uporabnoj funkciji. Kao reakcija na takvo jezično stanje nastaje među ostalim Mikloušićevo djelo o kojem se raspravlja u radu *Tomaš Mikloušić i njegov* Izbor vsakoverztneh dugovanj *(1821.)*. Pored ulomaka iz spomenutoga djela i kraće analize slovopisnih, jezičnih i sadržajnih osobitosti, Jembrih ističe da je vrijednost Mikloušićeva *Izbora* upravo u izdizanju iz regionalnih okvira jer predočuje hrvatske pisce (dubrovačke, slavonske, kajkavske) po stoljećima počevši s 14. stoljećem do svojega vremena 1821. godine. Mikloušćev *Izbor* Jembrih je priredio za pretisak s opširnim pogovorom 2009., u izdanju Kajkaviane, Donja Stubica**.**

Jembrih u članku *Uz prvi povijesni kajkavski roman* Tri prijatelja iz Novoga Zrina *ili* Događaji hrvatskoga bana Nikole VII. Zrinskoga tematizira prvi kajkavski povijesni roman. Iz članka doznajemo da je roman Juraj Pavlinić preveo s mađarskoga na hrvatski, kao i da ga je Tomaš Mikloušić jezično popravio. Knjiga je tiskana 1833., dok Pavlinićev predgovor datira iz 1823. Prevoditeljski je izvor prvoga kajkavskoga romana prvotisak njemačkoga romana *Jodocka von Ilgendorf oder die drei Freunde von Serinwar. Ein Roman aus den Zeiten Nicolaus Zrini Banus von Kroatien* (Beč, 1799.) čiji je autor Ignac Aurelije Fessler (1756. – 1839.). Osim povijesnoga okvira, Jembrih donosi slovopisne i jezične značajke, kao i sadržaj romana, a kraj članka rezerviran je za povijesne osobe, mjesta i događaje vezane uz roman s osobitim naglaskom na Nikolu VII. Zrinskog pri čem se donosi i osvrt na njemački izvorni roman i kajkavski prijevod u odno-

su na suvremeni hrvatski prijevod koji je objavljen u izdanju Matice hrvatske u Čakovcu 2022. a priredio ga je upravo Jembrih koji je u transkripciji suvremenom latinicom dodao i Mikluošićevo izdanje iz 1833.

U radu pod naslovom *Josip* Đurkovečki *i njegovo djelo* autor donosi pregled pastoralno-katehetskih djela Josipa Đurkovečkoga. Od zanimljivosti Jembrih izdvaja da Đurkovečki napušta dotadašnja kajkavska rješenja <cz>, <sz> i <s> te prihvaća slavonska grafijska rješenja <c>, <s>, <sh> za foneme /c/, /s/ i /š/, no ne prihvaća pritom slavonsko <x> za /ž/ te predlaže *kukasto* <ʃ>. Što se tiče njegove dvojezične gramatike *Ječičnica horvatsko-slavinska* (1826.), Đurkovečki naslje-duje prethodnike iz 18. stoljeća (Ivana Vitkovića, Ignacija Szentmártonyja, Josipa Ernesta Matijevića, Antuna Rajspa i Franju Korniga). Jembrih donosi i obilježja kajkavskoga morfološkog sustava u gramatici, ali zamjećuje i pokoji štokavizam na glasovnoj i morfološkoj razini. Nakon ulomaka iz gramatike, autor napominje da je Đurkovečki preteča Gaju i ilircima (str. 915).

Istomu tematskome nizu pripada i rad naslovljen *Josip* Đurkovečki *i njegov* Izvod Navukov… Riječ je o prvome tiskanom djelu spomenutoga svećenika iz 1819. godine katehetskoga sadržaja. Osim sadržajnih, autor proučava slovopisna obilježja, neke morfološke osobitosti te tiskarske pogreške u navedenome djelu.

Jakob Lovrenčić (1787. – 1842.) kajkavski je pisac prve polovice 19. stoljeća, a njegovim se djelima bavi rad pod naslovom *Lovrenčićev* Adolf *iliti* Kakvi su ljudi (1833.). Riječ je o „socijalnom romanu", o „romanu u pismima", a neki ga proučavatelji nazivaju i „našom prvom novelom" (str. 948). Roman sadržava 12 pisama, 7 životnih priča, 3 pouke i 26 dnevničkih zapisa, kako navodi Jembrih, te ga stoga smatra modelom prvoga odgojnog romana (možda i dječjega) nastalo-ga pod utjecajem Eckartshausenovih djela i u duhu prosvjetiteljstva 18. stoljeća. Spomenimo da je Jembrih taj Lovrenčićev romam priredio za tisak u suvremenoj latiničnoj transkripciji u izdanju izdavačke kuće Disput, Zagreb 2002.

Jembrihov rad *Kak* človek *med ljudmi srečen more biti* predstavlja knjigu indijske mudrosti u kajkavskoj književnosti. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća u Zagrebu boravi austrijski diplomat i orijentalist Franz von Dombay koji objavlju-je na njemačkom djela srodne tematike što će za posljedicu imati prvi prijevod knjige indijske mudrosti na kajkavski bogoslova zagrebačkoga sjemeništa Josipa Marića (1807. – 1883.). Jembrih u radu predočava nekoliko dijelova iz knjige, kao i transkripciju dijela s glosarijem.

Pišući o kajkavskim književnicima 19. stoljeća, Jembrih se dotiče i Ignaca Kristijanovića (1796. – 1884.) u članku *Ignac Kristijanović i njegovo mjesto u kaj-kavskom književno-jezičnom krugu 19. stoljeća*. Nećak Tomaša Mikloušića, Ignac Kristijanović, iza sebe ima bogat opus koji obuhvaća 14 djela, a autor napominje da ih se čak sedam našlo u izvorima pri izradi *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga*

književnog jezika, što govori o njegovu mjestu u kajkavskoj književnosti.

Jembrih smatra važnim spomenuti i Ivana Krizmanića (1766. – 1852.), iako ga mnogi povijesni pregledi književnosti ne spominju, odavši mu počast radom *Rukopisni opus Ivana Krizmanića u kroatističkim istraživanjima 20. i 21. stoljeća*. Pored važnijih činjenica iz života svećenika Krizmanića, autor nam predočuje i važnije podatke o Krizmanićevim književnim rukopisnim djelima, kao i o njegovim prijevodima naglasivši da je objavljivanjem Krizmanićeva prijevoda Miltonova epa *Raj zgubljen* u suvremenoj latiničnoj transkripciji, **tiskan prvi put** 2005. godine, čitatelj dobio u ruke prvi prozni prijevod uopće u svjetskoj književnosti. Ta se činjenica u dosadašnjim povijestima hrvatske književnosti uopće ne ističe, što nije za pohvalu.

Radom naslovljenim *O Matiji Smodeku (1808. – 1881.) iznova* Jembrih želi izvući Smodeka iz sjene **zaborava,** donoseći pritom Smodekov govor koji se danas čuva u NSK, a koji je izrekao za vrijeme svojega nastupnog predavanja šk. god. 1832./'33. Naglašavajući njegovu zauzetost oko proučavanja kajkavskoga književnog jezika u kontekstu ilirskoga preporoda, napominje kako je Smodek radio na očuvanju hrvatskoga jezika u doba kad je to bilo najpotrebnije.

Cjelinu *19. stoljeće* zaključuje rad naslovljen *Tomaš Goričanec i kajkavski ep o sisačkoj pobjedi (1593.) u hrvatskoj književnosti.* Motiv za nastanak rada bio je 200. godišnjica rođenja autora najznačajnijega kajkavskoga spjeva. Tomaš Goričanec (1815. – 1837.) rodom je iz Male Subotice **u** Međimurju, pisac je 19. stoljeća. Žaleći se na zaboravljenost spomenutoga kajkavskoga pisca, Jembrih napominje da Goričanec do danas nije našao svoje adekvatno mjesto u hrvatskoj književnosti. Spjev *Opseđenje i poboj sisečki* (tiskan 1837.) u svojih 1420 trohejskih deseteraca objavljen je u pretisku 2018. godine, a autor napominje kako bi trebao naći svoje mjesto i u školskim udžbenicima jer je to prvi spjev s hrvatskom povijesnom pozadinom, pobjedom nad Turcima 1593. kod Siska.

Knjigu uokviruje, kako i Jembrih u *Proslovu* kaže, cjelina pod naslovom *Actualia*. Prvi je u nizu rad Život *horvatskoga jezika u 19. stoljeću* u kojem Jembrih predočuje kajkavski književni kontinuitet u 19. stoljeću, ali i samu borbu za povijesni, kulturni i jezični hrvatski identitet dotičući se i borbe Međimuraca protiv mađarskoga okupatora koji je htio zagušiti nacionalnu svijest, kako naglašava i recenzent prof. emer. Stjepan Hranjec (str. 1127).

Želeći podsjetiti širu čitateljsku javnost da su se početci kajkavskoga recitalnoga pjesništva, koji su se počeli javljati u javnosti početkom 70-ih godina 20. stoljeća prvo u Sv. Ivanu Zelini, inaugurirali osnutkom i radom Grupe *KAJ*, Jembrih objavljuje članak naslovljen *Začetci recitalnoga kajkavskoga pjesništva*. U članku se predočuje dokument koji svjedoči da je Stjepan Draganić (1923. – 1983.) preteča recitalne kajkavske poezije koja datira s početaka 70-ih godina 20. stoljeća, a

autor još jednom naglašava kako su recitali kajkavske poezije živo svjedočanstvo identiteta hrvatskoga jezika i digniteta kajkavske riječi.

Od iznimne je važnosti Jembrihov tekst *Uz međunarodni ISO 639-3 kôd Kjv za kajkavski književni jezik* kojim autor opovrgava da dobiveni kôd za povijesni kajkavski književni jezik predstavlja isključenje kajkavskoga jezika iz hrvatskoga jezičnoga korpusa, kako to neki **danas** misle, napominjući da je posve nepotrebno uz naziv dodavati pridjev *hrvatski* jer je posve razumljivo na koji se geografski prostor misli u RH. Jednako tako Jembrih naglašava da se, kada se govori o kajkavskoj književnosti, ne može govoriti o kajkavskome narječju u dijalektološkome smislu, već se misli na književni normirani i polifunkcionalni jezik koji se u prvim tiskanim knjigama u 16. st. zvao *slovenski*, a od druge polovice 17. stoljeća *horvatski*.

Rad naslovljen *Svijest o hrvatskoj kajkavštini danas* tematski obrađuje uzroke pomanjkanja ili nestanka historijske svijesti o kajkavštini čiji početak autor vidi u razdoblju ilirskoga pokreta, a povijesne okolnosti pritom su, nažalost, išle tomu u prilog pa se u doba Države (a potom i Kraljevine) SHS te Kraljevine Jugoslavije štokavska hegemonizacija sve više učvršćivala u Hrvatskoj. Jembrih zaključno ističe i pohvaljuje rad različitih kulturnih udruga kao što su *Kajkavsko spravišče*, *Kajkaviana* i Hrvatska udruga *Muži zagorskoga srca* koje donose nadu u budućnost hrvatske kajkavštine.

Treba li nam danas sveobuhvatna povijest kajkavske književnosti? rad je koji zaključuje posljednje poglavlje (*Actualia*), ali i Jembrihovu knjigu. U njemu se donose, prema autorovu mišljenju, temelji za pisanje povijesti kajkavske književnosti kojima smatra katalog izložbe *Kajkaviana croatica – Hrvatska kajkavska riječ* (1996.). Osim toga, autor napominje kako bi u RH bilo korisno **uvesti predmet u nastavu hrvatskoga jezika kojim bi se osvjetljavale spoznaje o vrijednosti kajkavštine, jezika i književnosti**, a u tekstu se navode i prepreke na koje je *Kajkaviana* naišla pri ostvarivanju toga cilja. Kraj članka rezerviran je za (ne)namjerne propuste javnosti kojima se zanemaruje kajkavština i u suvremeno doba uz Jembrihovu napomenu o potrebi objavljivanja sveobuhvatne povijesti kajkavske književnosti i kajkavskoga jezika na hrvatskome i engleskome jeziku. Nakon odabranih tekstova u knjizi slijedi sažetak na hrvatskom i njemačkom jeziku, kao i kazalo imena.

Osim niza faksimila i naslovnica djela kojima autor čitatelju predočuje djelo i kontekst doba u kojemu je ono nastalo, knjizi je pridodan i niz fotografija iz autorovih bečkih studentskih i zagrebačkih radnih dana kojim se želi obilježiti 75. obljetnica Jembrihova života i rada, kao i opsežan autorov životopis s podatcima iz njegova iznimno širokoga interdisciplinarnoga znanstveno-istraživačkoga četrdesetogodišnjega rada.

Nizom od pedesetak radova skupljenih (i već objavljenih) u posljednjih dvadeset godina, a pisanih za različite prigode, autor želi učiniti važne teme lakše dostupnima stručnoj i znanstvenoj znanosti, a „predstavlja sintezu autorova više-desetljetnoga istraživanja na više od 1100 stranica i njegovo je kapitalno djelo posvećeno kajkavskoj književnojezičnoj baštini", kako kaže recenzent knjige prof. dr. sc. M. Grčević.

Budući da je kajkavština u 19. stoljeću društveno marginalizirana, Jembrihova knjiga **otima zaboravu i na svjetlo dana** donosi dio povijesti hrvatske književnosti i hrvatskoga jezika koji je više stoljeća bio nositeljem hrvatskoga identiteta. To je činjenica koju valja i danas i ubuduće respektirati.

I na kraju treba reći da je prijelom i grafičko oblikovanje knjige besprijekorno odradio Studio za umjetnost i dizajn Nikola Sinković u Oroslavju.

K A J – časopis za književnost, umjetnost, kulturu, i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – u sklopu programa JEZIČNICA KAJKAVIANA – raspisuju:

20. NATJEČAJ ZA STRUČNE RADOVE / DIJALEKTOLOŠKU OBRADU I OPIS HRVATSKOKAJKAVSKIH ORGANSKIH IDIOMA (NEDOVOLJNO, ILI SASVIM NEISTRAŽENIH KAJKAVSKIH LOKALNIH GOVORA)

Natjecati se mogu svi, a prednost u natjecanju imaju mlađi istraživači (studenti, znanstveni novaci, poznavatelji i pisivači) žive kajkavske riječi s cjelokupnoga hrvatskokajkavskoga govornog područja.
Stručni rad - opsega najviše do 16 kartica u računalnom obliku (po mogućnosti i u pdf formatu), proreda 1,5 – primjerene znanstvene obrade (npr., fonetsko-fonološki opis / vokalizam, konsonantizam, akcentuacija; morfologija; sintaksa…) – uz sažetak, ključne riječi, bilješke i popis literature – valja poslati na **sljedeće e-mali adrese: kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr; bozica.kaj@gmail.com**
Natječaj je otvoren tijekom cijele godine; najuspjeliji radovi – prema prosudbi znanstvenoga povjerenstva – objavljivat će se u časopisu Kaj.

***

Cilj je natječaja i programa Jezičnice kajkaviane poticanje znanstveno-istraživačkog rada, osobito mladih, u vrlo opsežnom, a nedovoljno istraženom, području kajkavske filologije.

Rad sa znanstvenoga skupa
UDK 811.163.42'282 : 811.163.42-05 Lončaric (497.5)
Primljeno 2024-06-06
Prihvaćeno za tisak 2024-07-23

MIJO LONČARIĆ KAO ZNANSTVENIK I KOLEGA

Marija Znika, Zagreb

Sažetak

U prilogu se govori o Miji Lončariću kao vrsnom istraživaču i poznavatelju kajkavskoga, kao i o manje znanom Lončarićevu radu na leksikografiji i standardološkim priručnicima, posebice gramatičkim, o njemu kao kolegi te se navodi pokoji podatak iz njegova životopisa.

Ključne riječi: Mijo Lončarić, kajkavolog, dijalektolog, leksikograf, standardolog

Mijo Lončarić rođen je u Reki kraj Koprivnice 1. rujna 1941. u seljačkoj obitelji, što znači kako se baš i nije očekivalo da će krenuti “na škole”. Ipak je krenuo dalje i u Koprivnici završio gimnaziju, a na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao je i 1966. završio studij Jugoslavistike (Jugoslavenskih jezika i književnosti – kako se taj studij tada zvao) i Germanistike. Izvrstan odabir studijskih grupa za mlada čovjeka željna znanja, s obiljem dostupne relevantne literature - i germanističke i slavističke. To su znanje, među ostalima, mlađima prenosila dva diva tadašnjega Filozofskoga fakulteta - prof. dr. sc. Ljudevit Jonke i prof. dr. sc. Zdenko Škreb - dva autoriteta znanjem, ali i bogata poticajima mladima da ih nasljeduju. Učio je od vrsnih profesora i znanstvenika i iz dostupne literature što ga je oblikovalo kao temeljita znanstvenika koji kritički propituje naslijeđeno i ujedno je otvoren novim spoznajama.

Kad se uspješno završe takva dva studija, ima se dovoljnu širinu i valjane temelje za kasniju daljnju nadogradnju. Mijo je to i uočio i nastavio dalje na poslijediplomskom studiju učeći se kritičkom prosuđivanju i uvažavanju činjenica i kad nam one i ne idu u prilog, usmjeravajući se prema dijalektologiji, znanosti koja se bavi živim govorima. Za svoj magistarski rad odabrao je *Jagnjedovački govor* i pitanje kajkavskoga podravskog dijalekta i obranio ga 1973. Ostajući vjeran kajkavskome dijalektu, odabrao je i za temu svojega doktorskoga rada *Bilogorski kajkavski govori.* Disertaciju je obranio 1980.

Od 1973. radio je u Institutu za hrvatski jezik na dijalektološkim istraživanjima. Uz to je surađivao ne samo kao obrađivač nego i kao redaktor na *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* koji se već nekoliko desetljeća izrađuje u Institutu za hrvatski jezik. Leksikografski posao je sam po sebi naporan i zahtijeva i znanje, i pedantnost, i strpljivost. Prava kazna Božja, kako rekoše mudriji od mene. A kad treba obraditi i čitljivo i nečitljivo ispisane listiće s potvrdama iz stare kajkavske književnosti, i to po uputama za obradu koje se u hodu moraju revidirati, jer se sve nije moglo unaprijed predvidjeti, onda je to dodatno težak posao. Uz to obrada se pisala rukom, pa su ne samo Lončarićevi listići za obradu nego i sama njegova obrada zbog njegova rukopisa bili teže čitljivi i dodatni problem.

Šalili smo se kasnije da Mijo i strojem piše nečitko jer udara slova ispravljajući jedno slovo preko drugoga. No, poteškoće te vrste zanemarive su kad se pogleda uočena raznovrsnost značenja u njegovoj obradi te znalački i domišljato izabrani primjeri kao potvrda za pojedino značenje. Prokopati put do pojedinog značenja neke stare kajkavske riječi, nije nimalo lako, ali on se nije dao pokolebati.

Svjedočim o tome iz prve ruke jer smo radili zajedno na raznim projektima u istoj velikoj sobi u zgradi na Strossmayerovu trgu 2. Premda mu radni stol nije bio pregledno organiziran, on se u tom svojemu kreativnom neredu izvrsno snalazio. Posumnjao bi u brzopotezna rješenja nekih obrađivača i kopao dublje dok nije našao sigurnu potvrdu ili za oblik, ili za značenje. Resila ga je ustrajnost i akribičnost, što je u ovakvu normativno mjerljivu poslu koji put i otegotna okolnost jer se troši puno više vremena dok se dođe do rezultata. U leksikografiji i inače nema olako obećanog uspjeha.

Poštujući iskusne znanstvenike, ipak je **podvrgnuo pitanjima** njihove rezultate istraživanja kajkavskoga i uočio da je novim istraživanjima moguće doći i do ponešto drukčijih spoznaja o podjeli kajkavskoga dijalekta. Umio je dobro čuti i razlikovati izgovorne nijanse govornika iz pojedinih krajeva pa ga je to ponukalo da izradi precizniju podjelu kajkavskih govora u okviru kajkavskoga dijalekta, podjelu koja svojom točnošću i preciznošću nadmašuje prethodne, što se ogleda i u broju opisanih tipova govora, njih 15. Svoju je podjelu kajkavskoga dijalekta utemeljio na pet bitnih elemenata, a to su: naglasni sustav, razvoj jata, poluglasa, slogotvornoga L i stražnjega nazala.

Rezultate svojih istraživanja nesebično je prenosio mlađim suradnicima s kojima je vodio projekt *Hrvatski dijalektološki (jezični) atlas* (1996. – 2012.) želeći hrvatski jezik dignuti na razinu velikih svjetskih jezika koji su već koncem 19. stoljeća imali svoje jezične atlase.

Takav je njegov rad bio zapažen i u inozemstvu pa je dva puta dobio **Humboldtovu stipendiju** (**1976.** Slavisches Institut der Uni Köln te godine **1987.** Slavisches Seminar – Mannheim, Deutscher Sprachatlas / Institut für deutsche

Sprache – Marburg) kao priliku za dodatna studiranja i istraživanja. Potvrdile su to i **nagrade** koje je primio: "J. J . Strossmayer" 1997. Medalju "Franz Miklošić" 1996. u Sombatelu; Plaketu "Matija Petar Katančić" 1999. u Budimpešti.

Spomenuti studijski boravci Lončariću su pružili priliku uvida u svjetsku jezikoslovnu literaturu koja u nekim segmentima nije u nas bila dostupna. Pobrinuo se da izbor literature koju daruju zaklade bude takav da se poveća institutska knjižnica relevantnim djelima iz raznih područja jezikoslovlja. Dobivene knjige nije, dakle, zadržao za sebe, nego ih je velikodušno darovao Institutu. Tako je nastavio dobru praksu institutskih humboldtovaca da od zaklada dobivene knjige daruju upravo matičnom Institutu.

Zanimao ga je i leksik istraživanih živih govora. Podupirao je stoga izradu brojnih dijalektnih rječnika, pogotovo s kajkavskoga terena (*Rječnik Gole*, *Varaždinski rječnik, Rječnik donjosutlanskih kajkavskih ikavskih govora…. Kajkaviana et alia*).

Nerijetko im je bio autor, urednik ili recenzent.

Od **1990. do 1995. bio je ratni voditelj Instituta** te zaradio geler u radnoj sobi pri granatiranju Zagreba 2. svibnja 1995. Bio je voditelj temeljnog projekta **Hrvatski književni jezik** (1990. –1995.), što je uz jezične atlase njegov drugi temeljni projekt. I tu je dao svoj velik doprinos kad je riječ čelnika Instituta imala težinu. Devedesetih je bio jezični savjetnik u tadašnjem Državnom zavodu za intelektualno vlasništvo i utjecao na izbor prikladnih, tvorbeno valjanih i pravno obranjivih naziva, uz poznavanje onoga što se želi nazvati, o čemu osobno svjedočim.

Lončarićeva okrenutost **standardologiji** očita je i u njegovim suautorskim djelima kao što su *Hrvatski jezični savjetnik* (u suautorstvu), *Hrvatski školski rječnik* (u suautorstvu), *Priručnik za pravilno pisanje* (u suautorstvu). Nezaboravna je njegova zauzetost za obranu naziva *Gramatike* koja je sedamdesetih godina svojom pojavom uzburkala i znanstvene i političke duhove kad je izašla 1978., u kojoj je on bio jedan od autora i zajedno s njima branio pridjev **hrvatski** u nazivu gramatike te zbog toga morao opravdavati i argumentirati izabrani naslov:

Gramatika hrvatskoga književnog jezika. U njoj je bio ne samo autor nego nakon smrti Slavka Pavešića i jedan od internih urednika.

Lončarića je resila još jedna vrlina - **praktičnost.** Po njegovu sudu priručnici i udžbenici moraju biti pregledno organizirani i sadržavati najviše mogućih informacija koje bi mogle zatrebati njihovu korisniku. Zato je insistirao da se u kasnijim izdanjima *Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika*, sada u *Hrvatskoj gramatici,* dodaju i neka poglavlja za kojima se u praksi osjećala potreba. Tako su dodani Morfološko-naglasni tipovi jer su ne samo vrste i promjene naglasaka i promjene u paradigmama "slabo" mjesto svih nenovoštokavaca koji hoće svladati i naglasnu, i obličnu standardnojezičnu problematiku. Po uzoru na neka postoje-

ća djela insistirao je da se uvrsti Predmetno kazalo s oznakama gdje se što nalazi, što silno olakšava snalaženje u Gramatici i brzo pronalaženje rješenja.

Imao je mnoštvo ideja kako bi se znanstveno istraživanje moglo bolje organizirati. Koji put te ideje nisu bile prihvaćene izvan Instituta, ali on nije odustajao, nego je "bombardirao" vladajuće strukture brojnim dopisima. Imao je svoj stav i viđenje o nekim poslovima i branio ih je.

Svakako valja navesti i Lončarićev rad na **međudržavnim projektima** kao što su gradišćanskohrvatski rječnici: *Deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch* – Nimško-gradišćanskohrvatsko-hrvatski rječnik (suradnik), *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik* – Burgenländischkroatisch-kroatisch-deutsches Wörterbuch (suautor). Tu mu je od velike koristi bilo dobro poznavanje uključenih jezika – prije svega njemačkoga i hrvatskoga - a i poznavanje narječja kojih su govori uzeti za osnovicu gradišćanskohrvatskoga jezika. Svoje bogato znanje i stečeno istraživačko iskustvo nesebično je, dobronamjerno i bez dociranja, prenosio mlađim suradnicima radujući se svakom njihovu novom radu ili napretku.

Pamtimo Miju i po bezazlenim **šalama** i sitnim podvalicama na svoj i tuđi račun. Posebno ga pamtimo po poticajima da dovršimo svoje magistarske ili doktorske radove kako bi se znanstvena struktura Instituta ojačala novima snagama. U tom je smislu iznašao i neke moguće olakotne okolnosti, npr. da se radi kod kuće, ali da se moraju predočiti rezultati takva rada. Tu nije bilo popuštanja. Inače je bio čovjek blage naravi. Sjećam se da mi je samo jednom kao direktor naredio da radim nešto što mi nije bilo u opisu radnoga mjesta, a ja rekla da ne mogu jer imam svoje obaveze na projektu. Zaprijetio mi je tada otkazom i bogme sam to uradila. Poslije je rekao da se samo šalio…

Kao **obiteljski čovjek** zanimao se i za obitelji svojih kolega i suradnika. Ne samo dok su bili u radnom odnosu nego i kasnije kad je i sam bio u mirovini. Znao bi nazvati rano ujutro i zanimati se što ima nova od znanstvenih radova, a što u obitelji jer nas je dugo poznavao i znao za naše i radosti i bolesti. Tješili bismo jedni druge kad je bila riječ o bolestima da će se ili naći lijek kojim će se neka bolest posve izliječiti ili barem bolove učiniti podnošljivim. Posljednji put smo se čuli oko Uskrsa 2023. kad je, neovisno o svojem stavu glede religije, čestitao Uskrs svima koji ga slave. Zabrinuto je govorio o svojem otežanu kretanju i perspektivama liječenja. Kad se nakon toga neko vrijeme nismo čuli, mislili smo radi Mijo na *Turopoljskom rječniku* pa ne stigne nazvati, kad ono - Mijo je preminuo jer operacija i postoperativni oporavak u domu nisu donijeli poboljšanje, nego preranu smrt.

Potvrđuje se i na njegovu primjeru poznata rečenica da "hrvatska smrt ima više ukusa od hrvatskog općinstva" koje ga je tih ljetnih dana tiho, bez medijske

buke, posljednji put pozdravilo i ispratilo.

Njegovom smrću ostat će velika praznina ne samo u hrvatskoj dijalektologiji, posebice kajkavskoga narječja. Nedostajat će njegovi stručni i ljudski savjeti mla-đima u Institutu koji mu na svemu učinjenom trebaju biti trajno zahvalni.

Izabrani radovi Mije Lončarića

Uvodna napomena: u ovom se izboru donosi manji broj radova koji reprezentiraju raznolikost i širinu Lončarićevih zanimanja.

1977. O sustavima u dijalektologiji. Prilozi za VIII. kongres jugoslavenskih slavista u Zagrebu, HFD, Zagreb, 35–55.

1978. Jagnjedovački govor (s osvrtom na pitanje kajkavskoga podravskog dijalekta). Hrvatski dijalektološki zbornik, 4, Zagreb, 197–262.

1979. Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika (Morfem, Glagoli, Tvorba glagola). Zagreb: Školska knjiga; II. izdanje 1990.; III. dopunjeno izdanje kao Hrvatska gramatika 1995.; IV. izdanje 1997. (u suautorstvu s E. Barić, ... M. Znika).

1982. Deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch – Nimško-gradišćansko-hrvatsko-hrvatski rječnik (suradnik). Eisenstadt – Zagreb.

1982. Prilog podjeli kajkavskoga narječja (s kartom kajkavskoga narječja). Hrvatski dijalektološki zbornik, 6, Zagreb, 237–246.

1984.–1985. Kajkavsko narječje u svjetlu dosadašnjih proučavanja. Rasprave Zavoda za jezik, 10–11, Zagreb, 281–295.

1986. Bilogorski kajkavski govori. Rasprave Zavoda za jezik, 12, Zagreb, 1–224 + karta.

1984.–1999. i d. Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. Zagreb: JAZU (HAZU) i Zavod za jezik (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje) (član redakcije i obrađivač). Obradio: sv.2, 1985.: dobrobeldnost – dojnica, drhtav – drištavica; sv. 3, 1986.: drištilo – dugo, 1. g – germ(-), herğa – hirkanski; sv. 4, 1988.: hiršavski – hivalen, kakano – kaļati (se); sv. 5, 1989.: kaļe – kaos; sv. 7, 1995.: nebeščan – negeńen.

1988. Rani razvitak kajkavštine. Rasprave Zavoda za jezik, 14, Zagreb, 79–104 + karta kajka-vskoga narječja.

1998. Hrvatski jezik (redaktor i suautor). Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej.

1991. Kaj jučer i danas. Ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini s bibliografijom i kartom. Čakovec: Zrinski.

1992. Mjesto kajkavskoga narječja u jezičnom kontinuumu. Studia z dialektologii polskiej i sławiańskiej, Warszawa, 129–136.

1996. Kajkavsko narječje. Zagreb: Školska knjiga.

1997. Rječnik govora Gole i srednjopodravska kajkavština. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (u suautorstvu s I. Večenajem).

1998. Hrvatski školski rječnik. Zagreb: Profil (u suautorstvu s A. Bičanićem).

1999. Prilog istraživanju lužičkosrpsko-hrvatskih jezičnih veza. Lětopis, 46, 2, Budyšin, 101–110.

(Rad sa znanstvenoga skupa: *Četiri i pol stoljeća kajkavske pismenosti. Uz 450. obljetnicu kaj-kavskoga prvotiska: Ivan Pergošić, Decretum, 1574.;* organizatori: HAZU - Zavod za lingvistička istraživanja iz Zagreba i Zavod za znanstveni rad u Varaždinu ; Varaždin – Ludbreg, 23. – 25. svibnja 2024.)

MIJO LONČARIĆ AS A SCIENTIST AND COLLEAGUE

By Marija Znika, Zagreb

Summary

The paper is about Mijo Lončarić, the prominent researcher and expert on the Kajkavian dialect, but it is also about the less known Lončarević's work related to lexicography and reference books on standardology, especially those on grammar. It is about him as a colleague as well with some pieces of information from his biography.

Key words: Mijo Lončarić, Kajkavian dialect expert, dialectologist, lexicographer, standardologist

Izvorni znanstveni rad
UDK 811.163.42'282 : 373.3 (497.5 Podravina)
Primljeno 2023-12-21
Prihvaćeno za tisak 2024-03-20

UPORABA I RAZUMIJEVANJE PODRAVSKE KAJKAVŠTINE U SVAKODNEVNOM GOVORU I PISANJU UČENIKA U OSNOVNOŠKOLSKOJ DOBI

Danijela Sunara-Jozek - Katarina Franjo, Virje

Sažetak

Rad je prikaz tijeka i rezultata projekta „Uporaba i razumijevanje podravske kajkavštine u svakodnevnom govoru i pisanju učenika u osnovnoškolskoj dobi“ koji su, slijedeći ishode i ciljeve naznačene u „Kurikulumu nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije (2019)“, osmislile i provele učiteljice Hrvatskoga jezika Katarina Franjo i Danijela Sunara-Jozek. Cilj projekta, koji je uključio učenike šest podravskih škola: OŠ prof. Franje Viktora Šignjara Virje, OŠ Đurđevac, OŠ Ferdinandovac, OŠ „Prof. Blaž Mađer“ iz Novigrada Podravskog, OŠ Koprivnički Bregi i OŠ Koprivnički Ivanec, bio je istražiti razumijevanje i uporabu podravske kajkavštine učenika viših razreda osnovne škole u Koprivničko-križevačkoj županiji.

Projekt je trajao tijekom šk. god. 2021./2022. te 2022./2023., a odvijao se u tri etape: 1. prepoznavanje značenja kajkavskih riječi / preoblikovanje kajkavskih riječi u hrvatske standardne riječi, 2. prepoznavanje značenja kajkavskih rečenica / preoblikovanje kajkavskih rečenica u rečenice na hrvatskom standardnom jeziku i 3. samostalno pisanje teksta na kajkavskom narječju. Primijećeno je da su učenici odustajali kako su zadatci postajali složeniji.

Ključne riječi: hrvatski standardni jezik; kajkavsko narječje, mjesni govori; osnovnoškolsko obrazovanje

1. Uvod

1.1 Postavljanje problema

Uočeno je da se učenici predmetne nastave osnovnih škola u govornoj neformalnoj komunikaciji sve rjeđe koriste kajkavskim narječjem (podravskom kajkavštinom) te da s više teškoća čitaju književne tekstove na kajkavštini (pogrešno naglašavaju riječi, više griješe u izgovaranju riječi), a u pisanju se vrlo teško

i nevoljko izražavaju na kajkavskom. Na satu Hrvatskoga jezika vrlo se rijetko odluče pisati na kajkavskom, a ako takve zadatke rješavaju kod kuće, očigledno imaju pomoć odrasle osobe.

1.2. Normativni okvir

Prema *Kurikulumu nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* (2019) (u daljnjem tekstu *Kurikulum*), obaveza je i zadatak učitelja poticati učenike na izražavanje na narječjima, čime se ostvaruje odgojno-obrazovni cilj da učenik „razvija vlastiti jezično-kulturni identitet komunikacijom na jednom ili više djelatnih jezičnih idioma hrvatskoga jezika, poštuje različite jezične i kulturne zajednice i njihove vrijednosti, jača nacionalni identitet i pripadnost narodu i državi upoznavanjem i njegovanjem kulturno-povijesne baštine te izgrađuje vlastiti svjetonazor i njeguje moralne i estetske vrijednosti". U nastavku *Kurikuluma* razrađuju se područja unutar predmeta Hrvatski jezik te se (i to samo u području jezika i komunikacije) spominje suodnos materinskoga i standardnoga jezika. Kao još jedan od odgojno-obrazovnih ishoda pod oznakom OŠ HJ A.5.6. navodi se: „Učenik uočava jezičnu raznolikost hrvatskoga jezika u užem i širem okružju", a u razradi se objašnjava da se naznačeni ishod odnosi na razlikovanje standardnoga jezika i materinskoga te jezika nacionalnih manjina, usporedbu mjesnih govora sa standardom, prepoznavanje riječi koje ne pripadaju standardnom te zamjenjivanje riječi standardnim oblicima. Odgojno-obrazovni ishod za 5. r. pod oznakom OŠ HJ A.6.6. navodi slijedeće: „Učenik uočava jezičnu raznolikost hrvatskoga jezika kroz hrvatsku povijest", a u razradi ishoda precizira se da učenik prepoznaje hrvatska narječja i govore.

U 6. r. potiče se stjecanje „svijesti o sebi kao osobi koja izgrađuje, poštuje i izražava vlastiti (jezični) identitet te poštuje identitet drugih u okviru jezične i kulturno-jezične govorne zajednice" (*Kurikulum*). U području književnosti i stvaralaštva u 5. r. predlaže se interpretacija i obrada dijalektne poezije.

Kurikulumom se u 7. i 8. r. ne otvara prostor za govorenje o narječjima, što je razlika u odnosu na *Nastavni plan i program za osnovnu školu* (2006), prema kojem su se u 8. r. obrađivala narječja hrvatskoga jezika.

S obzirom na to da je satnica Hrvatskoga jezika godinama nepromijenjena (pet sati tjedno u 5. i 6. r. te četiri sata tjedno u 7. i 8. r.), a obavezni su nastavni sadržaji vrlo opširni, rad s djecom sve zahtjevniji i posljedice uporabe digitalne tehnologije sve očitije, učitelji imaju vrlo malo prostora za dodatan rad na razvijanju slušanja, govorenja, pisanja i čitanja na materinskom jeziku (u ovom slučaju kajkavskom). Ono što preostaje jest poticanje uporabe kajkavštine u sklopu dodatne nastave ili izvannastavnih aktivnosti, ali problem je što u tome ne sudjeluju svi učenici.

U okviru postojećih mogućnosti tijekom šk. god. 2021./2022. i 2022./2023. članovi Novinarsko-literarne i Medijske grupe OŠ prof. Franje V. Šignjara iz Virja uključeni su u radioničku aktivnost koju su organizirale učiteljice Danijela Sunara-Jozek i Katarina Franjo povodom Međunarodnoga dana materinskoga jezika. Prije same radionice učenici su ispunili anketu putem aplikacije *Google Docs,* koja se odnosila na njihovo razumijevanje zavičajnih riječi. Učenici su sudjelovali u mikroistraživanjima razumijevanja i uporabe kajkavštine (ispunjavanje ankete), nastupali na Sudetinom kazališnom vikendu izvedbom svojih kajkavskih ostvaraja i sl. Uočeno je da je učenicima kajkavski jezik, iako je većini materinski, postao zahtjevan i da se koriste hibridnim jezikom (prepletanje kajkavskoga, standardnoga, razgovornoga, jezika medija).

Mikroistraživanje provedeno 2021. prošireno je u školskoj godini 2022./2023. na sljedeće škole u Koprivničko-križevačkoj županiji: OŠ Đurđevac, OŠ Ferdinandovac, OŠ „Prof. Blaž Mađer“ iz Novigrada Podravskog, OŠ Koprivnički Bregi i OŠ Koprivnički Ivanec. Cilj je bio istražiti razumijevanje i uporabu podravske kajkavštine učenika viših razreda osnovne škole.

2. Razrada

2.1. Teorijska podloga

Svako dijete u odgojno-obrazovno okruženje dolazi već oblikovanih govornih navika stečenih u životnom okruženju: svoj mjesni idiom naučilo je slušajući ljude u svojoj okolini, što čini dio njegova identiteta, točnije jezičnoga identiteta koji dijeli s ljudima u sredini u kojoj odrasta i takva ga identitetna pripadnost čini sigurnim. Ulaskom u nastavni proces svako dijete dolazi u novu govornu situaciju koja se razlikuje od one njemu dotada poznate jer se ulaskom u školski sustav nalazi u tzv. međujezičnom polju, u kojem dolazi do preklapanja jezičnih elemenata minimalno dvaju jezičnih sustava (Pavličević-Franić, 2006), a uz to uči i novu jezičnu djelatnost – pisanje. Uz svoj mjesni idiom, koji je usvojilo spontano, počinje svjesno učiti hrvatski standardni jezik. Prirodno je i poželjno da se učenik koristi poznatim da bi naučio novo, odnosno, da se znanjem mjesnog idioma koristi kao podlogom u svladavanju hrvatskoga standardnoga jezika. Mjesni idiomi i narječja imaju vrlo snažnu komunikacijsku ulogu, a nisu samo sadržaji kojima se podučava na satu nekog nastavnog predmeta, uglavnom Hrvatskoga jezika (Vlah, 2020: 3).

U jednom od svojih istraživanja Vlah (2023) navodi da „dijalekti imaju važnu društvenu ulogu i vrlo vitalnu komunikacijsku ulogu“ i trebaju imati svoje mjesto u odgojno-obrazovnome sustavu. Isto tako navodi da učitelji trebaju smanjivati

netoleranciju prema nestandardnim oblicima jezika i mišljenju da su oni manje vrijedni od hrvatskoga standardnoga jezika. Zastupljenost dijalektnih sadržaja nikako nije dovoljna da bi se utvrdila pozitivna slika o narječjima. S druge strane, ima učitelja koji zahtijevaju od učenika već od 1. r. da samim dolaskom u osnovnu školu govore hrvatskim standardnim jezikom i na taj način kod učenika stvaraju negativnu sliku o njihovu materinskom jeziku, pa ponekad i sram što govore nestandardni oblik jezika. Problem sve slabije uporabe dijalekata započinje već u vrtićkoj dobi jer se i u vrtiću kao odgojno-obrazovnoj ustanovi sve više upotrebljava standardni oblik, uče se strani jezici, a hrvatsko jezično bogatstvo u obliku narječja, dijalekata i mjesnih idioma sve više se zatomljuje.

O načelu zavičajnosti zabilježena je izjava Mate Tenora iz 1911. godine na Učiteljskoj kotarskoj konvenciji u Voloskom: „Djeca ne donose u školu književni jezik, već narječje, koje je osnova na kojoj imamo graditi" (Visinko 2010).

Negativan stav prema narječju, tj. mjesnom idiomu, narušava učenikovu sliku o sebi, što može dovesti do nesigurnosti i nedostatku samopoštovanja. Zamijećeno zapostavljanje dijalekata, znanja o njima i njihova sve rjeđa i oskudnija uporaba, zasigurno su uzrokovani time što djeca danas ranije dolaze u kontakt s različitim vrstama jezičnih sustava (standardnim, razgovornim, drugim dijalektima, stranim jezicima). Danas su sve prisutnije migracije, djeca polaze igraonice na stranim jezicima (najčešće na engleskom), znatan je utjecaj medija, a i odgojitelji/ce u vrtićima češće govore hrvatskim standardnim jezikom.

Istraživanje nastavničkog stava prema narječjima u nastavi od 1. do 4. razreda osnovne škole provela je Vlah (2020) za potrebe izrade diplomskoga rada u kojem je dobila rezultat da se 45 posto učitelja razredne nastave slaže da uporaba zavičajnoga govora pozitivno utječe na jezično-komunikacijske kompetencije učenika, dok 55 posto njih smatra da bi dijalektni sadržaji trebali biti zastupljeniji u nastavi Hrvatskoga jezika. Ipak 49 posto ispitanika smatra da se u komunikaciji na nastavi treba koristiti hrvatski standardni jezik.

Odnos dijalekata i standardnog jezika jedan je od oblika višejezičnosti, i to okomite, jer u suodnos dolaze različiti dijalektni idiomi i standardni jezik unutar istoga materinskoga jezika, odnosno dijete koje dobro vlada svojim rođenim idiomom, polaskom u školu postaje nenormativno višejezična osoba. Dolazi do prenošenja elemenata jednog jezičnog sustava u drugi i proširivanja broja komunikacijskih idioma. Te su promjene najvidljivije na leksičkoj razini, zatim na gramatičkoj, fonetsko-fonološkoj i sintaktičkoj (Pavličević-Franić 2006). Potrebno je učenje hrvatskoga standardnoga jezika temeljiti na konkretnom jezičnom idiomu, a ne učiti kao zaseban sustav koji je potpuno neovisan o dijalektima, što znači da bi u poučavanju standarda trebalo koristiti komunikacijski funkcionalno-pojmovni didaktički pristup i učenički trenutni sociolekt koristiti kao

poveznicu.

Mijo Lončarić se pita: „Na koji će se način izraziti dijete koje počinje učiti književni jezik – kada taj jezik još ne zna, a dijalektom ne smije, odnosno ispravlja mu se svaka riječ“ (prema Blažeki, 2008).

Narječja trebaju imati važno mjesto u nastavnim programima, a razlozi za unošenje u programiranju nastave jesu: kulturološki, koji proizlazi iz uloge i važnosti narječja u hrvatskoj kulturi te didaktički, koji proizlazi iz potrebe da se mjesni govor učenika iskoristi kao osnova za što uspješnije upoznavanje i svladavanje standardnoga jezika“ (Težak 1996: 409).

Može se reći da su sociolingvistički – motreći ulogu dijalekta u javnoj komunikaciji i njegova utjecaja na jezičnu kulturu – nestandardni varijeteti u pojedinim kontekstima funkcionalno moćniji od standarda, imaju svoj prestiž, važniji su od uporabe standardnoga jezika (Mićanović 2006: 75, Jutronić 2010: 284 prema Nemeth-Jajić i Prvulović 2012: 291). Taj je utjecaj jako važan u nižim razredima osnovne škole, ali nikako ne treba zapostavljati narječja u višim razredima jer i tada je jako važno da učenici njeguju svoj zavičajni govor, kulturu i običaje, a da se u učenju gramatike, fonologije, morfologije, leksikologije i sintakse koristi razlika u odnosu na standard.

Uza sve navedeno, jezik ima i naglašenu ulogu u jačanju nacionalnoga i regionalnoga identiteta (Hozjan 1996: 197 prema Nemeth-Jajić i Prvulović 2012: 291).

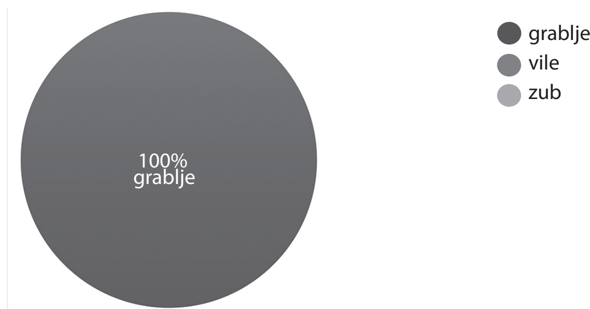
2.2. Predistraživanje u sklopu jezične radionice

U mikroistraživanju provedenom 2022. godine sudjelovalo je 17 članova Novinarsko-literarne i Medijske grupe koji su odgovorili na osam pitanja, od kojih se prvo pitanje (pitanje otvorenoga tipa) odnosilo na objašnjavanje značenja sintagme *materinski jezik*. Učenici su napisali slijedeće:

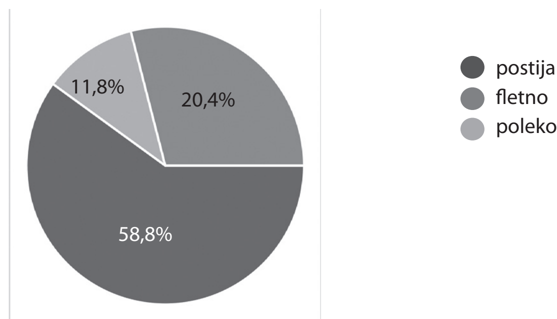
Za mene je to moj virovski jezik. Za mene je to naš domaći jezik. Materinski jezik je jezik koji smo naučili od države, prvenstveno majke. Jezik kojim se stalno služim… Jezik koji me naučila moja majka u ranom djetinjstvu. Jako mi je važan i bez njega ne bih mogla živjeti. On je za mene glavni i bez njega ne bih mogla živjeti, moram ga znati. Jezik koji učim od rođenja.

Ostala pitanja bila su zatvorenoga tipa: tražilo se od učenika da prepoznaju / napišu za zadanu kajkavsku riječ / rečenicu odgovarajuću riječ / rečenicu na standardu. Može se zaključiti da učenici točno povezuju zadanu kajkavsku riječ sa standardnom istoznačnicom. U obrnutom postupku – kad je zadana riječ na standardnom jeziku i treba među ponuđenim odgovorima pronaći kajkavsku istoznačnicu – ima više netočnih odgovora.

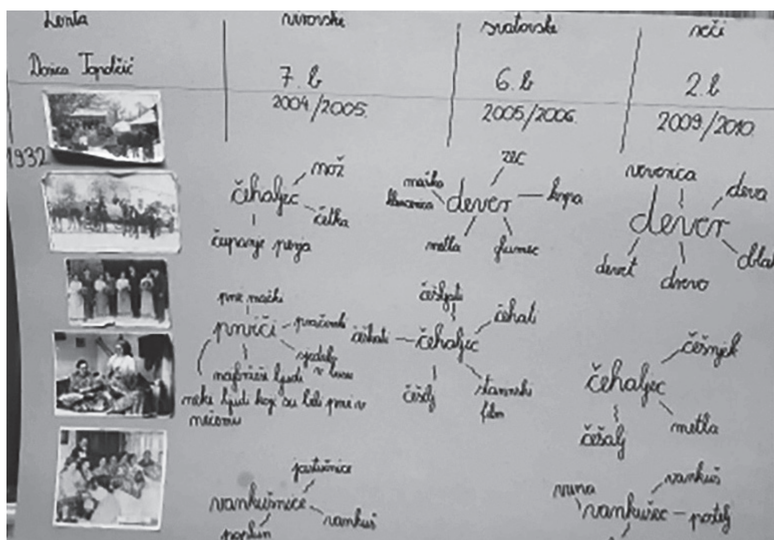
Grafikon 1. *Među ponuđenim odgovorima na pitanje Kaj su to zobače? svi su ispitanici prepoznali standardnu istoznačnicu*

Grafikon 2. *Rezultati jednog od zadatka u kojem su ispitanici imali kajkavsku riječ potiho, a trebali su među ponuđenim odgovorima pronaći kajkavsku istoznačnicu*

Rezultate smo usporedili s predistraživanjem provedenim u listopadu 2017. godine s učiteljicom Katarinom Franjo, prof., koje je bilo pripremа za izlaganje na Kajkavskom etnografskom kvizu (dugogodišnji projekt OŠ prof. Franje Viktora Šignjara, Virje). Iz postera su vidljiva značenjska odstupanja u objašnjavanju virovskih svatovskih riječi.

Slika 1. Virovske svatovske reči

2.3. Mikroistraživanje–riječi, rečenice, tekst

Potaknuti prethodnim rezultatima iz god. 2021./2022., u školskoj godini 2022./2023. provedeno je prošireno mikroistraživanje u kojem je u anketiranju sudjelovalo 80 djevojčica i 64 dječaka (N=144), brojčano ravnomjerno iz svih razreda predmetne nastave (od 5. do 8. r.). Po školama je odnos ispitanika bio sljedeći: OŠ Đurđevac (11 učenika), OŠ Ferdinandovac (6 učenika), OŠ „Prof. Blaž Mađer“ iz Novigrada Podravskog (13 učenika), OŠ Koprivnički Bregi (21 učenik), OŠ Koprivnički Ivanec (7 učenika), OŠ prof. Franje Viktora Šignjara, Virje (86 učenika). Učiteljice Hrvatskoga jezika u školama sudionicama istraživanja same su odabrale kojim će razredima ponuditi mogućnost sudjelovanja u anketiranju, a učenici su svojevoljno pristupali. Poticani su da sudjeluju u sve tri etape anketiranja:

a. prepoznavanje značenja kajkavskih riječi / preoblikovanje kajkavskih riječi u hrvatske standardne riječi

b. prepoznavanje značenja kajkavskih rečenica / preoblikovanje kajkavskih rečenica u rečenice na hrvatskom standardnom jeziku

c. samostalno pisanje teksta na kajkavskom narječju.

Anketiranje je bilo anonimno, a zadatci su poslani u aplikaciju *Teams* u *Google Docsu*.

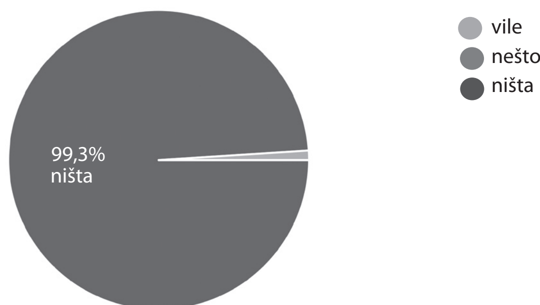
Zadane riječi i rečenice birane su prema učestalosti u uporabnoj praksi (izbjegavane su riječi za pojmove za koje je vjerojatnije da su učenicima nepoznati ili objekti koje učenici ne koriste). Zastupljene su sve vrste riječi.

2.3.1. Prva etapa anketiranja – leksička razina

U prvoj su anketi učenici trebali, među ponuđenim odgovorima, prepoznati standardnu istoznačnicu za kajkavsku riječ (*mort, ganjek, vugorek, vaštrok, feringe, zobače, škrebečati, jamrati, handrast, komaj, nikaj, prežgana juva*), a nakon toga su trebali sami napisati istoznačnicu na hrvatskom standardnom jeziku za ponuđenu kajkavsku riječ (*vanjkuš, lojtra, hambrela, ocvirek, obrisač, bečati, zežmeknoti, zegniljeti, osmoditi, ščeljiti, muden, naštikani, trifrtaljne, čez, sim, kre*).

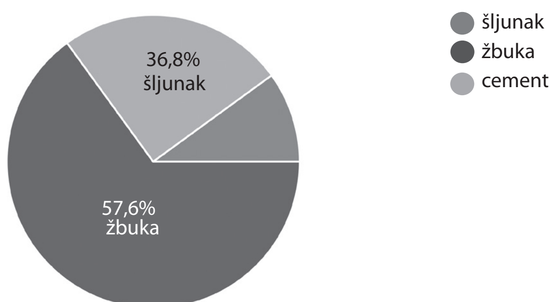
U dijelu ankete u kojem su ispitanici trebali prepoznati standardnu istoznačnicu za zadanu kajkavsku riječ, 99,3 % učenika/učenica prepoznalo je da *nikaj* na kajkavskom znači ništa, a 97,9 % da je *vugorek* krastavac.

Grafikon 3. *Rezultati u kojem su ispitanici trebali označiti standardnu istoznačnicu za kajkavsku riječ nikaj.*

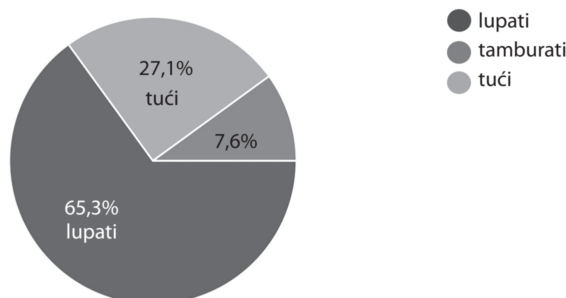

Najmanje ispitanika točno je označilo da je *mort* žbuka (57,6 %).

Grafikon 4. *Rezultati u kojem su ispitanici trebali označiti standardnu istoznačnicu za kajkavsku riječ mort*

Grafikon 5. *Rezultati u kojem su ispitanici trebali označiti standardnu istoznačnicu za kajkavsku riječ škrebečati*

Nešto lošije prepoznavanje standardne istoznačnice bilo je za glagol *škrebečati*. Od 144 ispitanika njih 94 (65,3 %) označilo je točan odgovor. Od nepromjenjivih riječi za prilog *komaj* 71,5 % ispitanika označilo je točnu standardnu istoznačnicu.

Rezultati su nešto drugačiji u dijelu ankete u kojoj su sudionici samostalno trebali napisati značenje zadane kajkavske riječi na hrvatskom standardnom jeziku. Glagol *bečati* ili pak prijedlog *krej* velik je broj učenika uspješno preoblikovao u standardnu riječ, dok je manji broj znao standardnu istoznačnicu za riječi: *naštikani, ščeljiti, muden* i *trifrtaljne,* s tim da su pridjev *trifrtaljne* objašnjavali svojim riječima u značenju: poludugo, kratko i slično. Za pridjev *naštikani* pisali su sljedeće: *naštrikati, uređeni, zavezano, ukras, naheklano, staviti veš na štrik, izvezeno, našminkani, najljepši, zaštihati, našlingano, pijani…*

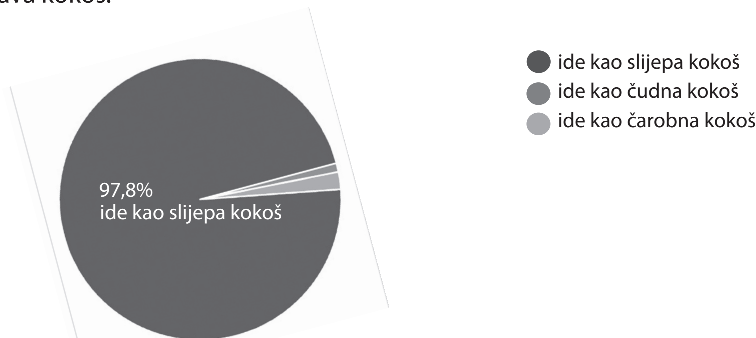
2.3.2. Druga etapa anketiranja – sintaktička razina

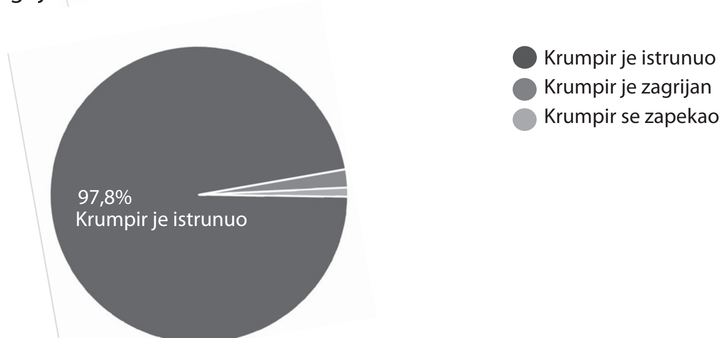
U drugoj anketi zadatci su bili slični onima u prvoj, ali su učenicima ponuđene rečenice (umjesto riječi) na kajkavskom narječju za koje su najprije trebali odabrati istoznačnu rečenicu na hrvatskom standardnom jeziku, a zatim samostalno napisati kajkavsku rečenicu na standardnom jeziku po sintaktičkom obrascu. Neki primjeri rečenica jesu: *Zasunoli so vulična vrata., Baka je se hitila v ščavnjak., Prijela je rasohe v roke., Vezda bom išel v školo*. U najvećem su postotku točno označili istoznačne rečenice za sljedeće kajkavske rečenice: *Ide kak čorava kokoš.* i *Krumper je zegnjilel.* (97,8 %). Najmanje je točnih odgovora (71,7 %) bilo za rečenicu *Vezda bom išel v školu.*

U drugom dijelu anketiranja sudjelovalo je manje učenika (N=92). Anketa je poslana istim razredima, ali nije provjeravano je li, brojčano, ispunjena kao u

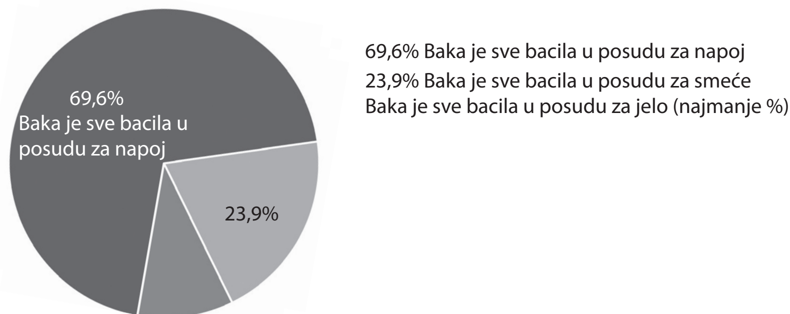
prvom dijelu jer je sudjelovanje bilo isključivo svojevoljno.

Grafikon 6. *Rezultat zadatka u kojem su ispitanici trebali prepoznati prijevod rečenica s kajkavskoga na standardni, a zadane rečenice bile su: Ide kak čorava kokoš.* i *Krumper je zegnjilel.*

Grafikon 7. *Rezultat zadatka u kojem su ispitanici trebali prepoznati prijevod rečenice s kajkavskoga na standardni, a zadana je rečenica bila Baka je se hitila v ščavnjak.*

Grafikon 8. *Dio rezultata zadatka u kojem su ispitanici trebali sami napisati prijevod rečenice s kajkavskoga na standardni: Zežmekni lače prije nego ih deneš na štrik.*

Zežmekni lače prije nego ih deneš na štrik.

92 odgovora

Iscijedi hlače prije nego ih staviš na uže

Ocijedi hlače prije nego što ih staviš na štrik

ocijedi hlače prie nego što ih staviš sušiti

Ocijedi hlače prije nego ih staviš na sušilicu.

Ocijedi hlače prije nego što ih staviš na štrik.

Ocijedi hlače prije nego što ih staviš na sušionik.

Ocijedi hlače prije nego što ih staviš na sučionik

Stepi hlace

Tabelarni prikaz rečenica na kajkavskom koje su ispitanici morali „prevesti" na standardni jezik:

Rečenica na kajkavskom narječju.	Neki od učeničkih preoblika na hrvatski standardni jezik.
Zežmekni lače prije nego ih deneš na štrik.	Iscijedi hlače prije nego ih staviš na sušilo., Ocijedi hlače prije nego ih staviš na stalak na rublje., Uzmi kvačice prije nego ih staviš na štrik., Ocijedi hlače prije nego ih objesiš., Ožmekni hlače prije nego ih deneš na ________., Ožmići hlače prije nego ih doneseš na štrik., Ocijedi hlače prije nego ih staviš na uže., Ocijedi hlače prije nego ih staviš na sušilicu.
Fanj je let prešlo od zabave.	Pospremi knjige u kutiju., Pospremi knjige u ladicu., Spremi knjige u torbu., Stavi knjige u kutiju.
Ne volim jesti šparglina.	Ne volim jesti mahune., Ne volim jesti brokulu., Ne volim jesti špinata., Ne volim jesti grah., Ne volim jesti špagete., Ne volim jesti šparoge., Ne volim jesti…

Fanj je let prešlo od zabave.	Puno je godina prošlo od zabave., Puno je godina prešlo od zabave., Puno je vremena prošlo od zabave., Dugo je godina prošlo od zabave., Već je godina prešla od zabave., Puno je prošlo., Davno je prošlo od zabave., Puno je godina prošlo od proslave.
Malo fletne to napravi.	Malo brže to napravi., Malo brže to uradi., Malo poletnije to napravi., Malo bolje to napravi., Brže to napravi.
Prestani baku muditi.	Prestani baku zadržavati., Prestani baku smetati., Prestani baku dosađivati., Prestani baku ljutiti., Prestani baku živcirati., Prestani baku zaustavljati., Prestani baku zezati., Prestani baku odugovlačiti., Prestani baku mučiti., Prestani baku uznemiravati., Prestani baki trošiti vrijeme., Prestani baku zamarati., Prestani baku dangubiti.
Na breščecu vidim hižu.	Na brežuljku vidim kuću., Na brijegu vidim kuću., Na brdu vidim kuću., Na brdašcu vidim kuću., Na brježiću vidim kuću., Na malom brdu vidim kuću.
Od snočka nesem ništ jel i pil.	Od sinoć nisam ništa jeo i pio., Od jučer nisam ništa jeo i pio., Od noćas nisam ništa jeo i pio., Od jučer na večer nisam ništa jeo i pio., Od večeri nisam ništa jeo i pio., Od prijenoć nisam ništa jeo i pio., Od jučer navečer nisam ništa jeo i pio.
Petrožil se nameče v sakvačka jela.	Peršin se stavlja u svakakva jela., Peršin se stavlja u razna jela., Papar se stavlja u svakakva jela., Peršun se stavlja u svakakva jela., Peršin se stavlja u različita jela., Peršun ide u sva jela.
Protiv breha pomaže trpotec.	Protiv kašlja pomaže trputac., Protiv kašlja pomaže trputec., Protiv bruha pomaže trpotac., Protiv kašljanja pomaže biljka protiv kašljanja., Protv prehlade pomaže trputec., Protiv kašljanja pomaže otopljeni šećer., Protiv kašljanja pomaže čaj.

Tablica 1. *Neki od odgovora koje su ispitanici pisali u zadatcima u kojima su imali rečenicu na kajkavskom narječju, a trebali su je napisati na standardnom*

Među učeničkim je odgovorima ponekad bio i odgovor *Ne znam,* ili su učenici stavili trotočje, crticu i slično, ali takvih odgovora nije bilo mnogo. Iz predočenih rješenja vidimo da su učenici neke rečenice vrlo vješto preoblikovali u standardni oblik. Kod nekih je bilo možda razlika u uporabi riječi koje se i u

standardnom jeziku ponekad mogu zamijeniti (*ocijedi, iscijedi, pospremi, spremi, brežuljku, brdašcu*). Čest je slučaj da učenici nisu znali ili se u tom trenutku nisu mogli sjetiti točnog standardnog oblika za neke riječi u rečenicama pa su je upotrijebili u kajkavskom ili razgovornom obliku. Bilo je i slučajeva kada su upotrijebili riječ potpuno drugačija značenja (*šparglin* – brokula, špinat, šparoga, špagete).

U posljednjoj su rečenici učenici vrlo maštovito preoblikovali rečenice pa smo od *trpotec* dobili odgovore: *čaj, otopljeni šećer* i slično. Upotrijebili su svoje znanje i iskustvo o tome što sve pomaže protiv kašlja.

2.3.3 Treća etapa – vlastiti tekst na kajkavskom narječju

Treći je zadatak bio pisanje vlastitog teksta na kajkavskom narječju (pjesme, priče ili drame). Od 35 ispitanika (koliko ih je pristupilo ispunjavanju treće ankete) njih je 22 odradilo zadatak. Neki od tih tekstova nisu dovoljno razrađeni (napisali su tek nekoliko rečenica). Ima primjera prepisivanja tekstova poznatih kajkavskih književnika ili ispisivanja samo naslova nekih poznatih kajkavskih pjesama (npr. pjesme Miroslava Dolenca Dravskoga ili Frana Galovića).

Primijećeno je da su učenici odustajali od ispunjavanja ankete kako su zadatci postali složeniji. Najviše ih je (N=144, tj. svi uključeni u istraživanje) riješilo prvu anketu u kojoj su tema bile riječi, njih 92 riješilo je drugu anketu, u kojoj su rješavali rečenice, a najmanje (N=35) riješilo je treću anketu.

U nastavku navodimo učeničke ostvaraje, i to po jedan primjer iz svake škole koja se uključila u anketiranje/istraživanje.[1]

Bil jednom jedan sused koji je bil stariji. Imao je sina koji se odselil u Zagreb, a on je ostao u malom selu Novigrad Podravski. Susjed se zvao Šimun i jako je volio raditi na polju. Jednog dana sused je pošao sa svojim fergusonom na polje. Najviše zemlji je imal na Koviljama. Krenuo je rano v jutro. Upalil je fergusona da se malo zagrije pre posla. Krenul je prema vrtu da prikapči pluga. Otišel je prema Koviljama i stao na prvom polju koje je bilo odma poslike pruge. Krenuo je orat išlo je sporo jer je plug bil s jednom brazdom ali ferguson ga je vlekel ni s pol snage. Za prvo polje mu je trebalo par sati ali Šimun nije bil umoran pa je krenul dalje. Oranje ga je opuštalo. Došel je na drugo polje i počeo orati ali nešto mu je zapelo za plug pa je išao pogledat ali ništa nije vidio pa je nastavio dalje i slučajno otrgel ravnika jer su bili stari i nisu bili baš dobre kvalitete pa se vratio doma. Dok je popravljao plug skužil je da mu je puno vremana oduzelo oranje s malim plugom pa je Šimun mislio da bi dobro bilo kupiti jači traktor i veči plug. Šimun je imao dosta novaca kojeg je zaradil na poslu prije mirovine. Kupil si je IMT 560 i dvobrazni plug. Išao je dalje raditi s novim traktorom i skužil

da mu se duplo smanjilo vreme ali Šimun je volio raditi na polju pa je IMT-a 560 ostavio u garaži i nastavio s malim fergusonom. Nastavio je s fergusonom jer nije imao puno obaveza pa je mogao biti cijeli dan na polju. I tako je stalno radio s fergusonom.

(OŠ „Prof. Blaž Mađer", Novigrad Podravski, 7. r., 27. travnja 2022.)

U ovom učeničkom radu prisutne su standardne riječi, potom one koje pripadaju *novigradskoj* kajkavštini i riječi koje je učenik preuzeo prateći medije ili gledajući serije u kojima se ne govori hrvatskim jezikom. Također u ovom učeničkom ostvaraju vidljivo je da se trudio pisati kajkavskim jezikom te da mu je to važno, ali možda ne i prirodno, jer je upotrebljavao lokalne nazive specifične za kraj u kojem živi. Problemi se u pisanom izričaju pojavljuju iz razloga što učenici više ne znaju što je ono njihovo izvorno, previše su izloženi humorističnim pomodnim serijama koje su im plasirane na internetu. Govor i jezik tih serija ne pripadaju hrvatskom jezičnom korpusu.

Priča o dravskoj sireni

Jednoga lepoga dana, dok je sunce već zalazilo za oblake, z mojem starem biciklom bila sem na Dravi. Sedela sem na dravskomu kamenu i gledela kak Drava spokojno teče. Kak sem tak dugo gledela v Dravu skolopila sem joči i zamišljala kaj to Drava ima posebno v sebi? Dok sem tak žmerela i razmišljala krej mene si je sela nekakva čudna žena. Čim sem rasprla joči strašno sem se splašila. Rekla mi je: „Naj se bojati, vidla sem te kak tu sama sediš i zamišljeno glediš v Dravu, pa sem ti došla pravit društvo." „Ako neje problem?" Gledela sem ju v čudu, isto onak kak i Dravu. Pitala sem ju: „Tko si ti? Kaj delaš tu?" Rekla mi je: „Ja sem dravska sirena. Moja hiža i celi moj život je reka Drava. Kak ona teče, tak i ja skupa z njom proživljavam se kaj i ona proživljava." Tak smo se mi menjile i već je bome bila prava kmica. Jako sem se splašila kaj mi moji doma budu rekli. Zela sem brzo bicikla i još jemput sem štela nekaj reči sireni, al čim sem se okrenola nju je već pogutal veliki vir. Samo sem vidla kak mi je z rukom još manola dok se je vračala k svojoj hiži reki Dravi. I onda sem se zbudila.

(OŠ Ferdinandovac, 6. r., 27. travnja 2022.)

Podravski bregi

Odnavek su najlepši vu selu. Drava teče čez Ravnice i poljane, A cvetje cvate po cele dane. Vrčak je pun povrtja. I lesica po šumama, Na bregima i livadama hoda. A, to je naša Podravina.

(OŠ Koprivnički Ivanec, 5. r., 13. travnja 2022.)

Luca

Na malom mostu moja Luca sedi
I gledi kak joj svet polako bledi
Ni mati joj ne zna kakva ju muka stekla
„Ništ neje" sam to mi je rekla

Kak lepo gledi i šuti
A v jočima joj se sve muti
Pak se vidi da joj nekaj ne paše
Već joj zdavna tuga maše

Glavo je v nebo digla
Kak da bi nekog vidla
Golubica bela preleti
A ona se onda seti

Suzica joj niz obraz potekla
Ljubavi se svoje odrekla

(OŠ Đurđevac, 8. r., 13. travnja 2022.)

Jutro

V selo pevec kokoriče,
Pa se saki čovek od svoje postelje odriče.

Bodi se i kmeči,
Čez joči mu vidiš da se malo beči.

Posprema postelju i za posel se sprema,
Još mu se navek drema, no to kaj je sobota ne znači da posla nema.

Zel si je malo špeka od fčera
kaj je spoknol z polupraznog frižidera.

Obuva se i sa vrata zakljočava,
I celoga posla pak v glavi preračunava.

(OŠ prof. Franje Viktora Šignjara, Virje, 6. r., 5. travnja 2022.)

Iz ovih se primjera može vidjeti da u nekim ostvarajima dolazi do miješanja dijalektnog idioma sa standardnim oblicima (*šuti, jutro*), ili se koriste oblici koji nisu izvorno oblici određenoga dijalekta (npr. u tekstu OŠ prof. Franje Viktora Šignjara iz Virja ispitanik koristi oblike *kokoriče, spoknol, zakljočava* koji ne pripadaju virovskom idiomu).

3. Zaključak

Iz provedenih mikroistraživanja vrlo je razvidno da je položaj dijalekata i mjesnih govora tema koju nužno treba shvatiti ozbiljno i naći konstruktivna rješenja za pojačavanje prisutnosti mjesnih govora i dijalekata u nastavi. Nužno je poraditi na pozitivnoj percepciji lokalnih jezika, kao i njihovih govornika te zaintrigirati učenike za dijalektalne specifičnosti.

Istraživanje zorno pokazuje da su motivacija i angažman učenika padali sa zahtjevnošću zadataka. Možemo zaključiti da učenici lakše prepoznaju oblike kajkavskih riječi i rečenica kada imaju ponuđene odgovore nego kad riječ / rečenicu trebaju sami napisati. Slaba motiviranost i strast za rješavanjem zadatka zamijećena je u slučaju kada trebaju napisati vlastiti literarni ostvaraj na kajkavskom. Primijećeno je da učenici, ako mogu birati između standarda ili kajkavštine, češće biraju standard. Njihov materinski sve je rjeđe kajkavski jer manji broj njih živi s bakama i djedovima, roditelji manje govore izvornom kajkavštinom (rođeni su negdje drugdje, školovali su se u većim mjestima). Njihov je materinski hibrid kajkavskoga, razgovornoga i standardnoga jezika.

Sve su ovo pokazatelji da govorenje, slušanje, pisanje i čitanje na dijalektima treba atraktivnije i češće nuditi djeci, već od vrtićke dobi te ih nastaviti provoditi u osnovnoškolskom obrazovanju, i to na: redovnoj nastavni, izvannastavnim aktivnostima, u sklopu različitih projekata… Potrebno je konstruktivnije uključiti

dijalekte u poučavanju hrvatskoga standardnoga jezika te njihovu razlikovnost koristiti za što uspješnije svladavanje standarda jačajući kod učenika ljubav za njihov mjesni govor i osjećaj ponosa na jezično nematerijalno dobro – poticati pozitivan odnos prema svim narječjima, dijalektima i mjesnim govorima.

4. Literatura

Blažeka, Đ. 2008. „Kakvi tekstovi na kajkavskom narječju trebaju u nastavi hrvatskoga jezika?. *Metodika,* Vol. 9, No. 17 (271-286) Preuzeto s file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Bla%C5%BEeka-hrv-1.pdf

Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019). *Kurikulum nastavnog predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*. Preuzeto s https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Predmetni/Kurikulum%20nastavnoga%20predmeta%20Hrvatski%20jezik%20za%20osnovne%20skole%20i%20gimnazije%20u%20RH.pdf)

Nastavni plan i program za osnovnu školu. (2006). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Zagreb.

Nemeth-Jajić, J. i Prvulović, P. 2012. „Zavičajni (čakavski) govor u razrednoj nastavi". *Školski vjesnik,* 61. 3., 289-304. Preuzeto s https://hrcak.srce.hr/86893

Pavličević-Franić, D. 2006. Jezičnost i međujezičnost između sustava, podsustava i komunikacije. *Lahor, 1* (1), 1-14. Preuzeto s https://hrcak.srce.hr/10362

Težak, S. 1996. Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika, I, II. Zagreb: Školska knjiga.

Turza-Bogdan, T. 2013. Kajkavsko narječje u nastavi hrvatskoga jezika. *Prilozi za osnovnoškolsku nastavu.* Čakovec: Matica hrvatska.

Visinko, K. 2010. *Jezično izražavanje u nastavi hrvatskoga jezika: pisanje*. Školska knjiga. Zagreb.

Vlah, K. 2020. Stavovi učitelja o hrvatskim dijalektima u razrednoj nastavi. Diplomski rad. preuzeto s https://repozitorij.ufzg.unizg.hr/islandora/object/ufzg:2218

THE USE AND UNDERSTANDING OF THE PODRAVINA KAJKAVIAN DIALECT IN EVERYDAY SPEECH AND WRITING OF ELEMENTARY SCHOOL PUPILS

By Danijela Sunara-Jozek - Katarina Franjo (Virje)

Summary

The paper describes the course and the results of the project entitled Uporaba i razumijevanje podravske kajkavštine u svakodnevnom govoru i pisanju učenika u osnovnoškolskoj dobi *(The Use and Understanding of the Podravina Kajkavian Dialect in Everyday Speech and Writing of Elementary School Pupils) elaborated and carried out by Croatian language teachers Katarina Franjo and Danijela Sunara-Jozek following the sources and goals set in the* Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije (2019) *(The Curriculum for Teaching Croatian Language in Elementary and Secondary Schools (2019)).The goal of the project was to research the understanding and use of the Podravina Kajkavian dialect by pupils of elementary school senior classes in thr Koprivničko-križevačka County, in which pupils of six elementary schools in Podravina participated, namely: OŠ prof. Franje Viktora Šignjara Virje, OŠ Đurđevac, OŠ Ferdinandovac, OŠ „Prof. Blaž Mađer" from Novigrad Podravski, OŠ Koprivnički Bregi, and OŠ Koprivnički Ivanec.*

The project continued through school years 2021/2022 and 2022/2023 and was carried out in three stages: 1. understanding Kajkavian words/transforming Kajkavian words into Croatian standard language words, 2. understanding Kajkavian sentence meaning/transforming Kajkavian sentences into Croatian standard language sentences, 3. independent writing of texts in the Kajkavian dialect. It was noticed that pupils dropped out as the tasks became more difficult.

Key words: Croatian standards language; Kajkavian dialect; local vernacular; elementary school education

Izvorni znanstveni rad
UDK 75 : 77.04 : 821.163.42-1 (497.5 Čakovec)
Primljeno 2024-07-06
Prihvaćeno za tisak 2024-07-23

DVOSTRUKI PORTRETI: GRADOVI I NJIHOVI UMJETNICI (II.)

Ženski dio sustava: Erika vs. Maša (Komparativna analiza likovnog i literarnog diskurza Erike Nađ Jerković i Maše Bajc)

Emilija Kovač, Čakovec

Sažetak

Drugi esej iz serije „Dvostruki portreti“ analizira djelo Erike Nađ Jerković i Maše Bajc, umjetnica koje su, kako zadani format istraživanja nalaže, paralelno uz likovni, njegovale i književni diskurz. Svim razlikama usprkos, i u likovnom i u literarnom izričaju, supostavljamo ih na osnovi težnje kompleksnosti iskaza. Objema je literarnost drugotni angažman, koji su živjele iskreno i intenzivno, no ne toliko poetički i tražilački raznovrsno kao likovni. Različite u tematici, ekspresiji, tehnici, doživljaju zbilje, generacijskim (i njima generiranim) pred-definiranostima, kao i osobnim etičkim, estetičkim, ideološkom preferencijama, povezane su profinjenim titranjem u vremenu i prostoru kojem pripadaju.

Ključne riječi: groteska, ekspresionizam, referencijalnost, fotografija, ugođajnost, stilizacija, antropologija pejzaža

Teorijski i životni kontekst

Iako je nemali broj autora koji osjećaju strast za izražavanjem u različitim prostorima te bi se u ostavštini mnogih našlo raznovrsnog zanimljivog materijala, koncentriramo se na one koji su se upisali i u likovno i u književno stvaralačko područje relevantno valoriziranim pojavama: izložbama popraćenim riječju ovjerenog kritičara, samostalnom knjigom ili bar reprezentativnim izborom u zborniku, relevantnom časopisu ili sl. Uz taj temeljni diferencijalni moment u odnosu na mnoštvo umjetnika koji djeluju u aktualnom trenutku, u konkretnom se sluča-

ju nametnuo i drugi – načelo zavičajnosti. Slijedom ideje uvaženog povjesničara književnosti Zvonimira Bartolića, krećemo se u području nazvanom „za vuglom provincija", u prostoru koji je teško (nemoguće) odrediti klasičnim pojmovima/ razdjelnicima. Središte i periferija, metropola i provincija prestale su postojati i poimati se kao opozitne sredine jer se provincija osamosvijestila i kulturološki izgradila, a grad se, migracijama i mobilnošću današnjeg čovjeka, identitetno disperzirao, te, uspostavljanjem prava svih skupina i pojedinaca na sebe, svoje vrijednosti i identitete, drobeći svoju impozantnost u stilske enklave, izgubio značenje kulturno superiorne sredine, kao što je provincija izgubila „štih" arkadičnosti, ali i kulturološke minornosti, njegujući kvantitativno manje, ali kvalitativno zamjetno i nerijetko ravnovrijedno postignućima metropole.

Jedan je od ciljeva ovakvog pristupa nastojanje da se afirmira manje vidljiva sredina i njene vrijednosti.

U sjeni svakodnevice: Erika Nađ Jerković[1]

Erika Nađ cijeli svoj radni vijek radi kao kustosica u Muzeju Međimurja Čakovec (MMČ). U tom je svojstvu postavila niz izložbi te ih opremila katalozima koji nadilaze uobičajen format popratnog informativnog materijala. Tijekom godina razasute je fragmente sjećanja o nizu likovnih umjetnika vezanih uz Međimurje (Aleksandar Schulteisz, Lujo Bezeredi, Marija Zidarić, Jelena Valkaj, Stjepan Leiner, Josipa Gattin Votjehovski) sabrala u knjige formata monografija, stvorivši tako pravu malu biblioteku. U svojoj sredini Erika postoji vrlo tiho, samozatajno pristavši na život kao svakodnevno razgrtanje slojeva događanja i sabiranja onog što prepoznaje vrijednim spašavanja od zaborava. Svako je vrijeme željno poslenika Erikina formata, onih sa sluhom i osjećajem za angažman na poslovima nerijetko neatraktivnim, nevidljivim, a važnim – često na razini neprocjenljivosti (ili bar kako se kaže frazom – od opće društvene važnosti) za definiranje profila referentne sredine. Stjecajem takvih okolnosti i opredjeljenja, svoje slikarstvo stavila je u drugi plan pa slika diskontinuirano, izlaže povremeno i najčešće na skupnim izložbama jer potrebe okoline, posebno ljudi koji su njen najuži, najintimniji milje (napose obitelji), pretpostavlja svojoj umjetničkoj vokaciji. Budući da izlaže rijetko i, očigledno, pomno probrane radove, imamo

[1] Muzejska je savjetnica i voditeljica likovnih zbirki Muzeja Međimurja Čakovec, gdje radi od 1990. godine. Rođena je u Somboru u Vojvodini, gdje je završila osnovnu školu i gimnaziju. Studij slikarstva započela je u Sarajevu 1981. da bi se nakon dvije godine prebacila na Akademiju likovnih umjetnosti u Zagreb gdje je i diplomirala u klasi prof. Đure Sedera. Prva samostalna izložba 1988. - Narodno kazalište August Cesarec Varaždin. Objavila je zbirku pjesama *Pjesme opće prakse*, Insula, Čakovec 2021. godine.

dojam da je njena mjenljivost u vremenu skokovita i diskontinuirana te se sa svakom novom izložbom, odijeljenoj od prethodne velikim vremenskim intervalom, pojavi neka sasvim nova Erika. Promjene poetike i stvaralačkih načina vrlo su razgovijetni, no ne uočavaju se prijelazi od načina do načina, od jednog perioda prema drugom.

Njen imaginacijski potencijal razvidan je od početaka. Naime, povjesničar umjetnosti Zdenko Balog prvu je izložbu označio kao svojevrsno polivalentno jezgro, iz kojeg se tijekom vremena definiralo niz različitih morfološki i svjetonazorno specifičnih perioda stvaralaštva. U povodu Erikine prve izložbe[2], Balog, prepoznavši raznovrsnost i tragalački pristup kao njene jake karakteristike, kaže: „teško bismo mogli istaći jednu dominirajuću vrijednost ili likovnu značajku u slikaričinu radu, tako da se stalnošću dosadašnjega opusa prepoznaje istraživanje slikarskoga gledanja, i to (što je vrlo važno) istraživanje slikarskim metodama."

Druga izložba[3] predstavlja Erikino traganje u prostoru apstrakcije (ili na njenom tragu), gdje svoju viziju oblikuje sukcesivnim nizanjem energičnih poteza, sivih i tamnih tonova. U slučajevima „pojačavanja psihološke i emotivne napetosti /.../ formiraju se rudimentarni oblici antropomorfnog karaktera, a s njima i dramaturgija priče /.../, koju prepoznajemo kroz aluziju i metaforu" (Špoljar). U ovom je momentu autorici bilo važno postići ekspresivnu napetost postava kompozicije i izražajnosti teme, a sve u svrhu manifestacije unutrašnjeg bića. Eriku, na tragu ekspresionistima poticajne psihoanalize, zanima tamna strana čovjekova bića, koja se manifestira animalizacijskim deformacijama humane morfologije. Za spomenuti period i poimanje (čovjeka, svijeta, procesa, vrijednosti) karakterističnom uzimamo vizualizaciju pod naslovom *K.T* (*Kralj tame*). U prikazanoj animaliziranoj maski oblikovanoj energičnim *ekstatičnim, širokim* potezima i linijama koje se ne zatvaraju u skladne figuracije (Špoljar), Erika otiskuje unutarnji košmar, nedefiniranosti i dezintegriranog humaniteta lika.

Strukturi njene osobnosti, barem kad govorimo o modusu doživljaja i komentara (socijalne) zbilje, odgovara domena sarkazma i groteske, nikako humorističnih akcenata i mimeze. Dehumanizacija, shvaćena kao animalizacija i prodor divljeg, divljačkog, deformirajućeg, razarajućeg, rečena je stilizacijom morfologije: figuracija nastala kombinacijom ljudskog i životinjskog označja izaziva užas, odbojnost i u funkciji je kritike licemjerja društvenih kretanja koja su, stoljećima formalno i deklarativno propagirajući humanističke vrijednosti, dosegla svoj krah destruirajući proklamirani ideal kontrapunktirajućim operativnim praksa-

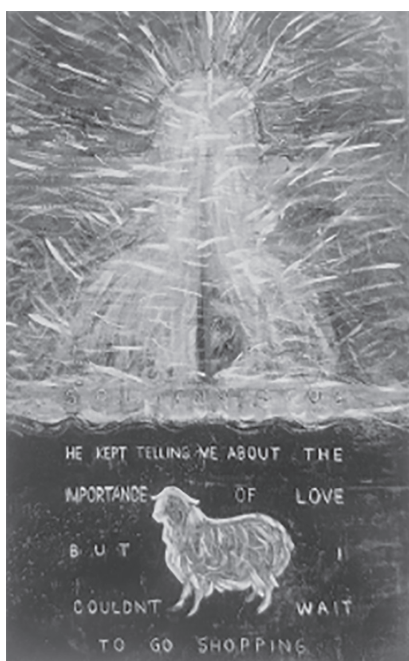
[2] Narodno kazalište „August Cesarec", Varaždin, 1988., Izložba crteža, tehnika pera, krede, ugljena; recenzija Zdenko Balog.

[3] Likovni salon Vama, 1989., recenzija Marijana Špoljara.

ma, tako da se tematizirani objekt manifestira u nakaznom vidu.

Već ovdje vidimo koliko je autorica misiju slikarske moći/poslanja, koju drži nezamjenljivim oblikom spoznavanja sebe i svojih unutarnjih vrijednosti, shvatila i kao mogućnost aktualizacije zbilje: ona svoju kritiku govori stilizacijski, no, motreno unutar okvira za ovaj period karakterističnog referentnog (psihoanalitičkog) koda, vrlo jasno i uvjerljivo.

I tijekom devedesetih pa prema kraju tisućljeća intrigira je aktualni svijet, na koji reagira kritikom, ali u ovom je periodu iznašla nov način očitovanja svoga stava: njene su vizualne strukture prostor polivalencija postignutih kompozicijski, a posebna je novina uključivanje jezičnog materijala koji, osim leksičko-semantičkog, ima i vizualnu funkciju. Uzmimo primjernim modelom sliku *He*

Erika Nađ Jerković: „He kept telling me“

kept telling me (2001.), koja je sastavljena od dvije cjeline, prikaza dva janjeta, doslovnog i simboličnog. Na taj način pokazuje sraz stvarnosti i idejnosti koja se toj stvarnosti nudi. Samom kompozicijom – podjelom na gornji (bijeli/svijetli) i donji (crni) kvadrat – naznačuje disparatnosti predočenih sadržaja.

Kristolika figura s naglašenom naznakom predjela srca, koja, kao na svojoj nosivoj liniji (horizontali), završava inskripcijom *Sol invictus,* gornji je dio kompozicije, a donji se sastoji od konvencionalne metafore za Krista – ovce/janjeta, s

inskriptom preuzetim iz propagandnog letka *He kept telling me about the importance of love, but I couldn't wait to go shopping.* Dok je gornji dio u svojevrsnom idealizacijskom modusu (lik Krista iskričav i prozirno-eteričan, postavljen iza svojevrsne koprene koja – nalik nekoj vrsti zavjese između motritelja i lika, ucrtane kratkim potezima kista, nalikuje tragovima letećih svjetlosnih bića), donji dio (Krist u simboličnoj slici – prikazan kao ovca i još kontekstualiziran banalnim zapisom, nalik grafitu/propagandnoj poruci, dobiva ironično značenje), uspostavlja napetost simbolično – eksplicitno, tako da kompozicija djeluje intrigantno i provocirajuće. Sugeriran semantički obrat (visoko – nisko, idealizirano – profanirano) potpomognut je i formalnom sličnošću riječi (*sheep/sheeping – shop/shopping*). U tako komponiranom postavu *sheep,* koje nije leksikalizirano nego sugerirano učitavanju (zbog engleskog jezika inskripcije u donjem dijelu kompozicije), očigledno treba čitati na razini simbolične semantizacije (ovca/janje kao simbol Krista), tako da gornji i donji kvadrat stoje u motivskoj vezi, ali i ironičnoj divergenciji. Banalno, animalno (donji dio, tamno, podsvjesno, podzemno: ovca kao životinja) nadvladava idealizacijsko (gornji dio – Krist kao eterično biće, ezoterično, idejno: lik je ljudski, a asocijacije sa životinjom kontekstualne su i kulturološke prirode).

Moglo bi se reći da Erika u tom periodu svijet i njegov kulturološki kompleks, koji vidi kao podlogu za oblikovanje ideje – uvijek prožete emocijom, privodi imenovanju/spoznaji onog kapilarnog titranja iz dubokog potkožja, koje se oslanja na prepoznatljive figuracije, ali izmiče njihovom ponuđenom repertoaru pa ih autorica tumači ironijsko-leksički (u *He kept telling me*, kao i u *Joy of life*). Slika nije mimetična nego nekim naznakama mimeze, tj. prepoznatljivošću figuracije, navodi na konstruiranje osobne poruke, individualiziranog stava s vrlo jasnom referencijom na važne nam kulturološke sadržaje. Autorica, senzibilna i lirska, ali i intelektualno izgrađena osobnost, ima potencijala za promišljanje kulturoloških momenata naše stvarnosti, uočavanje raskola, neskladnosti, s kojima se nosi jakim „oružjem" modernistički oblikovana intelektualca – ironijom.

Istom ciklusu pripadaju *Fairytale* (slika u kojoj se, umjesto očekivanog i vizualnim slojem prikaza sugeriranog bajkovitog/vilinskog značenja, upisom stihova iz pjesme *Money* (*Pink Floyd,* album *Dark Side of the Moon, 1973.)* uspostavlja disharmonijski odnos *fairly* : *money*, potkrepljujući već naznačene idejne razine idealno/podsvjesno – materijalno/vulgarno). Takav postupak primijenjen je i na slici *Virtuality*, te se može reći kako ta dva platna čine svojevrsni diptih, povezan na nekoliko razina, a osobito tekstom preuzetim iz iste pjesme.[4] U potonjoj je

[4] Farytale: Share it fairly, but don't take a slice of my pie; Virtuality: You raise the blade,/ you make the change/ You rearrange me/ till I'm sane.// You lock the door/ and throw away the key/ And there's someone in my head,/ but it's not me.

kompoziciji (*Virtuality* iz 2000. godine) nedvosmislena napetost između aktualne stvarnosne prakse i imaginiranih predodžbi, konfliktna dvojnost referentnoga svijeta, očitovana uvođenjem zapisa na reversnom dijelu, na okviru slike *(Hoće li virtualnost postati naša jedina stvarnost*). Upisivanje opaske na poleđinu, definira je kao autorski komentar, paratekst[5] koji izlazi iz polisemije imaginacijske vizije „aversa" i prelazi na razinu čiste denotativnosti (kakva će se kasnije aktualizirati u poeziji).

Sljedeći skok u estetici i njoj pripadajućoj morfologiji, koju je Erika demonstrirala izložbom *Harmonična slika svijeta*[6], također je stručnim komentarom popratio Marijan Špoljar, koji u ovoj etapi prepoznaje stvaralaštvo Erike Nađ kao netipično te divergentno i osobnim ranije manifestiranim tijekovima, i kontekstnim mjestima estetike vremena. Njen je izraz, s jedne strane, liričan, neobavezne ritmike znakova, ali ga Špoljar definira i kao „nekontroliranu, neobuzdanu, racijem nedoziranu slikarsku gestu", kojoj je osnova potez i mrlja (u tome je divergentnost unutar osobne poetike). U takvom izrazu Špoljar detektira naznake polockovskog drippinga, kulmerovske kaligrafije, ali je Erika, za razliku od spomenutih starijih suvremenika, po njegovom poimanju, manje ekspresivna i pismonosna. Slika funkcionira kao filmska traka na kojoj su zabilježeni tijekovi strujanja postojanja kroz sinapse, zaigrani, ritmički dinamički pomno i disciplinirano determinirani, s ciljem „doseći visok ideal estetske igre, a ne težinu drame" (Špoljar). Slike su ekstremno nefigurativne, ali jasne u svojoj komunikacijskoj nakani.

Taj je modus Erika izgrađivala sljedećih nekoliko godina, tako da je u katalogu izložbe HDLUM 06[7] zastupljena radom *Bez naziva* (iz 2003. godine), koja ekstremnom apstrakcijom nudi začudne tajnopise, meandriranja struktura. Njeni psihogrami, kardiogrami bilježe slojevito treperenje još neartikuliranih unutarnjih impulsa (Ljerka Šimunić u njima je uočila povratak „prepoznavanju biomorfnih i zoomorfnih oblika/…/i cijelih krajolika"), koji imaju potencijal, po neuhvatljivim zakonima determinističkog kaosa, stvoriti (u nekom bljesku lucidnosti) neočekivani sloj priče.

Motreći Erikin rad iz perspektive postmodernističkih praksi, reći je da je njen izričaj tradicionalnog sloga: to je beskompromisno ***štafelajno*** slikarstvo, čista grafijnost koja svojem tvorcu nudi motivske i stilizacijske mogućnosti iz kojih odabire deformacijski rakurs. Govori ironijski ili duboko intimno, a tada (kad govori

[5] Paratekst Genette definira kao „pozicijski relevantno mjesto za analizu i interpretaciju pripovijesti unutar i izvan nje", Buljubašić , 2017, str. 15.

[6] Centar za kulturu Čakovec, 2001.: izloženo je osamnaest slika izvedenih akrilnom bojom na ljepenci.

[7] Hrvatsko društvo likovnih umjetnika Međimurja, 2006., izložbeni prostor zgrade Sheier.

Erika Nađ Jerković: „Harmonična slika svijeta“

intimno), često u postojećoj ponudi ne nalazi materijala i načina pogodnih za svoj doživljaj pa poseže za amorfnim oblicima (linija, mrlja) bilježeći impuls stanice, uranjajući biću pod kožu. Tako ta igra živčevlja, sinapsi, staničnih impulsa zatitra kroz tetive ruke i isporučuje svoje amplitude materijalu koji ih čini vidljivim.

Erika, stjecajem životnih okolnosti i njima primjerenih opredjeljenja, slika malo: njen način rada (sklonost velikim formatima, platnu, štafelaju) zahtijeva prostor, usredotočenost i vrijeme, što aktualna situacija – iskustvena, životna i emotivna, ne podržava u dovoljnoj mjeri. U potrebi da svoj tvorački potencijal i impuls ipak manifestira, još uvijek na tragu uvjerenja o izuzetnosti umjetnosti kao oblika spoznaje, okrenula se tehnički manje zahtjevnom području – pisanju. U nakladi Insule Čakovec objavila je zbirku pjesama *Pjesme opće prakse* (2021.).[8] Riječima, poezijom, zarezala je, očekivano, u tkivo svoga vremena, kao i slikom, tako da se vide “potkožni“ rascjepi, ali ih ne izriče stvaralačkim deformacijama (kako je običavala u slikanju), nego direktno, denotacijski. Njen smisao za ironiju u ovom je trenutku eksplicitan, a njena potreba da se emotivno i intelektualno angažira, naslojava diskurz naznakama revolta.

[8] Erika je poeziju pisala kao uobičajen oblik formativnog postojanja. Kao srednjoškolka objavljivala je radove u listu Saveza omladine Sombor; Pokret 1978., Trenutak poezije.

Dok je u slici slojevita i višeznačna, u riječi je linearna i direktna; dok je u likovnosti zanima likovni jezik, u literaturi je intrigira zbilja, njen stvarnosno prepoznatljiv motivski sloj kao referencija. Pjesme su svojevrsno „svođenje računa" na kraju radnoga vijeka u sustavu zbilje, kojem ne oprašta površnost i nedosljednost. Svjesna aktualnoga stanja, ona osjeća potrebu da bude osobna i angažirana, dopušta si revolt i ljutnju. Njenu potrebu da bude denotativna zamijetili smo u već naznačenom reversnom zapisu na okviru slike *Virtuality* iz 2000. godine, gdje je Erika vrlo rano naslutila potencijalni smjer kretanja stanja na štetu humanističkih vrijednosti, do kojih joj je stalo.

Njen su literarni interes uglavnom momenti svakodnevnog življenja, odnosno preispitivanje smisla mukotrpnih repetitivnih radnji od kojih se sastoji trajanje, a kojima se, u masi ponavljanja, iz same prakse življenja, ne vidi svrha. Takvo iskustvo upisano je uvodnom pjesmom *Primopredaja* (*...s olakšanjem/ prepuštam drugima/ da zrnje/ bez kraja i konca/ premeću / i uzalud melju/ melju...*) zadajući na taj način temeljni ton cijeloj knjizi, no otvarajući zadnjom sekvencom (pjesma *Nedorečeno*) moguće drugačije čitanje prostora zbilje (*…stihovi prozračni /...../ površinom života blude/ do obzora misterija/ na čijem pragu/ u sunovrat/ tonu…*), na neki način obećavajući nastavak pisanja.

Od slikarice svakako se očekuje tekst s izrazitijim upisom likovnosti, no u Erikinoj pjesmi takvih je momenata malo. Spomenuti je pejzažne minijature, komorne, s natruhom egzistencijalnosti i promišljanja biti (*Maleni plam, Maćuhice, Plavetna kiša*). Njihova izrazita intimističnost otvorila je prostor osjećaju za boju, nijansu i izrazitiji vizualni ustroj, čime se strukturira ono neuhvatljivo – osjećaj mističnog i duboko osobnog doživljaja (Maleni plam: *Vrele kolovoške noći/ mahniti kočijaš/ provezao me nebom/ između zvijezda// s perzeida/ u krilo mi pade/ maleni plam*).

Kao kontrapunkt suptilnoj ugođajnoj pejzažnosti te težnji bitnom, univerzalnom i izvanvremenskom, suprotstavlja se ironično govorenje o aktualnim pomodnim i površnim fascinacijama masa, odnosno tematiziranje aktualnosti otuđenog, dekomponiranog svijeta i njegovih estetskih i etičkih deformacija (*Ljepota silikona, Živo im se fućka, Srećozofija, Pitajte svog liječnika ili ljekarnika*). Prikladno temi, tu jezik postaje oporiji, frazičniji, okrutno banalan, izrazito kolokvijalan (*...kao građanin savjestan/ iako bolestan/ moraš biti bistre glave/ da liječniku prijaviš/ što ti se iz grozomorne liste/ mogućih nuspojava događa/ da napravi se/ precizna statistika/ što razvrstava nas/ od jedan na deset/ na stotinu i više/ po učestalosti nuspojava…*; *Pitajte svog liječnika ili ljekarnika*).

Stoga, zbog raznovrsnosti subjektičina interesa i zapažanja, ovaj „opći jezik" (pjesmama *opće prakse* i priliči takav jezik) profilira se uvođenjem leksičkog sloja karakterističnog za temu. Tako je, npr., uočljiva relativno česta uporaba termina

različitih područja, koja Eriku, očigledno, intrigiraju (tamna tvar, mikrobi, gljivice, veliki prasak, ljudski DNK, genetska baza podataka). Zahvaljujući autoričinom dobrom osjećaju za skladni izričaj oni se (i na razini sintakse, i na razini fonijske strukture) ne doimaju kao strano tijelo u strukturi pjesme.

Pjesmama opće prakse dobili smo viđenje i razmatranje aktualnih pitanja svijeta iz pozicije kultivirane, ali nepretenciozne osobe, u kojima će se prepoznati čitatelji koji također tako – bez posebnih pretenzija i fikcije da smo stvoreni za veliko i izuzetno – živimo običan, često mukotrpan i na momente lijep život u kojem se uvijek i o svemu pitamo, tragamo jer to je s čovjekom tako.

Pjesme su prilično iznenađenje za referentnu publiku, i sama činjenica da Erika piše pjesme, kao i tip diskurza, no – reći je kako je ona i u očekivanom okviru, kao slikarica, svakom svojom pojavom iznenadila pa pjesme, logično, ulaze u taj slijed kao još jedna nenadanost.

Antropologija pejzaža: Maša Bajc[9]

Maša Bajc prisutna je u kulturnim zbivanjima svoje životne sredine još od svojih srednjoškolskih dana: naime, kao gimnazijalka objavila je neobičnu slikovnicu *Priče Fortivora Velikog*, koju je sama ilustrirala. Nakon prve knjige (koja je zaista bila događaj za bibliofile, ali je prošla, kao što je već slučaj za situacije kod nas – „normalno, a to znači – nezamijećeno"[10]) život je krenuo uvriježenim tijekovima (školovanje i opet školovanje), uz prakticiranje trajne i nezatomljive potrebe za istraživanjem i izražavanjem osebujnih osobnih svjetova. Nakon studija ekonomije izrazitije se okrenula fotografiji. Riječ nije prioritet njena umjetničkog izraza danas, ali je važna: naime, svoje postave fotografija Maša često, na neki način (interpretacijski eksplikativno ili interpolacijski, strukturno) nadograđuje leksičkim materijalom, popratnim tekstovima koji se mogu čitati kao edukativni materijal, kao eksplikacija osobne poetike/estetike, ali ih se može pojmiti i kao literarni tekst: esej ili pjesmu u prozi.

Središnji element osvrta na njen rad bit će ciklus fotografija pod nazivom *Priroda stvari* te popratni tekst uporabljen i kao eksplikacijska podloga postava,

[9] Rođena je 1980. godine u Čakovcu. Diplomirala je na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Fotografiju je magistrirala 2010. na Rochester Institute of Technology u Rochesteru, Savezna država New York. Trenutno radi kao fotografkinja i edukatorica u području fotografije (predavala je na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu, Školi za primijenjenu umjetnost i dizajn te vodila više fotografskih radionica). Izlagala je na više samostalnih i skupnih izložbi u zemlji i inozemstvu. Kao srednjoškolka objavila je *Čarobne priče Fortivora Velikog*, koje su žanrovski određene kao slikovnica za djecu i tinejdžere.

[10] Oraić Tolić, 2022, 42

i kao materijal koji autorica oblikuje kao svojevrsnu sliku/ „fotografiju" zbilje. Očigledno bogate imaginacijske energije, Maša je, s vremenom, odmičući se od prve (i zasad jedine) knjige, koja je sasvim u prostoru fantastike i začudnosti, sve samosvjesnije prigrljivala realni svijet, konstrukcijski ga dotjerujući tako da njene strukture znakovito prenose – ne samo sliku prostora kakav jest već i, jednako važno, emocije, stav promatrača: one su objektivni korelativi (T. S. Eliot)[11] koji sinkrono svjedoče vanjski, stvarnosni, i individualni emotivni prostor. Potencijalno najobjektivnijim izrazom (fotografija) govori u potpunosti individualizirano, iznutra, subjektivno, nudeći vrlo specifičan format umjetničke fotografije, sasvim nov u našim okvirima.

U popratnom tekstu za izložbu *Poslije tišine* (Mala Galerija Poreč, 2014., Zagreb Živi Atelje, 2017.), u kojem je tematizirala odnos unutarnje/nevidljivo – vanjsko/vidljivo, autorica kaže: *U svom radu polazim od pretpostavke da se prostori (kao i fotografija) koji nas okružuju sastoje od vidljivih (one koje vidimo, materijalne) i nevidljivih struktura (one koje osjećamo, atmosfere). Kroz fotografije nastojim stvarati mjesta koja spajaju naš unutarnji svijet s vanjskim. Stoga njene fotografije ne čine određeni narativ već tragove iskustava, koliko dokumentarnih, toliko i fiktivnih, koji omogućuju susret s drugačijom realnosti kroz samo mjesto fotografije.*

Maša fotografiju angažira, koliko god ona estetizirana i (naizgled) samodovoljna bila da (naizgled) funkcionira kao *l'art pour l'art*. Problematizira uvriježene datosti uvođenjem u kontekst novih poimanja fotografije i njene funkcije. Njeni prepoznatljivi osobni načini izražavanja, nova tehnologija, saznanja i novi pristupi stvarnosti otvaraju nam začudne prostore i načine viđenja svijeta i sebe, od kojih posebno produktivnim, i u ovom slučaju za interpretaciju poticajnim, držimo ideju antropologije krajolika, područja koje nas senzibilizira za zapažanje i promišljanje interakcije između ljudi i okoline u kojoj ti ljudi žive.

Razmatranje izraza i metode Maše Bajc u okvirima antropologije krajolika temeljimo na postavkama Sonje Leboš[12] koja, referirajući se na prostor grada (antropologija prostora), definira prostor našeg života kao povijesnu i kulturalnu kategoriju konstruiranu nadograđivanjem kroz vrijeme i čovjekove oblike postojanja: svaka generacija upija slojeve i taloge brojnih generacija koje su joj prethodile, nadograđujući ih sobom. Spomenuto taloženje i djelovanje čovjeka

[11] Pojam objektivnog korelativa razvio je Thomas Stearns Eliot u eseju Hamlet and His Problems, 1919. https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44571.

[12] Diplomirana kulturalna antropologinja te hispanistica, likovna pedagoginja, i osnivačica Udruge za interdisciplinarna i interkulturalna istraživanja (UIII), studirala je i scenografiju i arhitekturu u Pragu i Zagrebu, obranila je doktorsku disertaciju naslova "Grad na filmu, film u gradu: Zagreb 1941.-1991., kulturno-antropološka perspektiva" u studenom 2022. godine.

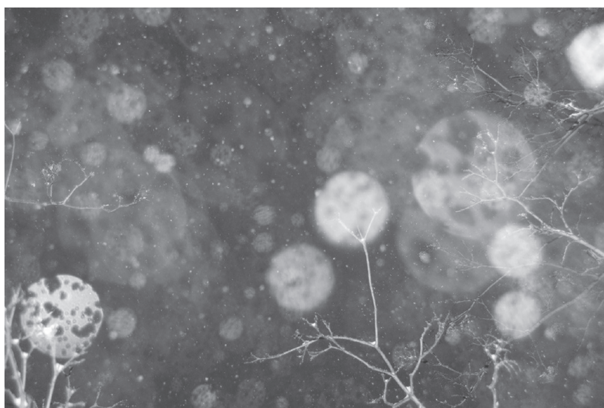
Maša s prostora urbane sredine prenosi na prostor pejzaža, misleći o njem kao o kompleksnoj i složenoj strukturi čija stvarnost nije samo biološka datost nego i antropološka i društvena.

Odabrani prostor autorica oblikuje u metaforu koja, višeznačnošću i semantičkim „elasticitetom" – gipkošću i nedeterminiranošću – nudi motrenju predodžbu koja je i slika konkretnog prepoznatljivog objekta, ali sadrži i upis odnosa zajednice (kojoj autorica i sama pripada pa emotivna supstancija doživljaja proizlazi i iz te činjenice) prema prostoru i pejzažu. Za tematizirani projekt *Priroda stvari*[13], na tragu naznačenih edukativno-estetskih informacija posredovanih popratnim tekstovima, Maša definira svoj stvaralački zadatak i metodu: svoje istraživanje odnosa čovjek – krajolik provodi hodajući kontinuirano u duljem periodu istim prostorom (livadom). Postavom radova sugerira promatraču način motrenja sukladan takvom istraživanju: cijeli postav kao jedinstven eksponat upoznajemo u sukcesiji sastavnica, ali se izvanjski, organizacijom sustava, ne determinira slijed pojedinih elemenata, nego postoji sugestija njihove simultane prisutnosti. Da se realizira ideja simultano-sukcesivnog pristupa, Maša programira/sugerira način recepcije izloženih eksponata oblikom obilaska, šetnje između ponuđenih objekata, tako da, u konačnici, promatrač sam bira načine povezivanja dijelova referentnog prostora. Fotografijama autorica bilježi predmete uočene tijekom šetnji: odbačene predmete prirodnog i umjetnog porijekla, ali i prirodne pojave i mijene proizvedene protokom vremena. Istražuje svijet koji ostavlja tragove i način postojanja tih tragova, stvari kojima je, činom destrukcije (odbacivanje, uništavanje), primarno značenje porečeno. Autorica im svojim intervencijama daje novo značenje i nov život otkrivajući u studijskom radu njihove sasvim nepredvidljive potencijale funkcionalne, vizualne, emotivne, estetske.

Priroda stvari (popratni tekst radu; 11. 11. - 4. 12. 2022., Izložbeni salon MMČ): *Livada počinje iza kuće, preko pruge, kroz šikaru koja izlazi na makadamski put. Dio puta zavija prema Loki gdje žive oni koji pješice preko livade dolaze u grad. Lokači. Zavoj je granica, a Loka mitsko neistraženo mjesto s druge strane pruge. Glavni put vodi prema groblju i otvorenim livadama, poljima, lovištu.*

Na putu se povremeno mogu sresti ljudi, ljudi sa psima, psi bez ljudi – oštrih zuba i usredotočenog pogleda, ljudi s kapuljačama – skrivenog pogleda, ljudi koji ne pripadaju, ljudi s dalekozorima – promatrači ptica, ljudi u perolakoj odjeći s pametnim satovima, ljudi u kostimima i nedjeljnim cipelama na škripavim biciklima. Nose svijeće svojim bližnjima, spremni da uskoro polože i sebe i bicikl polože na brdo s najboljim pogledom na grad.

[13] Sisak 2020., Čakovec 2022.

Maša Bajc: „Priroda stvari“

Pitomi potok vijuga kroz krajolik. Na proljeće vragolasto nabuja, pa se brzo smiri. Pritajena prijetnja čini se nestvarnom, velika poplava je kuriozitet s arhivskih fotografija koje kruže društvenim mrežama. U pročišćenom potoku se ne kupa. Zamrla je industrija, nestao je miris svježe pečenih oblatni. Zameteni su tragovi djetinjstva, iskopanih zamki i zakopanih uspomena, ostavljenih u nasljeđe budućim istraživačima. Od kravića je ostala samo izmišljena riječ. Na livadi strvine nestaju preko noći. Ne štedi se ni smrt.

Pastir prati stado ovaca do nasipa. Pali travu. Dim je gust, izjeda unutrašnjost, grize oči. Pale se i druge stvari, one koje trebaju nestati, koje su nešto značile, uspomene, riječi, stvari na koje je došao red.

Premda će Maša reći da su ***Čarobne priče*** *Fortivora Velikog* (njena prva i zasad jedina knjiga) davnost-prošlost, naveden popratni literarni izraz, rekla bih, koliko god u odnosu na autoričine početke bio različit, na tragu je prvotnih njenih inovativnih traganja. Vidljiv je temeljni srodni impuls u strukturiranju radova, kao i u tekstualnom nadograđivanju vizualnog ili vizualnom nadograđivanju tekstualnog. Dok je *Fortivorom* stvorila imaginativni osobni svemir koji nudi kao stvaran[14], gotovo da, rječnikom dekonstruktivnih pristupa, kažemo – simulakrum, u *Prirodi stvari* događa se obrat: priroda je u ovom slučaju – recimo, tragom apostrofirane recenzije Lj. Duić, kojom su popraćene priče – „odjevena u imaginaciju“ postajući fantastična, očuđena, mistična.

Ima u konstrukcijama kakve kreira u svojim bavljenjima i promišljanjima (dekonstruiranjima) datih objekata ružnoća, koje su rezultat čovjekova doživljaja praznog ili skrivenog prostora kao deponija nepotrebnih/devastiranih stvari i

[14] Ljubica Duić Jovanović u svojoj recenziji kaže da je pričama „svemirski univerzum odjeven u književnu imaginaciju postaje za čitatelja stvarnim svijetom".

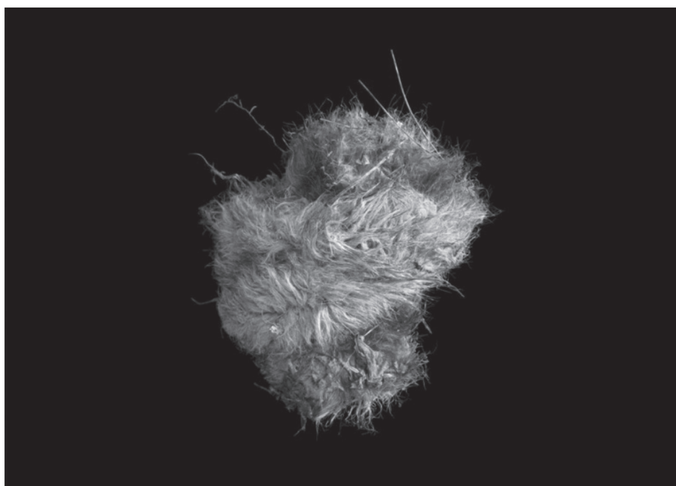
smeća pa je prirodu pretvorio u smetlište. U Mašinoj viziji te ružnoće, reducirane na neki detalj, nadograđene elementima drugih objekata i osobnog estetskog impulsa potaknutog konkretnim prizorom, postaju začudne: ona detalj stilizira, apstrahira očekivane dijelove te se tako objekt „odljepljuje" od stereotipnog doživljaja dosežući, u konačnoj autorskoj konstrukciji, fascinantnu gracilnost, ljepotu, fragilnost. Spirala za uvezivanje listova, npr., nalik je gusjeničastom biću, suha slamka stiliziranom artefaktu (štikli), odbačena krpica/spužvica „nagrešpana" injem mraza doima se kao čarobna kutijica… sve podcrtano i u stvaralačkoj retorti emotivno intenzivirano tamnom podlogom, čime tematizirani objekt zadobiva autorskim intervencijama montiranu primarnost.

Spomenuto transkontekstualiziranje detalja način je kojim neka pojedinost, istržak, dobiva rang cjeline u nekom svom okružju, pa time postaje tvorbeno gnijezdo novih značenja i poimanja aktualizirane tematske jedinice.

Mašini su radovi (nazovimo ih slikama, u kolokvijalnom smislu riječi – izgled kakvog bića, predmeta ili predjela) nekolikovrstni: složeni samo od vizualnih objekata (slike prizori), samo od riječi (slike riječi), komponirane u kombinaciji prizor – riječ (slike-prizori, slike-riječi).

Poštujući zadani format rasprave, tj. činjenicu da je središte našeg interesa paralelnost izraza ostvarenog slikom i riječju, u ovoj prilici usredotočujemo se na prizore-riječi i riječi, u kojima Maša u neku prizornu cjelinu uključuje riječ tako da postaje vizualni doživljaj, ili se vizualni motiv materijalizira/manifestira kao riječ.

Slike-riječi razrada su popratnoga teksta (navedenog u raspravi) koji autorica u cjelovitosti izlaže kao početni moment svoga postava, a u nekom ga obliku (fragmentiranjem i dekontekstualiziranjem) pretvara u niz (relativno) samostalnih struktura. Ispis riječi/sintagme/rečenice funkcionira kao i bilo koji vizualni motiv ostalih vrsta radova, uz određeno pojedinom kompozicijom uvjetovano distingvirajuće rješenje: dok su transformirane fotografije realnog motiva akcentirane dislociranjem iz realnog okružja u kontekst crnog okvira, riječi su postavljene u svijet bjeline, tišine, tako da im je osiguran sasvim osobni prostor, bez ikakvih „šumova". Konstrukcija okvira oblik je uvjetovanja značenja: naime, narativno-sjećalački tekst (kakav je inicijalni, kao cjelina) izrezivanjem u fragmente i transkontekstualiziranjem – postavljanjem u okvir i na bijelu (praznu?) podlogu, razvija izrazito emotivno, mistično i sasvim osobno značenje. Dok je riječ postavljena uz prizor (u prizor) – u vrsti slika prizor-riječ – usmjerena prema stvarnosti i razvija se u sukcesivnom sustavu, ovakva, sama svoj prostor, uvrće se u se i biva izrazitom umjetničkom porukom, tako da su od svih ponuđenih radova slike riječi najbliže pjesmi, lirici, a time i ideji rasprave – da je Maša, naime, ovakvim načinom u blizini svojih inicijalnih nastojanja oblikovanih prvom knjigom.

Maša Bajc: „Priroda stvari“

Mašin vizualni rad strukturiran je tako da podrazumijeva/upisuje vrijeme: njena je fotografija rečenica, stavak, koji jest i autonomna jedinica, ali, budući da autorica polazi od ideje projekta kao nadređene instance, dijelovi su (premda samostalna i cjelovita ostvarenja) ujedno i građa za cjelinu, te se uzajamno ulančano nadopunjuju/ nadopisuju/ nadograđuju.

Autorica bira rečenicu koja sugerira svojevrsnu narativnost i, za takav diskurz bitnu komponentu, vrijeme: riječ (već zbog svoje prirode – mogućnosti da, glagolom, izriče vrijeme) prizoru daje određen stupanj vremenitosti. Čak i kad su prizori statični, zamjetna je njihova vremenitost, i to izborom glagola koji sadrži značenje postupnog mijenjanja trajanjem, (npr: *Na livadi strvine nestaju preko noći*).

Slike-riječi najčešće nisu potpune rečenice nego su sintagme (*Ljudi sa psima*, *Ljudi s dalekozorima – promatrači ptica*) ili, kad jesu rečenice, u njima je glagol sastavni dio opisa više nego označitelj radnje (*Oni koji ne pripadaju*, *Policajac koji piša u grmlju*), tj. ima doživljajnu, emotivnu funkciju, a ne temporalnu. Time ostvaruju kontemplativnost, osjećaj *slow motiona* više nego zaustavljenosti.

Autorica polazi od vanjske datosti, no kontekstualizira je translociranjem, premještanjem objekta u nov kontekst, a u tako postavljenom novom kontekstu ta se datost oslobađa uvriježenoga značenja: crnom podlogom objekt ulazi u prostor slobode, čime se omogućava diseminacija značenja (referencija poruke jest konkretni objekat, realna pojava, ali, oblikovana tako da konotira, ne sugerira prvenstveno referencijalna značenja objekta, nego razvija estetske i emotivne reakcije recipijenta). Kao što je motiv fotografije uhvaćen u nekom momentu svoga trajanja kad ostvaruje neočekivan oblik (ili je pogodan materijal za autorsku intervenciju kojom se neobičnost dopisuje), bilo na motivskoj razini (uzmimo kao primjer kreaciju Šišmiš ili Led), bilo kompozicijski (slamka oblikovana kao

artefakt), riječ je oneobičena otkidanjem od kontaktnog verbalnog sukcesivnog okvira, čime postaje samodostatna i razvija svoju polipotentnost do krajnjih granica koje dopušta recipijent.

U *Prirodi stvari* – u vizualnom dijelu postava – važan je moment stilizacije i apstrahiranja, a u leksikaliziranom poetičnost, evokativnost, mističnost, postignuta redukcijom cjeline na detalj i njegovim dekontekstualiziranjem. Detalj i moguće obremenjivanje malih segmenata tehničkim i imaginacijskim domišljajima temelj su koncepta tematiziranoga postava.

Slijedimo li autoričinu sugestiju da su fotografije otisci našeg života na stvarima/u prostoru kojim se služimo, i ovakvo, naizgled estetizirano razmatranje zbilje, dobiva karakteristike aktualiziranog i angažiranog, s tim da je kvalifikacija angažiranosti stvar motritelja, tj. učitanog, a ne autorskom intencijom upisanog u sadržaj. Budući da se radi o fragmentima, tek im povezna podloga, programski tekst, otvara sugestije dodatnih značenjskih naslojavanja i definira osjećaj pripadnosti cjelini.

Zaključno

Bavljenje djelom dviju slikarica-pjesnikinja motivirano je nakanom da se akcentiraju prakse traganja za iskazivanjem čuđenja svijetu, „čuđenja u svijetu" (A.B. Šimić), određenog nastojanja da se dosegne kompleksni izraz/prikaz osobnoga svijeta, negdje na tragu Krležine ideje aktualizirane kroz lik i stvaralačku gestu Filipa Latinovicza o – ako već ne savršenoj, ono bar potpunijoj realizaciji, koja podrazumijeva uključivanje i ostalih mogućnosti čovjekove percepcije, ne samo vizualne.

Erika i Maša dodiruju se u toj težnji, ali svaka na svoj način, adekvatno osobnom svjetonazoru.

Dok Erika povremeno poseže za riječju, ne svojom nego posuđenom, prepoznatom kao nositeljicom svjetonazornih ideja vremena (spomenuti tekstovi s kultnog, planetarno popularnog albuma Pink Floyda *Dark Side of the Moon*), koju upisuje kao vizualnom paralelni (intenzifikacijski ili ponekad divergentni) značenjski kôd, Maša vlastitom riječju komentira prizor (prizori-riječi) ili nudi riječ samu kao vizualni i tekstnosemantički doživljaj (slike-riječi), u kojem slučaju dopušta riječi ostvarivanje svih potencijala kakve ima leksička jedinica, uz dodatak značenja proizašlog iz činjenice da riječ funkcionira kao vizualni element, za medij fotografije jednakovrijedan kao bilo koji vizualni motiv.

Dok je Erika kritička svijest koja zbilju, na neki način „zarezuje" i suodnosi se s njom, i kad se (naizgled) ne bavi njome (slučaj apstraktne faze, u kojoj se

„prešućivanjem jače ističe ono što nije rečeno", Bagić 2010), Maša zbilju motri kao prostor za meditativno transformiranje kojim motritelj ostvaruje bilo estetsku fascinaciju, bilo – usprkos tome što nije vidljiv na denotativnoj razini, angažiran stav (ali ne ideološki/politički). U takvom čitanju pomaže tekstualni dio njenih postava, koji obično donese naznaku svjetonazorne razine, svojevrstan žal zbog nestajanja/trošenja objekata važnih za naš život, bar u nekom trenutku svoga postojanja, no vizualno objekti koji nestaju, u njenoj interpretaciji, ne gube ljepotu pa mjesta žalu kao trajnijoj emociji nema. Radi se jednostavno o tome da vrijeme prolazi, svi se objekti mijenjaju, a svaka je mijena potpunost na svoj osebujan način, osobito njena ljepota.

Erika nije ni ravnodušna prema svijetu ni pomirena s njim, nije promatrač nego sudionik životnih procesa, gnjevna (ekspresionistička faza) ili moguće i distancirana (period apstrakcije). Međutim, a ta njena distanciranost nije ni odustajanje ni ravnodušnost prema nečem što je naznačila kao važno svoga svjetonazora, nego predah, zamor nastojanjem i pregaranjem koje nije rezultiralo (željenom) promjenom. Rekla bih da ju je potreba za jasnim iskazivanjem sebe u vremenu (isto kao i iskazivanje etičkih i estetskih komponenti vremena), kao i nemogućnost da odustane od onog što je vrijednost, a što njena negacija (u tom smislu govorimo o angažiranosti njenih viđenja), privela riječi, odnosno pjesmi: riječ je, naime, izrazitije određena konkretnom semantikom i denotativnošću pa se značenje nametne „na prvu". Napunjenost životom trasira Erikinu mjenljivost od zanosnog nediferenciranog obilja tema i mogućnost (prva izložba) do (privremenog) odustajanja od vizualnog izraza i direktnih denotacija kakve je ponudila svojom lirikom, za koje nam je teško pretpostaviti kako bi se vizualizirale kao likovni izričaj.

Maša ne verificira ideje, ne donosi (ni implicitno ni eksplicitno) vrijednosni sud – osim estetskog. Zapravo, njeno je djelovanje prevođenje svega što odabere kao temu – u estetički fascinantno. Ona promatra i bilježi, a način bilježenja njena je priča o temama, ne teme same po sebi (dakle, ne referencija *per se* nego emotivni dojam referencije).

Uglavnom, ovdje se radi o dva vremena (modernizam i postmodernizam), dva svjetonazora… o razlikama kojima je susretište u pasioniranom preoblikovanju svijeta kakav nam je dat i težnji razgrtanju njegovih slojeva… odnosno – o priči koju obnavljamo, ponavljamo i nikad ne dovršavamo.

Literatura

Bagić, Krešimir, „Od figure do kulture – emfaza i aposiopeza", *Vijenac* 427, 2010., https://www.matica.hr/vijenac/427/dva-lica-patosa-1761/

Bajc, Maša, Autorica o izložbi *Poslije tišine*, **Živi Atelje, 2017.,** https://vizkultura.hr/poslije-tisine/

Balog, Zdenko, Crteži i slike Erike Nađ, deplijan, Varaždin 1988.

Buljubašić, Ivana, Pojam parateksta Gérarda Genettea u okviru suvremene naratologije, Anafora: Časopis za znanost o književnosti, Vol. 4. No. 1., 2017., str 15; https://doi.org/10.29162/ANAFORA.v4i1.2

Dobrić, Nika, Maša Bajc - drukčiji pogled na svakodnevicu; Ivan Porupski, Stvar prirode, https://kulturflux. com.hr/misc/ pocetnica-likovne-kritike-izlozba-mase-bajc-priroda-stvari-u-galeriji-spot

Duić-Jovanović, Ljubica, „Astralne priče – digitalnim 'perom'", predgovor u Maša Bajc, Čarobne priče *Fortivora Velikog*, Insula Čakovec, 2003.

Hrustek Sobočan, Maša, Maša Bajc: Izložba fotografija „Priroda stvari", https://riznica.hr/izlozba-fotografija-masa-bajc-priroda-stvari/

Hrustek Sobočan, Maša, Predgovor izložbi Priroda stvari, MMČ, Čakovec 2022.

Kovač, Emilija, komentar u Katalogu, HDLUM 06,

Leboš, Sonja, https://prostorikojipokrecu.ba/blog/mostar-i-korcula-dva-grada-jedna-antropologija-prostora/

Oraić Tolić, Dubravka, *Zagrebačka stilistička škola***,** Ljevak, Zagreb 2022.

Petričević, Ana-Marija, Poslije tišine, Predgovor izložbi Maše Bajc, *Poslije tišine***,** Živi Atelje, 2017. https://vizkultura.hr/poslije-tisine/

Šimunić, Ljerka, ERIKA NAĐ: Gradski muzej Varaždin, 5.- 21.4. 2002., Gradski muzej Bjelovar 2002., deplijan izložbe (Muzejski dokumentacijski centar, Ilica 44, Zagreb)

Špoljar, Marijan, Erika Nađ, CZK Čakovec, 2001.

Špoljar, Marijan, Erika Nađ: Izložba slika, predgovor u Katalogu, Varaždin 1989.

Špoljar, Marijan (M. Š.), HDLUM, Čakovec, 2002., predgovor katalogu

Vranić, Antonija, „Odjeli Matice hrvatske", Vijenac, 262 - 18. ožujka 2004. https://www.matica hr/vijenac/262/djeca-i-jezik-10932/; Odjel za povijest umjetnosti, arheologiju, etnologiju i arhitekturu MH, Antropologija krajolika

DOUBLE PORTRAITS: CITIES AND THEIR ARTISTS (II)

The Female Segment of the System: Erika vs. Maša (A Comparative Analysis of the Fine Arts and Literary Discourse of Erika Nađ Jerković and Maša Bajc)

By Emilija Kovač, Čakovec

Summary

In compliance with the preset research format, the second essay from the Double Portraits series analyses the work of Erika Nađ Jerković and Maša Bajc, the artists who maintained their literary discourse alongside with the fine arts one. Despite all their differences in both the fine arts and literary expression, they are matched on basis of their tendency towards expression complexity. Literariness is for both their secondary commitment they lived sincerely and profoundly, but not as poetically and probingly as that of the fine arts. Being different thematically, in expression, technique, comprehension of reality, generational (and generating thereof) pre-definitions, as well as in personal ethical, aesthetical, ideological preferences, they are connected by the refined vibration of time and space they belong to

Key words: grotesque; expressionism; referentiality; photography; atonement; stylization; anthropology of landscape

29. KNJIŽEVNI SUSRET *BADAVCA 2024.*

„Treptaj raspojasane obasjanosti“

Kad se nađeš zadnju nedjelju mjeseca svibnja na livadama i na humcima u zakrivenom djeliću unutrašnje Istre ispod nebeskoga svoda, prepustiš se čitanju jedne velike knjige čije stranice okreće vjetar već tisućljećima. Slobodan si od suvremene buke, materijalnih dobara i tehnološkog napretka. Prepuštaš se obasjanosti (što je i tema ovogodišnjeg književnog susreta), izmjeni sunca i oblaka, pljusku, kišici, daždu. I tu izviru riječi hrvatskih književnika na već tradicijskoj svetkovini kniževnosti, baštine i krajolika, pored izvora vode Badavca koji skriven u malenoj udubini nevelik teče i povezan je s velikim vodama svijeta. [T. M.]

Na izvoru žive vode Badavca, pokraj Rapavela, u središnjoj Istri, održan je 29. književni susret Badavca 2024. pod geslom “Treptaj raspojasane obasjanosti”.

Književni susret Badavca održava se svake godine, od daleke 1996., posljednje nedjelje svibnja, osim dvije pandemijske godine kad je održan posljednje nedjelje kolovoza. Svake godine Susret se događa pod određenim geslom. Dosadašnja su gesla bila (kronološki): *Di je Badavca, Povratak izvorima, Ozračaj ishodišta, Na putu Istarskog razvoda, Ispod duge proći, Žuboreći hipi, Tirkizni obzori, Nad izvorima prozračnosti, Riječ je izvor, Izvor je u Tebi, Izvori i prosjaji, Cvjetni pejzaži duše, Plavetni dosezi nade, Život je vrelo, Prsti svjetla i oči sna, Nedopjevane latice zemlje, Grimizna rasprostranjenost svjetlosti, Procvjetani otisci srca, Ruke čežnje i srce vode, Raskošni žubor prisutnosti, I tako stvoreno be, Krik kamena i tišina sunca, Srh lahora i vatra zapretana, Nebo se penje na usne, Svi su izvori u Tebi, Ruke srca Suncu, Odsjaj nerazorive pjene, Mir iskričave prostranosti, Treptaj raspojasane obasjanosti.*

Sasvim posebna prirodna pozornica, usred pitoresknog kraja za koji se vežu mnoge usmene predaje, legende i znamenja, a spominje se i u znamenitom srednjovjekovnom književno-pravnom spisu Istarskom razvodu, spomeniku pismenosti i književnosti, u nedjelju 26. svibnja, ugostila je književni susret koji je okupio ljubitelje lijepe riječi u dobrom raspoloženju.

Voditelj i pokretač manifestacije Tomislav Milohanić, autor projekta, govorio je nazočnima, koji su bili brojni – iz raznih krajeva Istre i šire - o specifičnostima ovoga kraja, kulturnoj baštini, o Istarskom razvodu i o izvoru Badavca kroz povijest: „Ovdje u ljepoti prirode oko zvora, pogotovo u svibanjskim svitanjima, moguće je svjedočiti o predivnim simfonijama proljetnih jutarnjiih koncerata, koje nam, iz zahvalnosti prema životu, priređuju veseli cvrkuti ptica pjevica (slavuja, ševa, zeba, pčelarica, crvenrepa…); raskriva se veo noćnog sna pred jutarnjom molitvom i pjesmom, dozivajući nam u pamet radost života, koji se budi u svjetlost dana koji je pred nama. Ovogodišnje geslo susreta je ‚Treptaj raspojasane obasjanosti'... Rosa svibnja upija miomirise nektara raspojasanim plesom neumornih pčela, a praskozorna obasjanost horizonta obdarena je zanosom tirkiza i grimiza. U vihoru oluje i zaletima vjetra kišne kapi obasjane su žarećim svjetlima krajputaša i smjerokaza. K izvoru iskonskog vraćanja sebi. K vrutku - treptavom zrcalu nebosklona, razvigorenog cvrkutom i letom pjevica. Neumornim traganjem do pronalaženja čovjeka u ogoljelosti duhovne duše - treptajem raspojasane obasjanosti.“

Drago Draguzet pročitao je ulomke iz Istarskog razvoda; Prvi dan („V ime Otca i Sina i Duha Svetago. Amen. Let ot rojstva našega Isukrsta .č.t. i d (1325), indikcion 8, miseca maja 5., v ponedelje...“) i Četrnaesti dan, kad su sudionici Razvoda bili na ovom lokalitetu.

Toga dana, zadnje nedjelje svibnja 2024. na, po, sred izvora vode sastali su se hrvatski književnici iz različitih dijelova Hrvatske, iz Huma na Sutli, Labina, Lovrana, Pule, Zagreba, Poreča... i predstavili svoja recentna književna djela (priče, pripovijetke, putopise, pjesme, pjesme u prozi, promišljanja, oglede...).

U krugu posvećenom izvorima riječi i izvoru vode, ljudski glas je odzvanjao uz nečujni šum vode, pjev slavuja i mirise otkosa trave u polukrugovima. U različitim interpretacijama i književnim vrstama, na hrvatskim narječjima i standardnom jeziku, isprepletalo se milozvučno ča, kaj i što - uz glazbu Gorana Farkaša i Myriam de Bonte (etno skupina „MIH&ME“) iz Pazina. U znaku zavičajnosti, tradicije i modernosti izveli su pjesme: *Barba Zvanić* i *Oh quanti sfortunai* – Dario Marušić; *Milko moja, Da bin znala, Šaltin i Valcer* –tradicijske).

Pjesnik, pisac i prevoditelj Božidar Brezinščak Bagola, predsjednik Krapinsko-zagorskog ogranka Društva hrvatskih književnika, okupljenim Istranima i gostima predstavio je Hum na Sutli kao općinu koja je u gospodarskom pogledu jedna od najjačih u Krapinsko-zagorskoj županiji, koja se u povijesno-kulturnom pogledu može pohvaliti hrvatskim velikanima, ali i općinu koja je ponosna na svoj humski govor, jedan od najarhaičnijih govora kajkavskog narječja. Bagola je na tom kajkavskom dijalektu pročitao jednu priču i nekoliko uglazbljenih pjesama.

Vladimiro Gagliardi – Miro Ivanin čitao je čakavsku poeziju blisku narodnom govoru. Vjekoslava Jurdana govorila je o životu i stvaralaštvu Drage Gervaisa, u prigodi 120. obljetnice rođenja te pročitala nekoliko njegovih pjesama i putopis

Sudionici književnog susreta Badavca 2024.

po Istri, a Josipa Milevoj pročitala je ulomke iz proze za djecu o njuškometu, nogometu koji igraju psi.

Stanislav Habjan iz Zagreba i Daniel Radočaj iz Pule predstavili su se poezijom urbane tematike i aforističnoga tona. Biserka Goleš Glasnović pročitala je fragmente iz nove rukopisne knjige putopisa posvećene rijekama, hrvatskoj Cetini i poljskoj Odri. Drago Draguzet pročitao je priču na čakavštini. Svojom izvornom, istodobno i suvremenom poezijom predstavio se Dino Peruško, učenik Pazinskog kolegija, jedan od laureata ovogodišnjeg Goranova proljeća.

U prekrasnom prirodnom ambijentu porečki slikar Mario Santrač postavio je izložbu slika (akvarela). Izmjenjivali su se, kao sunce i oblaci, stihovi i rečenice, književnost i glazba. Na kraju je Tomislav Milohanić-Slavić pročitao na čakavskom narječju priču iz nove knjige u pripremi *Per crucem ad lucem – zaranjanja* o kožuhu na kojem je moguće prijeći rijeku s jedne obale na drugu. Taj domaći jezik prelazio je preko polja i livada i vraćao se. Kao i druženje na humku u razigranom, razdraganom žamoru u kojem se već začelo zrno novog jubilarnog tridesetog književnih susreta sljedeće godine.

Pokrovitelji književnog susreta *Badavca* jesu Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Grad Pula, te općine Karojba, Tinjan i Višnjan, organizator je Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, a suorganizator Gradska knjižnica Poreč.

Tomislav Milohanić

Tomislav Milohanić (Slavić)

DI JE BADAVCA

Čovik moj dragi ma di je Badavca?
Pitaj karaguja ki ubahiža grote
Pitaj kosce po plasinah se pote
Nisu nikad ubili pitavca

Mrež kamikon i mahon tamo je Badavca
Di smrikva skriva pet bisagi hlada
Di kršin reste vidi se kalada
A burin prihiti u žveltega rashitavca

Jubac crlenice i grote tamo je Badavca
Di se kapja dažda privrže u suzu
A suza rose primantinja ruzu
Krv nažge u venah začinjavca
Čovik moj dragi tamo je Badavca

Pir sunca kante i beside tamo je Badavca
Vab Valigaštra, Glogovca, Gavranika
Di su naši coki mladice i žile
Učera danaska i za vike vika
Čovik moj dragi tamo je Badavca

karaguja - jastreba, *orla; ubahiža* - obilazi; *grot*e - kamenje, stijene; mrež - između, među; *kršin* - vrsta oštre trave; *kalada* - oblačina na zapadu, spušteni oblaci u sutonu; *žveltega* - brzoga, hitroga; *rashitavca* - rasturača, razbacivača; *privrže* - pretvori, prebaci; *primantinja* - prehrani; ruzu - odrinu, pergolu, brajdu: *kante* - pjesme; *Valigaštra* - izvora kod Karojbe, koji se spominje u Istarskom razvodu; *Glogovca* - vidikovca blizu izvora Badavce; *Gavranika* - prethistorijske spilje kod Sopajca, najvećeg dolca u Istri

VRUJA

vruje
špegaj karaguja
njoj se tić torna
uskube se kora lit
grišpa se zdreca
jur hipac si dite
pronto za zletit
kus najslajže kite
žvelat kalamit
na vruji
su žuji
privrgli zlamenje
gruda je šćapunu
ukadičkala korenje
a zdrh priko vruje
jedan oblak
uzuje

vruja - vrutak, izvor, vrelo; *špegaj* - ogledalo; *torna* - vrati; *hipac* - trenutak; *pronto* - spremno; *šćapun* - ruža; *ukadičkala* - zagolicala

KAJ & ČA - KNJIŽEVNI SUSRET U ROČU

6. hrvatski književni pleter

U petak, 18. listopadu 2024. u Roču je održan ČA & KAJ književni susret, 6. hrvatski književni pleter, u sklopu programa Kajkavskoga spravišča „Kaj & ča: prožimanja i perspektive". U programu su sudjelovali: prof. MARIJA ROŠČIĆ PARO, prevoditeljica, gl. tajnica Kajkavskoga spravišča i voditeljica Galerije KAJ; dopredsjednik Kajkavskog spravišča prof. FRANE PARO, akademski slikar grafičar, dr. sc. EMILIJA KOVAČ, književnica i znanstvenica, te domaćini Susreta: književnik VLADIMIR PERNIĆ i prof. MIRJANA PAVLETIĆ, predsjednica Katedre Čakavskoga sabora Roč. Katedra zahvaljuje svima koji su svojom nazočnošću podržali ovaj susret. ČA & KAJ susret - jedan je od oblika bogate i dugogodišnje književno-umjetničke, znanstvene i izdavačke suradnje dviju renomiranih institucija: Kajkavskoga spravišča, društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba, i Čakavskoga sabora (ČS), posebno Katedre ČS Roč.

Riječ je o suradnji koja je započela još 1973. godine znakovitim izdanjem časopisa Kaj „Srce Zagorja u srcu Istre", a koja je službeno pokrenuta 1974. godine sa željom da se kulturološki povežu dva prepoznatljiva jezična i umjetnička znaka: KAJ i ČA.

Ovogodišnji Susret odvijao se u znaku nekoliko, za spomenute institucije, značajnih godišnjica:

- 50. godišnjica osnivanja Katedre ČS Roč,
- 50. godišnjica osnivanja Kajkavskoga spravišča Zagreb,
- 50. godišnjica suradnje ovih dviju institucija,
- 20. godišnjica objavljivanja prve, manifestne knjige iz 2004. godine, naslovljene upravo prema programu: Kaj & Ča: prožimanja i perspektive, nakon koje je objavljen čitav niz pjesničkih zbirki koje u pravilu sadrže poetska ostvarenja dvaju autora, i to jednog kajkavca i jednog čakavca, među kojima su:
- MANUTEKSTURA: Daniel Načinović – Božica Pažur, 2006.

- CICIRICI I SENJALI: Ivo Kalinski - Vladimir Pernić, 2007.
- ZVONI & VITAR: Stanislav Petrović – Miroslav Sinčić, 2012.
- PRVA SREDA NA MESECU: Nada Galant – Ivan Kutnjak,2018.
- BREBERIKA & EKLEKTIKA: Božica Brkan – Boris Domagoj Biletić, 2022.

Predsjednica Katedre ČS Roč Mirjana Pavletić, uvodno je spomenula još nekoliko važnih obljetnica koje se odnose na Roč i Rošćinu, a to su:

- 960. godišnjica prvog pisanog spomena Roča (1064. u latinskoj ispravi Roč se spominje kao Ruz),
- 40. godišnjica završetka spomen-kompleksa Aleje glagoljaša (autori akad. Josip Bratulić i akad. Želimir Janeš) – posljednje obilježje podignuto u Aleji je Lapidarij u Brnobićima (autor akad. Branko Fučić),
- prije 30 godina održan je 1. simpozij „Prijatelja Roča“ i otvorena je Galerija „Ronz“ na Velim vratima,
- prije 30 godina postavljen je na Vela vrata Grb Roča (1994.),
- prije 10 godina otvorena je Ročka glagoljska tiskara „Juri Žakan“ u prostoru kraj Velih vrata gdje otada funkcionira kao prava mala tiskarska radionica u kakvima su se prije više od 500 godina tiskale inkunabule. Knjigotiskarska preša i radionica realizirane su zahvaljujući ponajprije dugogodišnjem suradniku Katedre, akad. slikaru i grafičaru, prof. Frani Paru.

Prof. Marija Roščić Paro predstavila je Kajkavsko spravišče, apostrofirajući da je riječ o društvu za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, koje broji 260-ak znanstvenika i umjetnika, promicatelja hrvatske kulture, s više od 50 godina djelovanja u desetak programa. Osim književno-nakladničke djelatnosti u redovitim i posebnim izdanjima – časopisu KAJ kojemu je nakladnik od 1975. (389 brojeva u 259 svezaka) i posebnim izdanjima unutar biblioteka (oko 220 knjiga) - te uz afirmaciju kulturnih vrednota cjelokupnog hrvatskog kajkavskog govornog područja, značajni su mu programi tronarječnog,“ča-kaj-što” jezičnog i kulturnog povezivanja (Jezičnica kajkaviana, Ča & kaj: prožimanja i perspektive, Hrvatski književni putopis…)

Predsjednik Spravišča je izv. prof. dr. sc. Boris Beck; počasni predsjednik: dr. sc. Ivo Kalinski; dopredsjednici su: prof. Frane Paro, akad. slikar grafičar i književnica Božica Brkan.

Prof. Frane Paro obratio se nazočnima izrazivši zadovoljstvo što ta suradnja traje već pola stoljeća i što je urodila izuzetnim plodovima. Posebno se osvrnuo na svoju suradnju s ročkom Katedrom i na realizaciju replike Gutenbergove knjigotiskarske preške koju je projektirao.

U pjesničkom dijelu programa svoje su stihove čitali pjesnici: Emilija Kovač i Vladimir Pernić.

EMILIJA KOVAČ rođena je u Donjem Mihaljevcu, u Međimurju. Studirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je 2002. magistrirala, a 2010. doktorirala na temu: „Ženski diskurs devedesetih godina dvadesetog stoljeća u hrvatskoj književnosti“ (mentorica dr. sc. Julijana Matanović). Disertacija je objavljena 2015. godine pod nazivom „Amazonke, vile i satirice“. Radni vijek provela je kao nastavnica u srednjoj školi, te predavačica na Učiteljskom fakultetu u Čakovcu. Uz znanstveni i urednički rad, piše poeziju i prozu (pripovjednu, putopisnu i esejističku). U svome književnom radu njeguje standardni i kajkavski izričaj. Objavila je pet samostalnih zbirki pjesama: „Šutnji usprkos“, 1986., „Sakefelejočke iliti pjesni razlike“, „Poliptisi“, 1999.; „Čudovita“, 2007.; „Razmatranja“, 2022. (u najužem izboru za visoku književnu nagradu „Tin Ujević“, ponosni nakladnik: Kajkavsko spravišče) i jednu u zajedničkoj knjizi s Nenadom Piskačom i Goranom Gatalicom: „Trofelno suzvučje“, 2022., te četiri proze („Kubiranje tišine“, roman, 1996., „ITD“, zbirka pripovijedaka, 2004., „Slike na dah“ (prijevod na engleski: „Images: Breath-held“), poetski roman, 2018., „Paralelizmi: One i oni“, zbirka pripovijedaka, 2020.). Zastupljena je u više antologija i u mnogim zajedničkim zbirkama i časopisima.

VLADIMIR PERNIĆ, pjesnik, publicist, organizator i voditelj brojnih kulturnih manifestacija i svih Katedrinih projekata - rođen je 1946. u Hlajima. Gimnaziju je završio u Pazinu, a u Rijeci je diplomirao na Pedagoškoj akademiji. Radio je u prosvjeti, kulturi i medijima. Objavio je sedam zbirki pjesama: “Ubjačić” (1979.), “Srhi” (1990.) , “Znamen” (1996.), “Cicirici i Senjali” (2007.) zajedno s kajkavskim pjesnikom Ivom Kalinskim, “Suita mediterranea” (2013.), „Iznucani verši“ (2018.) i „Postelja od oblaka“ (2022.)

Zastupljen je i u tri grafičko-poetske mape zajedno s akademskim slikarima i grafičarima Franom Parom, Eugenom Kokotom i Hedom Gaertner. U svome književnom radu Pernić njeguje standardni i dijalektalni izričaj. Pjesme je objavljivao i u časopisima, a uvršten je i u nekoliko antologija čakavskoga pjesništva te u zajedničkim zbirkama poezije. Mnoge su mu pjesme uglazbljene. Autor je i više publicističkih naslova te jedne zbirke legendi. Član je Društva hrvatskih književnika od 2004. godine. Za svoj je rad primio brojne nagrade i priznanja, među kojima se izdvajaju: Plaketa Općine Buzet (1984.) za izuzetan doprinos u razvoju kulture, „Ročki znamen“ Katedre Čakavskog sabora Roč za provedbu projekta „Glagoljaške tiskare“, Povelja “ Zvane Črnja“ Čakavskoga sabora (2006.) te Nagrada Grada Buzeta za životno djelo (2022.).

Susret je, u sklopu programa Kajkavskog spravišča „KAJ&ČA: prožimanja i perspektive“, sufinanciran sredstvima Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske.

Mirjana Pavletić

Sudionici Kaj & ča susreta: M. Pavletić, M. Roščić Paro, V. Pernić, E. Kovač, F. Paro

Kajkavsko spravišče i Čakavski sabor na Šestom Pleteru ČA &KAJ

Na *PLETERU ČA I KAJ* (uključujući diskretno i *ŠTO* kao mjesto svojeg zajedništva) predstavnici Čakavskog sabora, Katedra Roč, i Kajkavskog spravišča ponovno su se družili osnažujući dugogodišnju suradnju između sjeverozapada i jugozapada Domaje. U ime čakavice i Katedre Roč govorili su Mirjana Pavletić, aktualna predsjednica Katedre, te Vladimir Pernić, pjesnik, a u ime Kajkavskoga spravišča Marija Rošćić Paro, voditeljica Galerije Kaj, Frane Paro, potpredsjednik, te Emilija Kovač, pjesnikinja. Program pod imenom KAJ & ČA: PROŽIMANJA I PERSPEKTIVE, u koji se ove godine upisao i „Hrvatski književni pleter“, odvija se od 2001., a suradnja dvaju Sabora od 1973. brojem Kaja 6/1973. “Srce Zagorja u srcu Istre”. Manifestacija *Pleter* otpočela je kao samostalni događaj od 2018., u sklopu Kaj & ča: prožimanja i perspektive, na Janešovu vidikovcu. Za vrijeme korone, jedan je Pleter odgođen, tako da je ove godine održan šesti. Ovogodišnji je susret pojačan činjenicom da se obilježavaju 50. obljetnice djelovanja spomenutih institucija.

Naime, da ponovimo gradivo i obrazložimo navode:

Kajkavsko spravišče, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti

– utemeljeno je 1974., a proizišlo je iz KUD-a „Ksaver Šandor Gjalski“ (osnovanog 1973. godine).

S nadregionalnom koncepcijom, te saborskim izvaninstitucionalnim djelovanjem, u desetak stalnih programa godišnje – upućeno je na cjelokupno i opsežno (povijesno-kulturno i zemljopisno) kajkavsko govorno područje Republike Hrvatske. Pokretač Društvu i Kaju bio je književnik, filmski djelatnik i neumorni kajofil Stjepan Draganić.

Od 1975. Kajkavsko spravišče nakladnik je časopisu za književnost, umjetnost, kulturu Kaj (koji redovito izlazi u Zagrebu od 1968).

Ime društvu – Kajkavsko spravišče – dao je njegov prvi predsjednik, povjesničar, akad. Josip Adamček. Nemjerljiv pečat i ugled Spravišču priskrbili su dugogodišnji predsjednik akademik Miroslav Šicel te nestor hrvatske kajkavijane prof. dr. sc. Joža Skok. Aktualni je predsjednik Spravišča izv. prof. dr. sc. Boris Beck, a zbog dugogodišnjeg predanog rada i odanosti ideji Spravišča dr. sc. Ivo Kalinski, nakon predsjedničkog mandata, obnaša čast počasnog predsjednika.

Čakavski sabor ima sličnu misiju u području čakavskog izričaja. Osnovan je 1969. u Žminju, prvi mu je predsjednik bio Mirko Božić, a potpredsjednik Zvane Črnja. Oblikovan je kao krovna udruga sastavljena od 20-ak „podružnica“, tj. Katedri, čiji se broj mijenja jer s vremenom neke prestaju s radom, neke se revitaliziraju ili nanovo osnivaju. Trenutno je aktivno blizu 25 Katedri, a naš je domaćin bila Katedra Roč. Pod tim nazivom udruga kontinuirano djeluje od 1976. godine. Prije toga djelovala je pod nazivom Ročki glagoljaški bijenale. Prvi joj je predsjednik bio Josip Cerovac, a trenutno Katedru vodi Mirjana Pavletić (2003. – 2009. te od 2015. do danas). Jedan od izuzetno agilnih i predanih predsjednika bio je pjesnik Vlado Pernić, koji i danas diše za Roč i Sabor.

Središnji susret, priredba za javnost, koja se sastojala od čitanja poezije i informativnog dijela o aktivnostima Katedre i Spravišča, odvijao se u prostorijama Područne škole Roč 18. 10. 2024., a drugi dan u živopisnom i inspirativnom okruženju Aleje glagoljaša i čudesnog gradića Huma održao se radni sastanak tijekom kojeg se raspravljalo o daljnjoj suradnji dviju institucija.

Kao što su zadaci i ciljevi institucija srodni, srodni su i problemi, a oni proizlaze iz činjenice da su materinski kaj & ča jezici, dijalektalni prostor Hrvatske i njegove vrijednosti - prilično podcijenjeni. Usprkos tome, a zahvaljujući izrazitom entuzijazmu rukovodstava s obiju strana i njihovoj sjajnoj suradnji, misija se nastavlja, s nadom da će se aktivirati novi naraštaj poštovalaca zapretanih vrijednosti koje čuvamo i nastaviti rad na stabilno posloženim temeljima i na svoj način. Čekamo ih, čim prije, tim bolje, a dotad – trajemo na svoj način.

Emilija Kovač

PUTOVANJE PREMA POČETKU: U POTRAZI ZA *ALEPHOM*

Emilija Kovač, Čakovec[1]

Vrijeme

Živim(o) u kruzima koji se šire... ili ne. Možda u mjehurićima koji stalno izranjaju odnekud, niotkud, pa remete ujednačeni protok, kružni, linearni – svejedno. Sveti Augustin je sjajno odredio muku spoznaje vremena: znam što je kad ne mislim o njemu, no kad mislim... Koliko ga god odmjerimo brojevima, kazaljkama, oznakama prije i poslije neke točke koju označimo nultom, otima se svim definicijama ostajući u auri maglice bez početka i bez kraja. Uostalom, tako je s većinom apstrakcija: u osnovnim crtama oblikovane su u našem umu, a nemjerljive njime. Um voli brojeve, ravne linije, kamene međaše: dotle sam ja, dalje si ti, još dalje je zabranjen, svet ili ne-znam-kakav prostor i njegova bića. Sve složiti u kutije pa nanizati jednu do druge po nekom slijedu koji u datom trenutku proglasimo mjerodavnim, prihvatljivim, obvezujućim, tako da se čini kako je sve u lijepom redu… a onda iz nečeg što smo nagužvali na dno neke od tih kutija, rekli – toga nema, ili bar – to je nevažno, negdje probije neki mjehurić pa problubla (blub-blub!) na sve što smo poravnali. Zatim iznova. Čovjeku je svojstven kozmos (κόσμος kao red), ne kaos, premda dobro zna da je potonje

[1] Objavljujemo većinu nagrađenih radova sa 16. Hrvatskog književnog putopisa kao središnjeg programa 16. Dana Franje Horvata Kiša - tradicionalno održanih u Loboru (2022.), tada u povodu 110. obljetnice začetka kultnih Istarskih puta Franje Horvata Kiša i prvog piščeva putovanja Istrom 1912. godine. Radovi su to – prema ocjeni stručnoga suda (u sastavu – dr. sc. Ivo Kalinski, predsjednik, dr. sc. Božica Pažur i Darko Raškaj, pjesnik - članovi) prvonagrađenice Emilije Kovač, drugonagrađenih Božice Jelušić i Tomislava Marijana Bilosnića, dobitnika „Loborskoga srca" Radovana Radeka Brlečića, te nagrade organizatora Aleksandra Horvata i nositelja nagradnih povelja Kajkavskoga spravišča i časopisa Kaj Igora Šipića i Tomislava Šovagovića. Donosimo i putopisnu ocjenu Ive Kalinskoga, u ime stručnoga suda. Opširnije o 16. Putopisu: u Kaju br. 1-2/2023., str. 148-149 (op. ur.).

retorta, igralište, laboratorij u kojem se igra kao dijete i muči kao kažnjenik na doživotno. Mi smo nemirnici, bića tranzicije, transformacije, istraživači spremni za svaki mogući smjer, od kojih posebno provociraju oni naizgled nemogući: probiti led, letjeti bez krila, plesati bez nogu… Takve i slične discipline od najžešćih su motivatora te prije ili poslije uspiju, na neki način, pokrenuti svijet, bar neki kutak.

Luda je, naivna, dječja (pa i djetinjasta), ali iskrena i nepotrošiva, čežnja – vidjeti istinu: golu i cijelu. Pa što ako sve i svi upućeni (?) uvjeravaju da je nemoguće? Ako je iskon jedan, i ona, istina, mora biti jedna i, štoviše, jednostavna. Početak i kraj se dodiruju, a sve između etape su u razvoju, prespajanja, maglice, kostimi, varijacije... Pa – krenimo što bliže početku. Jedno malo ja može doseći male pričice, no, primijenimo li načelo fraktalnosti, mora biti sasvim moguće intuicijom „vidjeti" cjelovitu sliku. Vidoviti to mogu... Hvatam se Borgesova *Alephfa*, priče o viziji prvog slova hebrejskog alefbeta (alfabeta) – u kojoj se, u punoj istovremenosti, zrcale mijene čitavog svemira, koja dodaje nadu i razlog za prkos. Nekako se mora moći!

Još ne znamo (pa se i ne možemo) kretati kroz vrijeme. Na temu vremena dovinuli smo se satu u nizu varijanti, gdje su varijacije pitanje estetike, veličine, dopadljivosti… bez ozbiljnijih posljedica na funkciju i njene vrlo skromne mogućnosti. Srećom, prošlost je doseživa i „zaobilazno": čeka negdje u prostoru dobro konzervirana u kapsulama do kojih možemo lopatom, špahtlicom, metlicom… Prostor nam nije problem: imamo na raspolaganju niz brzalica koje gutaju udaljenosti crvotočeći kroza njih.

Moja odluka – dobrzati, koliko je god bliže moguće početku, do prve poznate civilizacije pod naslagama pijeska i zaborava – do Sumera, Mezopotamije: u turski dio priče. Rado bih da sam dio ekipe s lopaticama, metlicama, špahtlicama... ali nisam. Putovanje je ponuđeno na tržištu, obična turistička tura, atraktivnosti radi podnaslovljena kao putovanje u gastronomski raj. Budući da nisam gurman, zanemarujem to: ja ću tragom *alefa*…

Pejzaž i gospodarenje

Mezopotamija, naša kolijevka, danas je zasuta prašinom, žudi vodu, no čim je malo poškropite, probudi se u njoj ono po čemu je boginja-majka, iskon: rađa, buja, plodna i svojeglava. Borba za vodu osnovna je tema prostora, ali silno opterećena državnim granicama i nastojanjem svih zemalja-nasljednicama da riješe svoj problem. Istina je tu vrlo jednostavna: koliko vode, toliko plodnosti.

Da riješi svoj dio problema, Turska je osmislila GAP, Güneydoğu Anadolu proyesi, multi-sektorski integrirani projekt regionalnog razvoja zasnovan na kon-

ceptu održivog razvoja (što god to značilo) za 9 milijuna ljudi u regiji jugoistočne Anatolije. Iz koje god uzvisine gledali okolni prostor, ne možete promašiti ogromno jezero Ataturk nastalo kroćenjem moćnog Eufrata, iz kojeg se navodnjava 4760 km^2 zemlje na potezu Şanliurfa – Harran te Mardin - Ceylanpilar. Eufrat je zaista zadivljujuća moćna masa vode koja se stušti u korito s okolnih planina bogatih snijegom, ali otkad postoji jezero, susjedi imaju problem: naime, Sirija i Irak optužuju Tursku da im uskraćuje vodu zadržavajući je za sebe u ogromnoj i dragocjenoj akumulaciji.

Polja sasvim mladih nasada pistacija u ogromnom prostranstvu djeluju, na prvi pogled i bez uvida u stanje stvari, ohrabrujuće. Nema tu tajne ni velike mudrosti: posadi, poškropi, oplijevi (odnosno – tretiraj protiv korova) i pusti da raste. Ta plodna zemlja treba samo malo pažnje i rodit će što god poželite. No, onda me vrag naveo na pitanja pa sad imam i one nelijepe dijelove: u cijeloj su priči domaćini traktoristi i slične usputne sitne neophodnosti, a konce vuku drugi. Zemlja je, naravno, u koncesiji velikih svjetskih igrača koji ne mare ni za jučer ni za sutra. Dokle ima prihoda, dobro je. Žanju oni svoje na račun Nevali Çorija, neolitičkog naselja koje je otkriveno tijekom radova na brani pa potopljeno zbog egzistencijalnih prioriteta, što god upisali u semantički prostor. Službeni izvještaji kažu da je sve važno u Nevaliju iskopano i sačuvano, preneseno u muzej... može se to i tako reći, no - što je s kontekstom i njegovim dijelom značenja? Poučeni smo da je bez njega nemoguće ozbiljnije promisliti stvari i njihova značenja: on je onaj minus ili plus ispred zagrade koji upravlja stanjem stvari. Ne može se reći da je tu išta sporno. Između povijesti i imperativa današnjice kakvu smo odredili svojim željama, potrebama, prohtjevima, nema ispravnije i manje ispravne odluke: prošlost jest važna, ali ona je prošla; sadašnjost jest važna, no zabrazdila je u normative koji nemaju mnogo veze s onim u što se kunemo – s našom srećom, ili bar dobrobiti. Uostalom, pitanje sreće nikad nije bilo jednostavno, niti to može biti: naše su sreće vrlo raznolike pojave u svemiru. Ništa nova – u svakom se vremenu čovjek bori da mu bude bolje/ljepše, što najčešće znači – lakše, a na tom je putu mnogo mrtvaca, osobito moralnih. Maja Lunde, jedna od najprominentnijih norveških autorica na međunarodnoj književnoj sceni, u svom, trenutno okrutno aktualnom romanu *Povijest pčela,* kaže kako obrazovanje služi tome da postupamo kako je ispravno, a ne kako je lakše. Uglavnom potpisujem: odgovornu osobu držim poučenom – bez preferiranja tipa formaliziranoga znanja – i u tom smislu svjesnom stanja stvari, sebe i trenutka u nizu. Naš je problem, očigledno, količina – najprije nas, a onda dobara, nerijetko „dobara“ (igrački, srećonosaca) koje čeznemo: vode, struje, nafte, igara, vremena za te srećonosce. Što u ideologiji imperativno novog i optici milijardi nas željnih još jednog vozila, jahte, kuće, slobodnih dana-godina, dodataka plaći… na što sve imamo pravo jer smo tako

uredili svijet, može značiti jedan tako star, tako problematičan kompleks nekog kamenja, kao što je Nevali Çori, koji se mogao i ne otkopati pa nikom ništa, a koji traži posvećenost, znoj, presijavanje tona zemlje u potrazi za neizvjesnim odgovorom? Nisu ni oni prije nas bili bolji u odlukama.

S arheologijom Turci imaju problem: gdje zabodu lopatu, izviri neka rimska vila, mozaik... pa onda treba zauzdati radove na modernim sjajnim zamislima i skrenuti u arheologiju, a mora se jer to su planetarne, akutne i neprocjenljive a ne lokalne stvari i ne mogu se zataškati.

Pejzaž je, sam po sebi i objektivno govoreći, na rubu: naginje pustinji, no dokle god dopire vid, zazeleni se pokoje drvo koje se nekako uspjelo održati. Ljudi, naravno, obožavaju vodu i hladovinu. U gradu ne možete vidjeti integralni život: tu vrijede uvjetna pravila, kao i u svim artificijelnim strukturama, od kojih treba odmora pa ljudi izbjegnu iz tih svojih prostora – domova, kaveza (ponekad) - ako mogu, kako mogu. Parkovi pomažu, kao, recimo, Gölbaşı Park u Urfi. Ili izletišta uz vodu gdje ljudi provode blagdanja prijepodneva uživajući u tradicionalnim bogatim doručcima. I mnogo čaja. Vodič kaže – dvadesetak dnevno. Ne kave: kava je, naime jedna druga priča o nama i moći za koju u mojoj priči (o alephu) nema mjesta.

Ljudi

Premda je vremena u organiziranim turističkim programima za sve premalo, znatiželjnik se izvješti u hvatanju općih dojmova, površnih i usputnih. Ima u tim prvim/općim, nasumce pohvatanim dojmovima iskrenosti: dok znamo da nas nitko ne motri, dok smo jednostavno kupci, šetači, dokoličari, štrapaciranti, prvoborci u preživljavanju svakodnevnom, ljutite mame, nervozni vozači u redu pred zebrom... slobodni smo od potrebe da šarmiramo pa se iskazujemo u nekoj svojoj cjelovitoj istini, ne tek u ulozi. Izvan ideologija, sasvim svoji u svom vremenu i prostoru, da kažem - autentični. O tim ljudima i na osnovi takvih dodira/uvida, mogu reći da su ti ljudi lijepi i susretljivi, nadasve strpljivi: danima čekaju svoju mušteriju koja će okruniti njihov rad naknadom za život. U komunikaciji ljubazni, s osmijehom. Topli. Prisni, jednostavni. Starinski, neotuđeni.

Ima dosta djece. Ono što upada u oči jest što mnoga od njih rade, i to sasvim ozbiljne poslove. Sinovi, hodajući s očevima, uče ophođenje s mušterijama, rukovanje alatom – jednakom predanošću kao i (jednako važnu ili – još važniju) ortopraksiju prije namaza i tijekom njega osobito. Jedan - rekla bih u slobodnoj procjeni – devetogodišnjak s krajnjom je ozbiljnošću i usredotočenošću kuckao bakrenu džezvu, očigledno ne prvu. To je njegov život, njegova budućnost, i on je otvara za se i sebe za nju. Djevojčice s ponosom i nešto nelagode stoje iza

pulta u obiteljskoj radnji, nude kavu, rahat lokum, marame... Oni najmanji nerijetko nastoje izvući poneki novčić od turista, a skoro će napredovati u pristupu i postati nespojivi s našim aktualnim kriterijima. U ovom području živi poprilično Kurda, što je vrlo očigledno ako motrite žene. One su uvijek posebna priča jer smo senzibilizirani za njih. Dok su Turkinje često, čim se zadjevojče, slijedeći imperativ ideologije, više ili manje zabrađene, Kurdice hode svijetom rasutih kovrča, odjevene kao u bilo kojem dijelu svijeta. Jedna je grupa tih djevojaka plesala na Trgu Ataturka u Mardinu bez ikakve zadrške. Bilo je tu i momaka, ali su se diskretno držali u grupama – s jedne strane kola su djevojke, s druge mladići, povezani prepletanjem malih prstiju ruku podignutih na razinu ramena. (Naravno da sam se priplela i preplela! Taktilnost je dio ukupnosti doživljaja i valja si je priuštiti.) Izvana je simpatična ta raznovrsnost haljina, kosa, marama… iznutra – ne znam, sigurno nije tako jednostavna, no – to i ne moram znati.

Par osnovnoškolki priuštilo si je kolu i sendviče u parku (očigledno je u pitanju neki njihov čin hrabrosti i otimanja redu i glasu roditelja). Sakupljale su po 10 lira da pokriju troškove… e, tu nisam odoljela (sjetila sam se prve crne kave i još nekih u naše vrijeme ne baš odobrenih novotarija – kao što je, recimo, časopis za djevojke *Tina* - za koje smo krali od dostupne crkavice) pa sam se ubacila svojim doprinosom. Bile su baš iznenađene, no spremno su prihvatile neočekivan ulog.

Göbekli tepe

U okolnostima kakve jesu sad i ovdje (suzdržavam se od aktualizacije trenutka i mogućnosti koje iz njega zastrašujuće logično proizlaze kao budućnost), nekako mi se čini da je najsvjetlija točka naših života prošlost. Ako ništa drugo, pitoma je, dovršena, tiha, razumljiva. Budućnost, uvijek neizvjesna, uspije nas ponekad zanijeti, zavesti pa jurnemo naprijed, no ponekad se bolje malo pritajiti, ne vući vraga za rep.

Moram reći kako je ozbiljan kandidat za aleph bio Göbekli tepe, sasvim nedavno (ili kako već mislite o vremenu) otkriven kompleks hramova, koje se smatra najstarijom zasad poznatom građevinom. Starost? Cca 9600 godina pr. Kr. Sitnica, s obzirom na to da svaki novi kop granicu pomiče dublje u prošlost.

Hod kroz vrijeme je ostavljanje tragova, namjerno ili ne, te isto takvo svjedočenje sebe. Vrijeme ide linearno i u krug, vraća se ili ne, u svakom prepoznajemo ponešto, ponešto ne… Neki su tragovi vječni i stoga jasni u značenju. Recimo – zatvaranje u siguran prostor: krug. Zašto? Može se kontrolirati. Nema kutova iz kojih vreba N/nepoznato. Sve bitno je kružno: ognjište, kuća, grob, zdjela, vje-

dro, žlica, tanjur, lubanja, špilja, usta, sunce, brdo (Göbekli tepe – trbušasto brdo), krošnja, svod... To je prirodni oblik stvari. I čovjek je okrugao. Kao i Zemlja, kao i bog, i vrijeme... ili je to isto? Uglovi ne služe ničem, oni su obijest uma i želja da se fascinira egzotičnim. Krug je čarolija, tajna, Kirka, sfinga, Kalipsa…

Kad se u svojem središtu okrenem oko svoje osi, nedoglednica iscrtava krug: to je moj prostor i tu smijem pokleknuti pozornošću, oprezom i pripravnošću. Zatekne li me koja N/nepredvidljivost, neće se dugo praviti važna: znam slaba i jaka mjesta svoga prostora. Kad ga ogradim, izorem, zasadim, posvetim, to je moje sveto. Ne dam, branim. Naselim sobom i svojim čežnjama. Ljudima, životinjama, bogom, svojim. Biljke rastu same od sebe, svi ostali trebaju zaštitu. Bogovi naročito. Vrlo su zahtjevni i krhki: žude molitvu, obred, žrtvu, hram... mnogo, sve i stalno.

Graditelj Göbekli tepea slijedio je oboje, i kružnost i linearnost: izravnao je zakrivljeno, zaoblio kutove. To se zove stilizacija, a temelj joj je smisao za uočavanje bitnog: ako se bitno propusti, poruka je nečitka; kad se izvede lucidno, poruka je vječna.

Stanovnik Göbekli tepea poruku šalje jasno: njegov je um gibak i sposoban za simbolizaciju. Nedaleko naselje Nevali Çori, identificirano, zasad, kao nešto mlađe (premda ideja o tome što je kome što – predak ili potomak, baštinik ili baštinar - u ovom arealu nije pouzdana datost), govori u korist ljudskih, zemaljskih oblika (zgrade i kuće u naselju pravokutnog su oblika): odraz su svijeta mišljenog u razmjerima gore-dolje-lijevo-desno, istok-zapad-sjever-jug, proljeće-ljeto-jesen-zima, vatra-voda-zemlja-zrak… Premda je Zemlja, sama po sebi, kao kozmički objekt, okrugla, mi je poimamo u formatu četvrtastosti: moguće da je i to jedan od znakova odvajanja od božanskog, božanstvenog, bogolikog u nama.

Graditelj Göbekli tepea biće je kojem priroda nije dovoljna, i to toliko da potrebno ne postiže tek njenim prilagođavanjem nego je prekoračuje, kojem ni bog nije dovoljan nego pregovara s njim, koje se pokazuje, dokazuje i bahati svojim iznalascima. Čovjek je takav, a tom stavu privodi ostale bliske sebi: pripitomljavanjem, dresurom, svakom intervencijom u prirodni tijek stvari… što znači – svime. Da ne bude sam u svom svijetu.

Recimo to ovako: ne znamo kamo idemo, no znamo da smo na svom putu.

Vjere

Rekosmo – bogovi su tašti i zahtjevni, a naša potreba za njima neutaživa. Svjedočimo ih sa žarom odanosti i nade. Oni su naše drugo i uglavnom žele biti naše jedino, sve. Ponekad ipak dopustimo i nesvojim drugima da postoje, više

kao dekor povijesti nego kao suštine. Tako nastanu galimatijasi, labirinti, nadrealistični susreti naših čežnji, strahova, tajni, snova od kojih stvaramo to što zovemo duhovnost. Kad jedne uz drugu (konkretno je riječ o gradu Hatay, odnosno Antakia), postoje npr. crkva sv. Petra, sveta špilja, niz džamija, ortodoksna crkva, hramovi ljudi-bogova, bogova-bogova, životinja-bogova, sve je to lijepo, ponekad opasno, ponekad čudesno ili čudovišno, uvijek duboko ljudski.

Nemrud, sveta planina ovoga prostora, također je jedna od takvih priča. Svetište na vrhu planine simbiotički je san o sreći i pomirenju. Jedan od mnogih iz kojeg se probudimo u san o imanju svega što se može – za sebe. Zapravo, isti je to san, samo sanjač mijenja poziciju. Spajajući armenski, perzijski i grčki panteon, sukladno sastavu stanovništva, svojih podanika i davatelja vladarskih tražbina, kralj, jedan od Antioha Komagenskih (dostupan mi izvor kaže I., no tko bi shvatio to numeriranje u nizanju kraljeva?), pomirio je Herkula-Aresa s Vahagnom, Zeusa s Armazdom – Ahura Mazdom, Tihu s Apolonom-Mitrom. Skulpture heleniziranih lica, ali perzijskih odora i frizura možda sugeriraju relativnost pripadnosti parcijalnim idejama i njihovu nedostatnost, no povijest ipak nije kostimirana priča u kojoj su karakteri vječni, a promjene površinske. Moguće da i nisu suštinske (izreke kao *vječno ponavljanje istog*, *na zapadu ništa nova* najvjerojatnije su iznjedrene iz nekih bolnih iskustava, praktičnih ili teorijskih, svejedno) i to je problem: znamo li prepoznati razinu na kojoj su čitljive suštine i znamo li do njih? Uglavnom, dubine su uvijek sirenski zavodljive i pomalo zastrašujuće. Zapravo, i ne samo pomalo.

Naše je vrijeme zahtjevno. Zapravo – svako jest takvo, shvatimo li ga ozbiljno, a isto tako i sebe u njemu. Svako od njih pita o svemu, a naše je izuzetno jer pita nas i pita vrlo glasno. Vjerujem li galimatijasima? Možda, zašto ne? Čistunci nisu dali dobrih rezultata. Pomiriti svoje vrijednosti i vrijednosti zajedničke pa ih, kao matuške, nekako složiti i obuhvatiti. Ne isključiti, izrezati, pobijediti, „nadići"... Uopće ne zvuči loše. Teško da, ali ne i nemoguće... samo da se nekako, bar približno, dogovorimo što su to naše vrijednosti i zašto su nam vrijedne.

I sam Göbekli je, prema onome što se zasad naslućuje o njemu, čin vjere: molitva je, meditacija, čežnja za nečim što je egzistencijalno, nemjerljivo, važno za zajednicu – njeno transcendentalno. Sve je to daleko u prostoru, daleko u vremenu, neobično u pristupu uzvišenom. Ako na tom kamenju vidimo guštere, lisice, patke, pauke, veprove… ne znači da nije put prema svetom i upis svetog. Svi smo mi kreacija, darovani jedni drugima, stvoreni mišlju Igrača, Kreatora, Boga, Bogočovjeka… i svatko je od nas Put prema iskonu, prema početku koji je na kraju... i *vice versa*. Vjerujem u ideju o fraktalima, no, slijepa, gluha i nemušta, ne znam ih čitati. Spašava me jedino što želim znati: silno i nepotrošivo.

Ipak…

Za sve postoji vrijeme i prilika. Svako putovanje nosi svoj temeljni ton, okus, boju… Boje i mirisi su usklićnici. I okus je iz istoga gnijezda, no nekako iz drugog kruga, intimnijeg i stoga rezerviranijeg. Mirisi i boje vrebaju vas u širokim dosezima, usput, a okus čeka pristanak da se dogodi.

Premda sam odlučila da okusi (premda moćni) nisu posebnost ovog momenta, kao ni boje, te rekla da neću o gastronomiji i gurmanluku, malo ću poreći odluku. Sladobizec (fajnšmeker) na neki način ipak jesam i nije me zaobišlo pitanje blagoutrobija: nešto slatkog ne mogu zanemariti, prešutjeti, previdjeti. Neću o baklavi, kolikogod me uvjeravali da biti u Gaziantepu, a ne probati baklavu, neponovljivu, neusporedivu i najbolju, spada u žešće pacerske promašaje. Odoljela sam, možda zato što one sarajevske izuzetno cijenim i njih smatram neusporedivim, u priči se pojavio – kunefe s teško nadoknadivom prednošću nepoznatog i u tom smislu neodoljivog. Pitala sam se – zašto nisam probala taj kunefe u Sarajevu, ostalo uglavnom jesam: baklave, tulumbe, hurmašice, tufahije. Kadaif u Jordanu. Kunefe je pao u Hatayu – neusporediv, najbolji, najsenzacionalniji... ne znam, zapravo, kakav, no tako ga slave i oglašavaju lokalci i turistički vodiči… Za bilo kakav osobni sud trebam – drugo iskustvo. Superlative držim pod kontrolom. Eto razloga da opet i čim prije odem u Sarajevo, na uspoređivanje.

Dakle – ni riječi o kunefeu, bar ne dok ne padne onaj sarajevski (ima ga, provjereno!): ne možete donijeti valjan sud na osnovi jednog izvora, iskustva, pokušaja.

Rezime

I kad ste s drugima, sami ste... i obrnuto, kako već to, nezaboravno reče John Donne: nitko nije otok. Dio smo istih energetskih polja koja se usklađuju, u neprestanoj dinamici. Kad smo grupa, nismo prestali biti pojedinci, usprkos svemu što govori psihologija mase... uostalom, grupa ne mora biti masa. S drugima se nijansiramo i to je dragocjeno.

Dodir s lovcem koji je gradio Göbekli i Nevali, s dječarcem od maksimalno devet godina, koji je kovao džezvu ili šiniju (pladanj) sjedeći ispred obiteljske radionice-tezge na bazaru, onaj neshvatljiv mi trgovac-ličilac, zaljubljenik u atrakcije koji je obojio tek izlegle piliće u dugine boje (i ostvario željeno – ne možete mimoići njegovo prodajno mjesto, a kad ste se već navukli, sasvim je moguće da poželite tu jarko obojanu skakutavu kuglicu za se, ili možda čak nekoliko njih, zbog dojma i odnosa boja)… svi su se oni vratili sa mnom, kao što sam i ja ostala kojom molekulom, sličicom negdje u njihovom svijetu. Osobito u svijetu starčića

na kojeg sam nagazila gledajući obilje stakalaca ušivenih u nevjerojatnu haljinu mlade koja je, šušketajući tim čudom, hodala ulicom Urfe u pratnji svog, nadam se, odabranika tražeći zadovoljavajuću pozadinu za dobru fotku. Konjić urešen da se dopadne turistima koji bi se poželjeli provozati njime bit će dobar. Vlasniku je svejedno: jaši, slikaj se… važan je bakšiš: prodaj što se može. Mladenki baš takav, napirlitan, jako dobro pristaje.

Ovakva kakva jesam, s potrebom da me se ne vidi, tu bih se slabo provela. Uostalom, to i nije moja priča. Moja je aleph, a što se njega tiče, trebat će još tražiti, kopati, saditi, navodnjavati… no, izvjesno, negdje mora biti.

(Prva nagrada stručnoga suda)

OPRAŠTANJE OD KRAJOLIKA

Putopisni mozaik

Božica Jelušić, Đurđevec

NEMIRNA NOĆ

Ljeto je teško, zamorno, uništavajuće: među najtežima do sada, otkako se klima promijenila i pošasti raširile svijetom. Žeđaju biljke, životinje, ljudi, čak i pčele, koje se skupljaju nad brzom i dubokom vodom i utapaju se, htijući srknuti malo svježine. Na svijetu ih je sve manje, što spada u alarmantne znakove poremećaja i gubitka, na kakve ljudski rod ne smije ostati ravnodušan. No, zato boravak u Dvoru čine tegobnim, tjerajući te s večeri u zatvoren prostor, sa spuštenim zavjesama protiv sunca i zatvorenim žaluzinama. Prije spavanja, pođem u veliki salon da bih prozračila miris vlage i stresla prašinu sa zavjesa, osvježivši zrak blagim sprejom od limuna. Vidim neko gmizanje oko drvenog praga i dovratka: kolona mrava, poput raspletene kudeljašne niti, a izvor im je rupa, gotovo nevidljiva, na drugom kraju vrata. Izgleda da je to upravo onaj dan u godini, kad ih po pametnom savjetu restauratora treba uništavati: vidim matice s dugim, prozirnim krilcima, kako se vuku među žustrim ratnicima, te zaključujem da je upravo startalo novo pokoljenje, koje će ovu kuću satrti do temelja. Odlučno prskam otrovom, provodeći mravocid, ne vodeći više računa o etičkim načelima i ekološkom pristupu.

Desetak minuta kasnije, uzrujano mašem metlom, skidam paučinu i metem: kakav mrljavi metež! Dvije su crvenperke othranile svoga ptića u kutu iza pijanina, ostavljajući posvuda perje, vapnenast izmet, trunje, iglice, ostatke ručka i večere. Ptić je opernatio i odletio s familijom, no moje će čišćenje potrajati do ponoći. U gomili smeća nalazim prevrnutog jelenka. Iznemogao je od batrganja nožicama, te će možda i moja zakašnjela milost (oprezno ga polažem na travu pred terasom) biti uzaludna. I tako, kad mi se učinilo da bih možda mogla leći, uletio je stršljen, čijeg se uboda bojim cijeloga života. Mlataranje mlatilicom, pajalicom,

krpom iz kuhinje: napokon je beživotan, na leđima, ležao na podu, dok sam brisala znoj, nakupljen po svim tjelesnim pregibima i otvorima. Vražje uzbudljiva noć, baš za pamćenje!

Naravno, priče sa starim zdanjima nikada nemaju kraja. Posteljina je osunčana, svježa, krevet udoban, pod obrisan mokrom krpom. Ali čovjek ne računa na prvi red regularnih vlasnika, poput miševa, bjelouški, puha i lasice, koji se po tom velikom i za njih neuobičajeno slobodnom prostoru kreću drskošću i mirom, većima od naše zgranutosti. Miš inspektira policu s knjigama, ne reagirajući na moje srdito iskašljavanje i bijedno lupanje nogama. Obišao je francuske klasike u izdanju *Nelson Editeurs* iz 1927. godine. Izgleda da nije osobito impresioniran Bourgetovim *L' Emigre:* gricka bez apetita, pa nestaje u svojoj rupi, dok ojađeno mislim kako mi pet sati spavanja neće nadoknaditi napor proteklog dana. Ali nemam izbora, i konačno tonem pod mlaku noćnu vodu. Laku noć, Flora.

JABUKE, KRUŠKE, DINJA, S OBLACIMA NA KRAJU

Pisala bih knjižicu ljetnu, rukom i perom, u poklonjeni notes iz Indije, samo da je volje u meni, kao što nije. Izmučila se duša ovih mjeseci, pomalo joj je svega dosta, na momente i previše. Neotvoreni časopisi i knjige čekaju da ih netko pročita, roba bi se trebala sama izglačati i pospremiti, stan nekom čarobnom metlom pomesti, a rečenice iz glave premjestiti u vispren i blistav tekst. Ne znam, zaista, kakav je duh dekadencije u mene ušao, što me priječi u marljivosti i ambiciji, što mi pisanje čini odbojnim?

Starost, vrućina, kovidurenje, samo su vanjski čimbenici, ono unutra je presudno: živimo samo na razini prve čakre, samo u podmirivanju elementarnih potreba: jesti, spavati, množiti se, imati priznanje okoline, dok je sve ostalo zatureno i zanemareno. Čini mi se da se nekakva bolest u mene uvukla, te me ništa više ne motivira na akciju. Tek su neke gastrolatrijske sitnice tu u pričuvi: sezona voća, nepcu na užitak! Jabuke petrovke ili „žetvenke“ već su popadale u travu. One su prhke, baršunaste, kiselkaste. Pucaju pod zubom i smiruju žeđ. Pokupim ih u seoskom dvorištu kod Generalića u Hlebinama, na Novom Virju ili u Pitomači na Gredi, gdje je bila moja roditeljska kuća, sada srušena i zapuštena. Volim ih u kolaču ili kao desert poslije ručka, ma kakav bio, raskošan ili oskudan. Također volim kruške, apsolutno svake vrste, doživljavam ih kao maslac, začinjen nečim egzotičnim. Stoga krušku valja jesti polako, pažljivo, da se njen kraljevski okus ne izgubi. Ove godine u svom vlastitom vrtu imam slavnu „trorotku“, koju je uzgojio đurđevački voćar Ivan Ferenčić. Cvate i zori do tri puta godišnje i pravi je trofej među uzgajivačima. Pojesti takvu krušku, znači uživati povlasticu kao da bez prepjeva čitaš Homerov trohej.

A šljive, ah, te modrooke, koje nisu otišle u rakiju, kompote ili pekmeze, njih treba risati, opjevati i jesti, za zdravlje duše i tijela. Kažu da je to najviše opjevano voće: *„Znaš li dragi onu šljivu ranku…“* , što nije niti čudo, jer su nastanile plebejske, ruralne krajeve, od Srbije, Makedonije, do Slovenije pa se narod navezao na taj plod. U šljivicima svakakve su se priče odvijale, i radosne i žalosne. Evo mi odmah pada na pamet Bora Stanković i njegova „Uvela ruža“, jedna od najljepših ljubavnih novela s naših prostora, od koje prosuzim u starosti, jednako kao što sam to mogla u mladosti. I kad prinosim šljivu ustima, čini mi se da čujem onaj bolni, završni dijalog: *„Zima, Stano…“, „Jest, samo nešto rano dođe…“*

Uglavnom, kao najveću ljetnu poslasticu za kraj ostavljam dinju. Obožavam njen egzotični, „istočnjački“ miris, pa kad je razrežem i očistim koštice, pa posipam cimetom s malo šećera, to je pravi *svečani trenutak,* u kome me napušta običnost. Postajem bogata, važna, gospodstvena, nije me briga kako će neke životne priče završiti, tko će umjesto mene zarađivati, brinuti se, patiti. Dinja je jedno krasno čudo prirode. Poznavali su je Kinezi, Židovi, Rimljani. Kažu da štiti organizam od starenja. Oblik joj je erotičan, a obujam idealan kao mjera za grudi plesačice, odaliske, miljenice sultanova harema. Gladim dinju, rasiječem je pažljivo, složim kriške-polumjesece na svoj najljepši, rukom ukrašeni tanjur, i slažem gozbu. Samo za sebe: došlo je vrijeme kad sebe volim najviše. A i neko pravo stječemo na to, nakon pola stoljeća boravka u „futroli za kišobran“ kamo su nas u djetinjstvu nagurali.

Pred večer, samo sjedim na terasi i gledam oblake. To sam radila od djetinjstva: jedna od onih navika, koje se nikada ne izgube. Odgonetavam likove: slon savijene surle, dvogrba deva bez zadnjih nogu, kornjača, dekorativni kupus, dvokatna torta za gozbu oronulih divova. Brodovi, jedrenjaci… kamo su u međuvremenu nestali? Nekada ih je bilo mnogo, pratila sam ih očima, sve dok se ne raščine u paperje, ponavljajući pri tom onu školsku pjesmicu: „*Vozila se po moru galija, / u galiji okovan delija / I njegovi sivi sokolovi. / Gledala ga sa brijega djevojka: / Što me gledaš, gizdava djevojko? / NE gledam te da bih za te pošla,/ Već te gledam da te nešto pitam: / S čim ti svoje sokolove hraniš?/ Biser nižem, sokolove hranim, / Suze ronim, sokolove pojim*“. Uvijek sam mislila da je to pjesma o poeziji. Samo onaj, tko izranja biser iz nepojmljive dubine i tko suzom strpljenja poji sokola, može doseći visinu nadahnuća, ravan čiste estetike. Velika je to cijena i samo oni najpredaniji, najuporniji, najnadareniji mogu je stvarno platiti.

A oblaci plove, plove i nestaju… Sada ponovo učim njihova imena: cirusi, ovčice, cirostratusi, kumulusi, altostratusi, nimbostratusi, kumulonimbusi, olujni oblaci, ledeni oblaci, slojeviti oblaci, paperjasti, fenski, kišni. Mislim da sam ih sve vidjela višekratno, opisala, zapamtila, ispratila zadivljenim očima, a nekoliko puta odveli su me u ekstatična stanja, na rub ganuća i suza, u neku bestjelesnost, odze-

mljenost, osjećaj zahvalnosti što postojim i što mi je dana povlastica sudjelovanja u prizoru, da budem dijelom nečega mističnog i veličanstvenog. Jedino priroda i samo ona, ima tu moć da nas iz uzburkanosti, hektike, čulne rastrojenosti i uništavajućega bijesa, svojim nečujnim vremeplovom prebaci u 18. stoljeće, gdje stari bard ponovo pritvrđuje: *„ja smiren mislim u toj smirenosti"*, a ti se za njegovu zlatnu nit hvataš, uvjeren da nisi sam i da živiš u najljepšem od svjetova u kutu svemira.

BACAJUĆI POGLED UOKOLO (Bilogorski vidici)

Krajolik, kojim vode ceste prema Bilogori, jedan je od najljepših u ravničarskoj kategoriji. Sva su polja obrađena i na njima su uredno posađene kulture: kukuruz, pšenica, ječam, uljana repica, suncokreti, heljda. Nedostaju lan i konoplja, čije su stabljike nekada davale neodoljivi šarm ovom dijelu hrvatske pokrajine, tako nalik na Provansu, ako su moguće takve usporedbe. Na fotografijama iz Dvora, od prije 70-ak godina, vidim da je krajolik bio kudraviji, zeleniji, zbijeniji u lisnate palisade, s travnatim površinama i visokim nebosklonom. U danas presušenu potoku ljeskala se voda, dok su po rubu brežuljka jablanovi dizali svoje zelene stjegove. Tu i tamo, izvirivalo bi pročelje farofa, škole, zadruge ili mlina, kakve gospodske klijeti, a sve je drugo pripadalo ugodnoj poludivljini, od koje danas ne vidim niti tragova.

Vjerujem da su i zvukovi bili drugačiji, mekši, ublaženiji i pada mi na pamet stari Coleridge: *„Kad bi sve živo u prirodi bilo/ organske harfe različna oblika, / što dršću, misle, dok na njima svira/ beskrajan lahor jednog intelekta, /ta duša svega i božanstvo svih njih!"*. Buka veoma oštećuje svijet prirode, kao i doživljaj za kojim težimo, odlazeći u njeno okružje. Nasilje motornih kosilica, pila, agregata i motora svih vrsta, postaje neopisivo. Sjedeći na ljuljački na sjenovitoj terasi, vidim trag mlažnjaka u modrini i čujem agresivni tutanj njegovih moćnih motora. To je dovoljno da mi unište cijelo poslijepodne. Zatvaram se u kabinet, ponovo brišem prašinu, brzo odustajem, te posižem za knjigama, solidna obujma i gusto nanizanih rečenica. U tome je poanta: jedino u vremenu tišine, u sabranosti i ugođenosti uma, u strpljivom radu memorije, bilo je moguće napisati takva djela, rasporediti građu, oblikovati karaktere, te dodijeliti svakom od njih individualnu sudbinu, njen tijek i ispunjenje. U romanima i proznim djelima našega doba, svega toga vidim samo u tragovima. Fragmentarnost, reciklaža i deficit sočnosti sudbina su autora koji okružuju naš prostor i mentalni vidokrug.

Bacajući pogled uokolo, vidim da košanice nestaju: njihova bujnost, cvjetni uzorci, makramei od načupanih i uzbibanih trava, podjednako fale i ljudima i kukcima. Svi teže uzorku „engleskog travnjaka" i šišaju gotovo do ledine, šire-

ći tu jednoobraznu, golovratnu dosadu, u ime urednosti. Sve se mijenja u nekakav nakaradni napredak, koji podrazumijeva da staro valja rušiti, drveće, kuće, spomenike, ljude, da bi se nekakvo „novo „ podiglo, bez obzira ima li ili nema organske veze s krajolikom. Prolazim pored bivše Krunine kleti: napola oborena, nadozidana crvenom ciglom na stari zid od ilovače i pljeve, sva naherena, invalidna, jadna. Tu je njena trešnja polomljenih donjih grana, djelo zločestih školaraca, i tu je nekad bujna smokva, prestrašeno skutrena uz raspucalu hrastovu gredu. I nema više njenog lepezastog vrta, onih glavica luka i stabalca starinske rajčice, kelja i tikvica među trsjem. Njena marljivost, dobrota i darežljivost danas mi izmamljuju suze. Kao da su velike škare izrezale siluetu plave, krhke žene na mjestu pored stare kleti, ostavivši pukotinu, s pulsirajućom crvenom jabukom, na mjestu gdje je stajalo njeno srce.

LET IZNAD SVAKOGA GNIJEZDA

Rujan od čistoga zlata i neočekivane topline, koja se razlijeva cijelom pokrajinom, u nekom šampanjskom osvjetljenju, što razblažuje dušu. Moja je velika godišnjica, pa odlučujem slaviti od svršetka ljeta do prosinca, da bi se sve želje ispunile. Obećala sam sebi, relativno davno, skok s mosta na konopcu i let paraglajderom. Za prvo je prekasno: zbog visokoga tlaka više me ne bi pustili, pa razumno odustajem. Doduše, ni na paraglajder me ne bi pustili, kad bih ja tuđa mišljenja slušala, pa je prava sreća što sam se oslobodila te navike. Krećem s Mariom J., mojim prezimenjakom i osobenjakom, koji dosta osebujno shvaća svoj posao, a avanturističkog duha mu nikada ne fali. Vozi i po noći i u zimskim uvjetima, rekreira se i relaksira, vrti upravljačem, popravlja i „frizira" motor, oslobađa se svega i uživa u *letu iznad svakoga gnijezda*, kako to sažeto definira prijateljica V. dakle, krećemo nešto kasnije, već u sumrak, i k tome, ja imam u ruci polovni Ivanov „Nikon" s neformatiranom karticom, što će mi se u visinama osvetiti. Preostaje mi neke neponovljive prizore samo precizno upamtiti.

Osnovni dojam: Podravina je divna, uredna i uređena, geometrijski parcelirana, zasađena, pograbljana, kao kakva dekorativna prostirka, na koju slijeću bića iz zračnih visina, da se povremeno odmore. Matrice su naselja savršeno posložene, pa odmah znaš gdje je centar: crkva, škola, župni dvor, i još okolo bijele ceste, kao posute brašnom, grabe, mostići, stara „povijesna" stabla, poput lipe ili hrasta, pod kojima su se odvijali dogovori, susreti, urote i planovi za bolju budućnost.

Konačno počinjem shvaćati što je bit apstraktnog slikarstva: u njemu ništa nije izmišljeno, već jednostavno *apstrahirano,* odbačeno kao suvišno. Ostala je mreža linija i geometrijskih formi, koja stvara pročišćene oblike. Letjeli smo tako iznad Budrovca i Čepelovca, mog starog dvora Barnagora, gdje sam uhvatila

nekoliko dobrih kadrova, a onda se hiroviti aparat počeo kvariti. Zrak je ugodan, čist, prohladan. Kad dođemo u prostor iznad šume, krene nekakva čudna mistika, jer ta golema površina transpirira, zrači, šalje vibracije kroz večernji zrak. Iza nas ostaje Moslavačka gora, isto tako grgurava, kudrava, privlačna, no već je večer i našu smo letjelicu usmjerili prema Dravi.

Ide ona moćna, vijugava, vodonosna, otrudnjela od riba, šljunka, raslinja, sedimenata, struja, virova, potopljenih stvari, korijenja, trupaca, gromada, svega što jedna divovska zmija može u divljinu donijeti i putem progutati, smjestiti pod svoju ljuskavu i išaranu kožu. Kad nabuja preko mjere i rubova svoga korita, razlije se u jezera, pritoke, šodrane, koji se pak s ove visine doimaju poput tapiserije ukrašene smaragdima, što hvataju i lome sunčane zrake u dokonom miru večeri. Moć i divota, neukrotivost i iskon, toliko visoko iznad trikova tehnologije i izmišljotina progresa. Nešto je diluvijalno u njoj, zmajsko i ihtiosaursko, što u umornom mozgu modernog čovjeka izaziva nelagodu i zakočenost. Nemoćan je čovjek pred takvom rijekom, preostaje mu samo da se divi i moli, čudeći se što postoji nešto da ga u tolikoj mjeri nadvisuje.

Neki je zračni kist nacrtao otočiće, sjene i obrise, preokrenuti svijet po kotama koje prepoznajem: Čingi lingi, Sekuline, pojas oko Repaškog mosta. Upijam boje: sivkasta, maslinasta, viridijanska, do teške i zasićene mrkozelene, poput životinjske slezene. Lijepa je Bilogora, rekla sam već, ali ništa s ovom rijekom nije mi usporedivo. Mislim da je obožavam fanatično i bez granica. Osjećam se poput kraljice od Sabe, kojoj je sve to dano na čuvanje i uživanje, i koju su njeni šamani opskrbili pernatom mondurom, da se može uzdići iznad svojih posjeda i obuhvatiti ih jednim pogledom.

Taj jedan sat u zraku nije samo doživljaj i avantura već nešto veličanstveno. Na svim razinama bića ostavlja utisak. Prestrukturira mi atome, zaokrene prema drugačijem razmišljanju, izvrti u nevidljivom regeneratoru. Kad pošaljem poruku „*Sletjeli smo!*“ to je samo znak ljubaznosti za iskazanu brigu. Ustvari, ja sam još gore, kao i svi moji psihološki klonovi. Odbijamo sići i samo nas obećanje o novoj prigodi upućuje k sigurnom ležaju. Sanjat ću da letim i u snu ću pouzdano opet znati izabrati pravu stranu.

OPROŠTAJ OD KRAJOLIKA

Oprostit ćemo se sada od boja i od nijansi, od suhih stabljika i žutih tikvi u polju, nalik na razbacane ogrlice neke princeze iz drevnih vremena. Reći ćemo zbogom zakutcima gdje smo bili sretni ili gdje smo dragovoljno primali rane od ljubavi, koje nam, paradoksalno, pomažu da preživimo udarce životne proze. Mjesta gdje smo mirisali šumske gljive i brali šipak, da ti ga ujutro donesem na

dlanu, na terasu gdje sjediš mokre kose i radoznala pogleda, zatečena u nečemu novom i nepoznatom. Proći ću poljem i neću plakati u svojim teškim i zrelim godinama, kada razuman čovjek poznaje vrijednost suza. Ne čujem svoju unutrašnju glazbu, ne osjećam male drhtaje: ovaj mir previše je nalik zamiranju, da bi me stvarno veselio. Možda ti moja nestrpljiva sjena žuri u susret, ali zaboravila sam pitati za mjesto sastanka.

Osjećam zavist prema kanjuru u visinama, koji je razderao goluba, pojeo mu srce i sada lebdi nad kosinom brijega, ne osjećajući nikakve nelagode, ni otpora u zraku. Zavidim mladom srndaću, mišićavom i krasnom, koji po treći put uništava mladicu lipe, ne mareći za moj očaj. Gubitak i nedostajanje normalni su u prirodi, premda čovjek to često zaboravlja. Opraštajući se od krajolika, opraštam li se od sebe same, jučerašnje, od naivnog vjerovanja u čuda i snagu homeopatije? Moje je drveće naraslo za lakat, tu staru mjeru, i ja mu se smiješim s polupana prozora, poslije divlje oluje. Znam da bih nešto još trebala naučiti, da život ne završava u jednoj lošoj sezoni, u nekom žalovanju, prebolijevanju, odustajanju od velikih planova srca. Pustimo proljeću da nam donese odgovor.

(Druga nagrada stručnoga suda)

NISAM BIO U KARAŠEVU

Tomislav Marijan Bilosnić, Zadar/Zemunik

Do svečane večere ostalo je još dva sata i trideset i šest minuta. Petar Hategan došao je minutu prije, točno u zakazano vrijeme, i pita: „Hoćemo li u Karaševo?“ Doista, što je to sto kilometara do prvih rumunjskih brda, isto toliko natrag. Krenuli smo i zaustavili se na Trgu Pobjede (Piața Victoriei), poznatom po rumunjskoj revoluciji 1989. godine koja je konačno dovela do krvavog pada komunističkog režima Nicolaea Cauşescua. Od zgrade Rumunjske opere šećemo prema Pravoslavnoj gradskoj katedrali, uz cvjetne gredice i živice, u hladu zgrada secesijskih i neoklasicističkih pročelja, uz Državno kazalište, Muzej Banata, umjetničke galerije, kina, gostionice i kavane, repliku Kapitolske vučice koju sišu Romul i Rem, do spomenika poginulima u pobuni protiv komunizma. Na pastelno zelenoj fasadi zgrade preko puta još se vide tragovi metaka i šrapnela, pismo ubojica ljudi koji su tražili slobodu.

„Svaki san vodi u stvarnost“, napisao je Jure Kaštelan, a mene je stvarnost Temišvara odvela u san o Karaševu. I sudbina Karaševa i tamošnjih Hrvata neodvojivo je vezana za događaje na ovome trgu, kao što je neodvojiva i od hrvatske sudbine. Prosvjedi manjina, kao društveni nemiri mađarske manjine i borbe na ulicama Temišvara, cijelo su rumunjsko društvo doveli do pitanja smisla življenja pod terorom jednoga čovjeka i njegovih tajnih službi. Hrvati u Rumunjskoj danas u svojim školama uče hrvatski standardni jezik, neki se i po prvi put susreću s njim, iako po svojim mjestima govore različitim hrvatskim mjesnim idiomima, jezikom s kojim su se pred osmanlijskom najezdom prije petsto godina razbježali na sve strane svijeta, vrlo često i zaboravljajući odakle bježe, ali ne i jezik na kojemu će to kazati. Tim jezikom danas mi govori Petar Hategan, kao i svih sedam tisuća preostalih karaševskih Hrvata.

Ulazimo u devedeset metara visoku pravoslavnu katedralu, neobizantijsku građevinu, neku vrst preslika bizantijskih crkava u Moldaviji, s devet kula, okru-

ženu vlastitim zelenilom. Petar mi govori da se nalazimo na armirano betonskoj podlozi iznad močvarnoga tla, podlozi ojačaloj s tisuću pilota koji se spuštaju dvadeset metara u tlo, i pokazuje mi kriptu s velikom zbirkom vjerske umjetnosti Banata, a ja mislim koje to slike, mirise, zvukove i boje zavičaja nose ljudi koji stoljećima žive u rasuću, one gdje su rođeni ili one daleke, maglovite, duboko zapretane u genima, u krvi i moždanoj kori, kakvo ozračje prati ritam njihova srca, i kako se kod njih uopće mijenjaju pojedinosti zavičaja, do iskazivanja pripadnosti jednoj ili drugoj strani, a razapeti jesu na obje strane, na onu prvotnu i davnu i ovu sadašnju sa svakodnevnim ljudskim osjećajima i predanjima. Tim više što Hrvati u Rumunjskoj sve do pada komunizma i osamostaljenja Hrvatske nisu imali većih dodira s maticom zemljom.

Gledam na balkon Rumunjske opere, dizajnirane kao slična zdanja u Austro-Ugarskoj Monarhiji u srednjoj i istočnoj Europi, s kojega se pruža najljepši pogled na Trg pobjede i s kojega se govorilo u doba prosvjeda protiv režima, i dvojim, ući i popeti se na balkon ili ne, a znam da ja trenutno imam samo dva i pol slobodna sata na raspolaganju, da trebam učiniti nešto brzo, da mi je nešto poduzeti, trznuti se, krenuti, ali moje tijelo ne može kao i misli istodobno biti na dva mjesta. Pomišljam na Carlosa Castañedu, na moć njegovog junaka, na odvojeni život koji se paralelno i istodobno odvaja na potpuno dva različita kraja svijeta. Ali, to je davna priča iz doba moje mladosti, kad još nisam imao ni putovnicu. Dok prolazimo uskom ulicom natkrivenom šarenim kišobranima, slično glavnoj šetnici u Čakovcu, uz Rumunjsku operu koja je potpuno nestajala u dva svoja požara, pa su joj danas samo bočna krila izvorna, mislim na kuće u Karaševu i zamišljam ih tihe, stoljećima svježe, s glinenim vrčevima za vodu, spavaćim sobama sa slikama s pričesti i vjenčanja. Na kuće podignute na čvrstom tlu, bez visokih dovrataka i stubišta, bez salona i dvokrilnih prozora koji gledaju na ulicu, koja svakim danom postaje sve pustija.

Nije to bio odraz ničeg vanjskog. Karaševo nisam mogao zamisliti i usporediti ni s čim što sam vidio u Temišvaru, u mislima sam ga uspoređivao sa svojim Zemunikom, ali nije išlo, Karaševo je u brdima u kojima kažu, još ima medvjeda, pa je to izraz nečega drugog od onog što poznajem. Kao da sam sâm sebe iznevjerio lutajući Temišvarom. Za vrijeme koje mi je na raspolaganju, bar sam automobilom mogao projuriti kroz Karaševo, baš onako kao što sam prošao kroz mnoga mjesta u Lici, Slavoniji i Vojvodini putujući ovamo, s uvjerenjem kako mi je sve što vidim poznato i blisko, i kako bih evo sad o svemu mogao napisati putopis, samo ne o Karaševu. Što se može, život nije iluzija, nije poezija, nije metafizika, uostalom nije ni povijest, ili možda je, kao što je putovanje i priča, ono što je prirodno i instinktivno, što se potvrđuje kroz stoljeća i tako učvršćuje sve više. Istinska ljepota svega nije u tome što jesmo, nije na našim

licima, čak ni u onome što činimo, već u jeziku kojim se služimo. Samo s jezikom se možemo mjeriti sa svim i svakim oko nas, kao što čine štokavci (Štokci), kajkavci (Pokupci i Turopoljci), čakavci (Brinjci), svih onih dvanaest tisuća pripadnika hrvatske manjine u Rumunjskoj, pa i onda kada se svakim danom broj govornika smanjuje.

Kroz jezik Petra Hategana putovao sam u Karaševo, uvjeren da život svakog na ovoj planeti Zemlji u svojim dubokim slojevima ne ovisi o rasnim, političkim, klasnim, religioznim datostima, već o frazeriji, riječi, jeziku koji svakoga svrstava u određeni red po kriterijima znanja i vladanja jezikom, življenja u njemu, čuvanjem svakog pamtljivog obilježja, što sam naučio i vidio, zapravo spoznao u Gradišću, od ljudi koji u svakom susretu s osobom iz „stare domovine", kako zovu nas iz Hrvatske, čupaju istinsku ljepotu iz svake riječi kako bi je iznijeli na javu kao što vrijedna domaćica iznosi umiveno cvijeće na svoje prozore.

Izlazeći na prostrani pravokutni Trg Union (Piața Unirii), kažu najljepši trg u Rumunjskoj, dočekala su me stara i raskošna barokna zdanja i fasade pastelnih nijansi bečke secesije, kakva se mogu sresti u svim gradovima od Šoprona na granici Austrije i Mađarske pa dovde, na samom istočnom krilu Panonije. Osunčana slika Trga, s pogledom na sjajnu katoličku katedralu sv. Jurja u obnovi, djelo bečkog arhitekta austrijskog baroka Josepha Emanuela Fischera von Erlacha, navodi me na razmišljanje ima li stara domovina rok trajanja, mijenja li se prošlost s novim prilikama i vremenima, ne nosi li život drukčije osobitosti i putokaze. Iz višegodišnjeg iskustva druženja s Gradišćancima, znam da u svemu tome ima nekog kozmičkog ustrojstva, u kojemu detalji povijesti pritiješnjeni suvremenim uvjetima i činjenicama, ne obilježavaju sjećanja samo kao trak tragične nesreće već ih dovode u svezu s utjehom o spoznaji vlastite pripadnosti. Iz tih razloga, čini mi se, u riječima Patra Hategana, sve je nekako marijanski plavo, bez obzira o kojem dijelu povijesti zbori, gotovo mi filmski dočaravajući prizore koji su se na ovdašnjim trgovima kroz povijest događali. A Hateganovi su interesi široki, baš kao i ovdašnji trgovi, razumije se u povijest i jezik, teologiju i književnost, u umjetnost u širokom njezinu rasponu, a iz načina kako prilazi ljudima čini mi se da je dobar i pedagog i psiholog, pa je vodeći me uz Muzej umjetnosti, veličanstvenu baroknu palaču na Trgu, s očitim saznanjem da nećemo u muzej s portretima istaknutih pojedinaca i slikama pejzaža iz Španjolske i Venecije, s izlošcima satova iz Napoleonova doba, bečkog porculanskog rokokoa, austrijskog art noveaua i art decoa, njemačkog staklenog bidermajera, kao što neću vidjeti ni Karaševa, zapravo govorio o svome selu, o rijeci Karaši, karaševskom, karšovanskom govoru, na čijoj društvenoj afirmaciji radi, i u Temišvaru, gdje je lektor hrvatskog jezika na Sveučilištu Zapad, i u srednjoj školi u Karaševu, gdje je nastavnik vjeronauka.

Na Trgu Union, na kojemu se sučelice katoličkoj katedrali podiže Srpska pravoslavna biskupska palača, s bizantskim i secesionističkim elementima i detaljima, čekao nas je don Nikola Lauš, čovjek ovdašnje hrvatske zajednice, danas u službi biskupijskog kancelara, koji će nas povesti u katedralu u obnovi. Nisam ga pitao iz koje skupine Hrvata u Rumunjskoj dolazi, kao što se katedrala u restauratorskoj obnovi doimala tako svijetlo i tako čisto, pa i u slučaju kad je otkrio oltarnu sliku u prašini, koja se restaurira na podu katedrale, tako je i mekoća i toplina jezika kojim nas je poučavao čak i o nijansama blijedo žute fasade koju će imati katedrala u obnovi, bila čista i svijetla. Sve mislim, devet je oltara s jonskim i korintskim stupovima u katedrali, a uz Karaševo još je šest sela u kojima žive Hrvati, i meni u ušima odzvanjaju imena Klokotić, Lupak, Vodnik, Nezmet, Jabalča, Rafnik, izranjaju krovovi Karaševa i od kreča bijeli zidovi kuća koji kao da su sačinjeni od zrnaca svjetlosti. Buja i rasprskava se mašta, preda mnom je čisti privid apstrakcije, i što više vrijeme prolazi, a Petar i don Nikola ne prestaju sa svojim predavanjima, sve postaje i plavlje i tamnije, kao i večer koja polagano prelazi u noć u kojoj će se još jednom preobraziti sve, metaforički i konkretno. Doista, da nije povijesti kako je često tumače, shvaćaju i prihvaćaju naši ljudi u rasuću, čak bi i mrak koji se sve više navlačio na grad postao neprozirnim. Teško je meni iz putopisne perspektive kazati iz kojih spoznaja, ova dvojica divnih ljudi, prate vlastitu kreativnu crtu, poglavito kada se radi o prostoru s utjecajima toliko različitih kultura, ne samo zatečene domaće romanske, i one donijete ilirske, hrvatske, jeronimske, bašćinske, već i toliko čestih povijesnih mijena, čije oluje i vjetrovi nisu otpuhali malu hrvatsku korabljicu na još nemirnije panonsko more i oceanske valove balkanskih bespuća. Neprestance se izmjenjujući slike sna i jave, kao dekor katedrale u obnovi, činilo mi se da gazim po sagu karaševske crkve koja je sve ove hrvatske duše održala živima, pa i u onim najtežim danima Cauşescua i svevlasti njegove Elene, ili pravim imenom Lenuţe, koja nije vjerovala ni u kakvoga boga, osim onoga što se rađalo u glavi njezina Nicolaea pod ruskom šubarom. I u tim prilikama tri su crkve na karaševskom tlu podignute, a vjerske knjige iz Hrvatske stizale su ovamo i u doba komunizma.

Poda mnom kao da je protjecala ponornica, a osjećao sam Ričicu, umišljajući njezine nadnaravne moći na sve što je vezano za karaševski kraj. Iz onoga što sam vidio dolazeći ovamo, znam da je cesta do Karaševa izrovana, i okićena prastarim dalekovodima, kakve još pamtimo iz filmova o Divljem zapadu. Silne žice, stotine vodova, a da vjerujem nitko živ ne zna čemu služe i kuda sve i dokle vode, ukoliko upravo Kumovska slama tih žica nije podsjetnik na čudo koje se trebalo dogoditi da smo, imajući na raspolaganju dva sata vremena, krenuli za Karaševo. Sve to još traje iz onoga doba kada su ovim žicama brujale poruke i žurile vijesti o životu i smrti svakog sumnjivog pojedinca, pa se od posljedica toga doba, ako dobro

slušate, još može čuti huk i jauk. Ništa čudno, i tako sam se ćutio kao podvojeno biće, koje lutajući Temišvarom upravo zbori s Karaševcima, Karšovanima, igrajući pred crkvom u društvu „Karaševske zore" s meni nepoznatim ljudima koji me primaju kao svojega. Baršunasti bas Petrovoga glasa, tečnog i jasnog, poput kakve nenadane bujice, koja dolazi iz proloma oblaka, nosio me u rukavce vremena u kojima sam se raspinjao, nikako ne uspijevajući otkriti gdje se ukrštaju te dvije vode, dvije bujice, dva puta, dvije niti, koje u Petrovu glasu ćutim kao neku duboku, meni neobjašnjivu nostalgiju. I sam zarobljen današnjim zbivanjima, pitam se ne samo što je ovdašnjim Hrvatima, već eto i meni koji se nalazim u njihovoj blizini, što je sve ukradeno od života. Dva i pol sata protekoše u nekom drugom, jako dugom vremenu. Kada smo krenuli iz hotela prema gradu bilo je osamnaest sati, sada je dvadeset i pol. Već je noć i svjetla su upaljena. Već smo obišli i povijesno središte grada unutar kaštela, i njegove secesionističke vile, onaj dio koji se naziva „Malim Bečom". Zašli smo potom u Terezija Bastion, među restorane, noćne klubove, galerije, muzeje i trgovine pod svodovima, u unutrašnjost nekadašnje močvare danas pretvorene u javnu tržnicu. Temišvar je u 18. stoljeću, kažu, bio utvrđen s tri prstena zvijezda, devet jaraka napunjenih vodom i bastionima nad njima, slično poput našeg Karlovca u isto doba. S ushićenjem gledam to što je od svega ostalo i obnovljeno, s vrlo ekstravagantnim nijansama u duhu 21. stoljeća, tako da se cijela povijest toga prostora doima kao jedna epizoda u kazalištu, tim više što je prostor bastiona bio nekako dramatično osvijetljen kao kulisa prije no što će se otvoriti pozornica. Ali, kada čujem Petra znam, nisam bio u Karaševu. Još se nije ostvarila želja koja je buknula poslije hrvatske redarstvene akcije Oluja, kada sam u redakciji „Večernjeg lista" sa Zvonimirom Milčecom dogovarao seriju reportaža iz hrvatskih sela u Rumunjskoj. Na putu preko Mađarske završio sam u Koljnofu, a do Karaševa, koji je nekad po osmanlijskom poreznom popisu bio odmah iza Temišvara i kojega 1619. spominje Marin Bunić, Dubrovčanin, starješina isusovačke misije u Beogradu, još nisam stigao.

Nisam bio u Karaševu. Prolazeći šumom temišvarskoga sumraka iz daleka sam slušao karaševski razgovor između neba i zemlje, šum Petrovih riječi koje su istinska poezija. Taj osjećaj moguće je prenijeti samo onome tko je nekad tako nekog drugoga slušao. Riječi, šum glasa nekoga može vam u času promijeniti druge glasove koji dolaze do vas, zvukove koji vas okružuju, korake ljudi što mimo vas prolaze. Odnekud iz prošlosti jave se izgubljeni zvukovi, koji vas ponesu u radosti, kao kad vam nenadano na vrata pokuca davno viđen prijatelj. Slušam, dakle, Petra, a čujem i glas svog prijatelja Mije Bijuklića koji bi kazao, kad govore karaševske žene, pa taj je jezik nešto najpjevnije što se može čuti na bilo kojoj od strana svijeta. Otkopčao sam košulju, duboko udahnuo i prisjetio se Petrarke, koji je valjda, baš iz tih razloga znao za ondašnji hrvatski jezik, evo ovdje sačuvan.

Rađaju se misli u neprekinutome slijedu, naizmjenično izmjenjuju slike ulica, trgova i zgrada Temišvara, i one slike koje poput vidovitoga slijepca prepoznajem u Karaševu, do kojega ovog puta doći neću. Ta naizmjenična igra izmjene slika, osjećaja i misli, kao u kakvom kaleidoskopu ukazuje mi se sastavljena od iskrica svjetla i mrkih sjena zgrada. Putovi, kuće, oruđe, karte, stare obiteljske fotografije, jezik koji pamti ono od čega se sastojao već zaboravljeni život, sve sam to vidio i čuo, ne pitajući ništa, slušajući Petra. Odmotavalo se klupko i vrijeme je teklo i kada smo razgovor nastavili uz večeru, moja se mašta razigravala zajedno s ritmom života grada koji je s dolaskom noći postajao sve življi. Večerali smo u restoranu „Miorița", što bi u slobodnom prijevodu značilo mlada ovca šiljegvica, šiljica ili šilje, doista kakvog do sada nisam vidio. To je restoran koji je u sebi imao nešto sultansko, carsko i seosko, pastirsko, istodobno dom i muzej. A na trpezi rumunjski specijaliteti, mesna plata na kojoj se našao svinjski vrat, pileća krilca, janjeća rebarca, domaće kobasice i banatska pljeskavica s roštilja, nešto kao sinjski arambašić, seljački dimljeni krumpir, pečeno povrće, uz vino crno kao mlado ždrijebe.

Tek kada sam na povratku iz grada stigao u hotel, vjerovao sam kako sam se vratio iz Karaševa u kojemu nisam bio. Uz novo društvo pomalo sam se uključio u stvarnost, u ono što je oko mene, u tijek vremena kako stoji u kalendaru i na satu. Postao sam svjestan i činjenice da je subota i da se sutra ujutro vraćam doma. Stvarnost me sve više zaposjedala. Činjenica je ipak takva da sam na hotelskom stolu uz bocu moldavskog vina cabernet „Cricova" raširio zemljopisnu kartu Rumunjske. Kada sam ugledao oznaku mjesta Karaševo, nazdravio sam svojoj Vili Slovinki i našem Kraljeviću koji su me pratili cijeli dan, ovaj put s vinom crnim kao daleka srednjovjekovna noć, i ispio sam čašu na dušak.

(Druga nagrada stručnoga suda)

BRIŽNA TI JE ĆIĆARIJA, LIPI MOJ ČOVIK, JER JU DANAS NIMA KI KOSIT!

PUTOPISNICA U SPOMEN NA 110. GODIŠNJICU PRVOG PUTOVANJA FRANJE HORVATA KIŠA ISTROM

Radovan Radek Brlečić, Sveti Ivan Zelina

Početkom srpnja 1912. putopisac Franjo Horvat Kiš, književnik hrvatske moderne, uputio se u Istru kako reče u prvoj rečenici svog putopisa: … *našem hrvatskom rodu u pohode*. Za tog je putovanja obišao Ćićariju i Buzeštinu. Putovao je Kiš u Istru još jednom u ljeto 1914. landrajući tada *Srcem Istre*, Pulom i Puljštinom. Dojmove s oba putovanja sabrao je u putopisu *Istarski puti,* koji je tiskan 1919. Vrijeme je to u kojem se ideja Hrvatskog narodnog preporoda kao plimni val prelijevala preko Učke i Ćićarije u Istru gdje je većinski hrvatski i slovenski narod sve više i više teroriziran od talijanske iredente i odnosom carskog Beča spram buđenja nacionalne svijesti Hrvata i Slovenaca.

Sišavši te 1912. s vlaka u Matuljima, *prvoj stanici na istarskom tlu*, obišao je utvrđeni Kastav - *gusarsko gnijezdo starih Liburna,* a zatim nastavio putovanje na zapadni kraj Istarskog poluotoka do Rakitovića podno Ćićarije. Uspeo se na Žbevnicu, jedan od ćićarijskih vrhova na zapadu, prolandrao Ćićarijom i Buzeštinom i vratio se u Zagreb. Danas mnogi vole reći kako Matulji i Kastav nisu u Istri već na Kvarneru ili Liburniji, a *Istra je s druge strane Učke* (pa time i Ćićarije) iako je predio obale Riječkog zaljeva i Kvarnera od uvale Preluka do ušća rijeke Raše omeđen obroncima Ćićarije i Učke, koji često nazivamo i Liburnijom, nesporno dio Istre od vremena Histra, Liburna i Rimskog carstva.

Zbog memorijalne prigode putovanja možda sam trebao landrati Matuljima i Kastavom, no odabrao sam Ćićariju, drugu postaju na Kišovim Istarskim putima. Ne poradi one zemljopisno upravne zavrzlame, već zbog jedinstvene i nadasve zanimljive Ćićarije koja je Kiša tako očarala. Istina, ni ovaj put, kao ni u dva prethodna landranja, neću njegovim putima doslovce. Niti moje deskripcije Ćićarije

ne mogu biti poput Kišovih nezaboravnih lirskih opisa koje je Antun Barac uvrstio u svoju zbirku eseja o književnosti i književnicima *Veličina malenih.* A zbog 110 godišnjeg odmaka izostat će i rodoljublja onog vremena.

Vozeći se godinama Istarskim ipsilonom iz Pule put tunela Učka uvijek me iznova osupne pogled na Ćićariju protegnutu čitavim obzorom preda mnom. Slikopis koji se kao na kakvom sinemaskop ekranu uprizori nakon što se autocesta uspne iz skučenog Borutskog polja. Ispružena s jednog na drugi kraj Istarskog poluotoka poput kakva dojmljivog bedema dugog 40 kilometara, Ćićarija vjekovima odvaja poluotok od njegovog zaleđa na sjeveru. Uzdižući se postepeno od Tršćanskog prema Riječkom zaljevu najveću visinu od 1273 metra doseže na istočnom kraju vrhom Veli Planik. Stignuvši pred Riječki zaljev ne nastavlja pravcem Dinarida već se na Poklonu, 922 metra visokom prijevoju naslanja na strmiju i višu Učku. Iako se razlikuju i u smjeru prostiranja i u reljefu, Ćićarija i Učka biomorfološki se ne razlikuju. Gledano s mora obje su obrasle vazda zelenim mediteranskim raslinjem koje, kako se uspinje od mora prelazi u bjelogoričnu šumu, mahom kestenovu i bukovu. I dok na Ćićariji nad šumom strše usamljeni i ogoljeli kameni vrhovi, na Učki iz šumskog pokrova izranjaju škrto obrasle kamene litice i strmo se uzdižu do grebena koji povezuje Vojak i Sisol, dva najviša vrha Učke. Tako i Učka na prvi pogled nalikuje kakvom obrambenom bedemu istočne obale Istre, a zapravo je poput Ćićarije bila vjekovna brana između dva dijela jednog naroda. A kakav dojam ostavljaju gledajući ih s kopnene strane poslužit će mi parafraziranje Kiša: Krenite na Žbevnicu poput mene – i vidjet ćete kakve su. Zbog vapnenačkog tla i ogoljelog krša Ćićariju znamo i kao bijelu Istru, a od sive i crvene razdvaja ju kameni zid nalik kakvoj i do 400 metara visokoj stepenici, dugačkoj gotovo koliko i sama Ćićarija.

Na zapadni kraj Ćićarije krenuo sam s njezinih obronaka što se strmoglavljuju u Riječki zaljev, ostavljajući obali tek uski pojas na koji su se nagurala mjesta Opatijske rivijere, od kojih je Kiš zazirao. Doduše ne vlakom kao onomad Kiš prugom Rijeka - Ljubljana s presjedanjem u Sv. Petru na Krasu za Divaču i dalje Istarskom prugom do Rakitovića, već automobilom iz Rukavca. *Lijepo bijelo selo Rukavac,* napisao je Kiš gledajući ga sa zidina Kastava, bilo je u njegovo vrijeme prva željeznička postaja nakon Matulja.

Komadić puta vozim gotovo usporedno s prugom kojom je putovao Kiš, a onda pruga u Varjanima krene put slovenskog Krasa, a mene će cesta sjevernim obroncima Ćićarije kroz šumu bjelogorice odvesti do Bresta pod Žbevnicom. Bez zaustavljanja prolazim mimo živopisnih ćićarijskih naselja; Brešca, Zvoneća, Žejana, Velih i Malih Muna, a na ona sjevernije Mali Brgud i Veli Brgud upućuju putokazi. U Vodicama sam na raskrižju putova. Cesta ravno vodi u Jelovice, zadnje naselje prije granice sa Slovenijom, a ja za Brest na prisojnoj strani Ćićarije

moram lijevo kroz Dane. Bilo bi to sve u svemu benigno putovanje da ništa ne znam o tragičnom događaju iz povijesti Dana koje su 1944. do temelja spalili Nijemci, a stanovnike sve do jednog otjerali u logor. Dakle, putovanje bez daška avanturizma koji je putujući preko *ćićkog Krasa* doživio Kiš: *Iz časa u čas mijenja se krajina. Lijevo još kako tako, ali desno – desno. Lijevo ostaju livadice, oranice, šume, ali desno: svaki čas nestaje ispod nas obzorja, kao da jurimo mimo strahovite bezdani, ili da smo u magli i oblacima, ili da jurimo planinskim grebenom, odakle se dolini dna ne vidi.* Tako će meni uspomena na uzbudljiv prelazak preko Ćićarije dok se vlak stenjući uspinje do 500 metara visokog prijevoja Zazid, a zatim pomalo zastrašujuće strmoglavljuje u Buzet gradić u dolini najveće Istarske rijeke Mirne i dalje biti ona s prvog putovanja u Istru davnih dana prošlog stoljeća

Onda – vlak stane, virnem kroz prozor: Rakitovići! Protrnem, uzbunim se, iznenadila me je moja konačna postaja. I – sad pođimo u Ćićariju! Bome nije Brest „tamo“, kako sam u Rakitoviću mislio već je Brest „gore“. I eto nas u selu planinskom, selu koje se sunča u visini od preko sedam stotina metara nad morem. O, da, sigurno preko sedam stotina.

Sto deset godina poslije, nakon sata vožnje eto i mene u Brestu iz kojeg ću na 1014 metara visoki vrh Žbevnice. Volio bih da kao i Kiš put Žbevnice krenem iz Rakitovića, 533 metara nad morem koji je danas s druge strane granice i nosi ime Rakitovec. No ja sam rekonvalescent sa 77 godina na plećima i taj bi mi uspon bio, bojim se, malčice prenaporan.

Planinsko selo kamenitih kuća najviše znano po najnižem zvoniku u Istri, a vjerojatno i u Hrvatskoj, i mene je dočekalo osunčano, u nešto drugačijem ozračju od onog kakvo mi je ostalo u sjećanju iz moja dva prethodna landranja. One napuštene kuće što su usnule pod Žbevnicom još više su oronule, ako se nisu u međuvremenu posve urušile. *To su ti naše ćićarijske arene,* kaže mi starina Ljubo naslonjen na ogradu jedne od rijetkih novijih kuća, aludirajući na one ruševine na početku i kraju tužnog sela. *Pogledaj samo koliko je visoka crkva, da su naši stari mogli sagraditi zvonik kakav crkva zaslužuje bio bi viši od zvonika crkve svetog Blaža u Vodnjanu,* nastavlja Ljubo – povratnik u rodno mjesto nakon umirovljenja i jedan od dva živa bića koja sam susreo obilazeći Brest. Priča o zvoniku seže u 1878. godinu, u vrijeme gradnje željezničke pruge kroz Istru. Vlasnik pruge *carsko i kraljevsko Društvo južnih željeznica (k.u.k. Svdbahn – Gesellschaft)* preuzelo je obavezu sagraditi mještanima crkvu Svetog Trojstva kao naknadu za korištenje vode iz seoskog izvora, potrebne parnim lokomotivama što umorno dašću dok se penju od Buzeta do Zazida. Kako ugovorom nije bila obuhvaćena i izgradnja zvonika, teret izgradnje pao je na žitelje Bresta. A oni, siromašni i šparni gorštaci u životu malo potrebiti mogli su sagraditi tek jednostavan zvonik na četiri beton-

ska stupa visok koji metar.

Ostavljam auto podalje od crkve i skromnog zvonika, uobičajeno za Istru odmaknutog od nje, kao da je s crkvom posvađan, rekao bi Kiš. Na parkiralištu pored stare škole odavno zaključanih vrata još nekoliko automobila onih što su lijepi subotnji dan iskoristili za planinarenje ovim dijelom Ćićarije. Uprtim ruksak na leđa i krenem markiranim putem put vrha Žbevnice. Kiš je pri usponu imao suputnicu s Ćićarije, a ja suputništvo i potporu dviju mladih, iskusnih planinarki iz Zeline; Valentine, Dorice, njihove djece Irine i Frana i mog čupavog četveronožnog prijatelja Grge. Drago mi je da su sa mnom i radi društva i radi moje sigurnosti. Do planinarskog doma na 951 m/nm vodi strmoviti uspon kraškim krajobrazom. Stazica u početku zemljana i kamenita, a pred kraj je stjenovita pa na mjestima i ja poput Grge moram četveronoške, vodi kroz šumu. Nakon predaha na klupama pred domom i okrepe za nastavak uspinjanja odabiremo blaži uspon što vodi uokolo vrha kroz šumu iz koje uskoro izbijemo na ničim najavljenu prostranu planinsku livadu. Tek smo zagazili u proljeće i Ćićarijska flora još miruje. Samo ponegdje na osunčanom i zaklonjenom mjestu izbijaju proljetnice raskošnih boja, koje Valentina neumorno fotka. Pred nama dva pusta kamena vrha gotovo iste visine povezana sedlom. Onaj prema zapadu koji metar niži, Špičasti je vrh, a istočno je vrh Žbevnice, naš najzapadniji *tisućnik* - u planinarskom žargonu planinski vrh koji je viši od tisuću metara. Na vrhu nas dočeka bura, kamena kupa kojom je označen vrh i jedan usamljeni grm. Iako je dan vedar i burovit, lagana izmaglica uskraćuje potpuni užitak pogleda na zasnježene slovenske i talijanske Alpe, Dolomite pa čak i na nedaleku Učku (bez snijega), Tršćanski zaljev i preostali dio Istre nalik trokutu ispruženom put jugozapada, pod nama. Dvojica planinara iz Pule uređuju markacije. Jedan od njih, Vlado Rojnić zna sve o Kišovom landranju Istrom pa smo začas načeli ideju o postavljanju male spomen-ploče u spomen na 110. godišnjicu Kiševog uspona na Žbevnicu. Ideju ćemo razraditi ubrzo, kada sljedeći put dođem u Pulu.

Puno se toga promijenilo u Istriod vremena kada je njome hodio Kiš, samo je Ćićarija i dalje ista. Za razliku od pogleda s Istarskog ipsilona sada ju sa Žbevnice vidim i kao: *Beskrajno sivo kamenito more,* kako ju je u jednoj rečenici opisao Kiš i kao krajobrazno sačuvani dragulj bogate bioraznolikosti duž kojeg se s kraja na kraj protežu tri usporedna niza grebena. Planinski surovu, jer su joj deset vrhova što se uzdižu nad *sjevernim, srednjim i južnim* grebenom viši od tisuću metara, a i oni niži mahom su respektabilnih visina. I nježno čipkastu od ponikvi i dolina prekrivenih planinskim livadama prepunih ugroženih i zato zaštićenih biljnih vrsta i gdje kud majušnim oranicama, utisnutih pod vrhovima i među grebenima koje se oko Kastava, Rukavca i Veprinca izgube u preostaloj bjelogoričnoj šumi što je tisućljećima s Ćićarije potiskivana čovjekovim djelovanjem. Za

Ćićariju Elio Vela, novinar Glasa Istre, kaže: *Istra je brod u moru, a Ćićarija njegovo sidro,* pa ju doživljavam kao sidro koje je stoljećima izdržalo sve nevere što su Istru pohodile; sačuvavši njezinu zemljopisnu i povijesnu pripadnost. No prošloj i današnjoj svakodnevici najprispodobnija mi je *bisida* starice s kojom sam se pred devet godina susreo u selu Brgudac: *Brižna ti je Ćićarija, lipi moj čovik, jer ju danas nima ki kosit!*

Svih četrnaest naselja u središnjem dijelu Ćićarije, što većih što manjih, naseljenih ili gotovo pustih razasuto po dolinama, uglavnom je na visinama višim od 500 metara. Zbog takvog reljefa prometna povezanost s vanjskim svijetom i ostalim dijelovima Istre, pa i međusobna, moguća je jedino longitudinalnim pravcem: cestom kojom sam došao do Bresta i dvjema cestama što se u njezinom nastavku provlače dolinama sa sjeverne i južne strane južnijega grebena do Lanišća, općinskog sjedišta središnjeg dijela Ćićarije. Cesta sa sjeverne strane grebena vodi kroz Trstenik, Rašpor i Račju vas, a s južne kroz Klenovšćak, Prapoće i Podgaće. Do naselja koja nisu uz te dvije glavne ceste vode odvojci. Moguće je da su ćićarijsku mrežu puteva utrli još Rimljani gradeći ih kao vicinalne ceste Via Liburnice koja je prolazila istočnim rubom Ćićarije i bila nastavak Via Flavije i Via Gemine koja je prolazila dolinom između Ćićarije i slovenske Brkine. A poprijeko? Poprijeko, s jedne na drugu stranu Ćićarije može se danas kao i stoljećima prije jedino planinskim stazama. Usprkos surovosti i izoliranosti ljudi su Ćićariju naseljavali od pamtivijeka. Nedaleko Dana na *Vrhu od šterne* visokom 751 metara, na vrhu Kosmačič na granici sa Slovenijom i Gračišću nad Rukavcem otkriveni su ostaci željeznodobnih gradina iz vremena Histra i Liburna. Gradine – utvrđena naselja što su po Istri podizali starosjedioci Histri i Liburni *naslijedili* su Rimljani nakon što su u II. stoljeću prije Krista ratnim pohodima zaposjeli zemlju Histra i Liburna. Hrvati koji su u dva velika navrata naseljavali Istru, prvi puta došavši do mora u velikoj seobi, a drugi nakon što je kuga poharala stanovništvo Istre bježeći iz Dalmacije od turskog zuluma, zacijelo su se već pri prvom dolasku naselili i na Ćićariji. U prva dva desetljeća 16. stoljeća vjerojatno s Krka na Ćićariju dolaze Vlasi – porijeklom Morlaci, koje starosjedioci Hrvati i Slovenci nazivaju Ćići. Ćići govore vlastitim jezikom mješavinom rumunjskog, talijanskog i hrvatskog - otuda i naziv istro-rumunjski - i bave se ovčarstvom. Iako su se odavno asimilirali svoj jezik i običaje još njeguju u Žejanama na Ćićariji i Šušnjevici povrh plodnog Ćepićkog polja, u koju su se spustili u potrazi za životom ugodnijim od onog na planini. Nekada je to polje podno Ćićarije i Učke bilo veliko jezero, isušeno desetak godina poslije Kišovog landranja Istrom. Naseljenost Ćićarije danas je 7 stanovnika po kilometru kvadratnom i neravnomjerno je raspoređena. Više je nego skromna u općini Lanište i na zapadu Ćićarije, a daleko gušća na njezinim sjevernim i istočnim obrocima; u općini Matulje i mjestima uz more od Preluke

do Ičića koja upravno pripadaju Gradu Opatiji. U takvom očuvanom, živopisnom, pitomom i planinski surovom kraju oduvijek se mukotrpno živi. Nekada od uzgoja ovaca i proizvodnje drvenog ugljena u karbunicama, a danas nešto od stočarstva ili odlaska na *delo* diljem Istre i Primorja. Je li budućnost Ćićarije u ruralnom turizmu, uspješnom provedenom projektu u većem dijelu Istre, čiji se počeci skromno naziru u tom njezinom gotovo nedirnutom kutku, ili u obnovi stočarstva o čemu se danas naveliko priča?

Za spust sa Žbevnice izabrali smo dužu i manje zahtjevniju stazu. Vrativši se u Brest neću poput Kiša u Buzet, srednjovjekovni mletački Piguente što opasan bedemom kruni stožasti laporasti vrh u čijem se podnožju prostire novovjekovni i ovovjekovni Buzet. U onom iz vremena Kišovog landranja jest Narodni dom u kojem *udarih tabor,* piše Kiš. Jedna od rijetkih kulturno-društvenih institucija - okupljalištu istarskih Hrvata i Slovenaca - koja je preživjela devastacije za vrijeme fašizma i iredente. Iz Buzeta se danas brzom cestom pod Ćićarijom može časkom do tunela kroz Učku. Ali meni se još ne ide u Rukavac. No neću kao Kiš do Sluma nad Buzetom, sela na rubu one kamene stepenice, već ću cestom koja prolazi kroz Rašpor i Račju Vas do Lanišća u srcu Ćićarije.

Rašpor! Nekoliko raštrkanih kuća smjestilo se uobičajeno u dolini i poprilično visoko nad morem – gotovo 700 metara. Kakvih 600 metara sjevernije od zadnjih kuća uzbrdo na visini od 829 metara ostaci su srednjovjekovne utvrde Rašpor burne prošlosti. Sagrađena u doba Rimskog carstva, rušena, obnavljana, napuštena, a onda sredstvima EU sačuvana od propadanja, jedno vrijeme u doba Mletaka bila je sjedište Rašporskog kapetana. Zbog svog strateškog položaja nazivana je ključem obrane cijele Istre. Dugo se nagađalo kako je Rašpor sagrađen na mjestu histarske gradine, ali su posljednja iskapanja prilikom njegove revitalizacije to opovrgnula. Južno od sela, kod lijevog zavoja ceste kojom vozim, na 695 metara nadmorske visine Rašporska je jama. Čudo prirode i za kraški krajolik, speološki očito nedovoljno revalorizirano, do čijeg se ulaza dolazi usjekom. Prvo do dubine 60 metara nakon čega slijedi vertikala duboka 200 metara. Dalje, do dna ponora koje je na dubini od 365 metara vodi kosina kroz mnoštvo usjeka i odvojaka. Kada je otkrivena 1925. godine bila je najdublja poznata jama na svijetu.

Lanišće na rubu prostranog polja koje sam obišao za landranja pred četiri godine samo minem cestom što prolazi nad njim. Mjestom dominira crkva svetog Kancijana sagrađena 1927. godine na mjestu najmanje dviju starijih. Iako pisana povijest Laništa seže u 14. stoljeće, u njemu gotovo da nema spomena na prošla vremena. Tek drveno gotičko raspelo i uz novu crkvu stari masivni renesansni zvonik na kojem je ploča s barokne crkve sagrađene 1609. na kojoj piše kako su crkvu sagradili domaći majstori, Gašpar Marković i sin mu Ivan. U Laništu je tridesetih godina prošlog stoljeća živjelo gotovo 2000 stanovnika, a danas niti

stotinu. Spuštam se s Ćićarije. Lijevo vicionalna cesta za Brgudac. Od svih ćićarijskih naselja Brgudac je na najvećoj nadmorskoj visini i najviše je stalno naseljeno mjesto u Istarskoj županiji. Tijekom II. svjetskog rata nekoliko puta spaljivan i od Talijana i od Nijemaca danas je simbol borbe Istrana za samoopredjeljenje. Koji kilometar dalje prolazim kroz Slum. I on je poput Semića, na rubu je one kamene stepenice. Tu ću kao i onomad Kiš ostavit Ćićariju za sobom. Još dva kilometra do Lupoglava i već sam pod njom. *Upravo - korak dva i ja sam na teritoriju tog drugog svijeta, a ono više nije toliko draga Ćićarija….* napisao je Kiš. U Lupoglavu se Kiš ukrcao u vlak i vratio u Zagreb, a ja ću iz Lupoglava, željezničkog čvora koji još čeka dugo najavljivanu izgradnju željezničke pruge do Rijeke tunelom kroz Učku, put Liburnije. No ne kroz Učku cestovnim tunelom izgrađenim osamdesetih godina prošlog stoljeća sredstvima prikupljenim prodajom obveznica građanima i društvenim poduzećima, već starom planinskom cestom preko Vele Učke i Poklona natrag u Rukavac. Danas su Matulji, Kastav, Rukavac i nekadašnji zaseoci oko njih međusobno spojeni, pa putnik landrajući njima gotovo da i ne zna kada je iz jednog zašao u drugi. U tom konglomeratu starih kamenih kuća, palača i fortifikacije iz vremena Mletačke Republike i secesijskih vila Monarhije, zagubljenih među novovjekovnim što se sve više i više penju obroncima Ćićarije, na vrijeme Kišovog landranja Ćićarijom podsjećaju me tek: zviždduk vlaka koji sve rjeđe protutnji kroz Rukavac još uvijek pozdravljajući njegovu u novom mileniju napuštenu željezničku postaju. *Štacijon,* nekad raskošan Matuljski kolodvor s carskom čekaonicom. Nikada dovršena kastavska Cerkvina i dojmljivi ostaci Fortice koja neumorno i dalje bdije nad istočnim dijelom Istre. Gromače, kameni suhozidi - ograde što stoljećima čuvaju mukotrpno kultivirano tlo *ukradeno* šumi da ga ne otplave bujice s Ćićarije. One oko Rukavca, za razliku od suhozida u crvenoj Istri terasasto su posložene i građene od tako ogromnih komada da se šećući Grgom pored njih zapitam jesu li doista čovjekovih ruku djelo. I da, od nedavno postavljena edukativna ploča pod nazivom *One su hodile* posvećena *mlekaricama,* ćićarijskim ženama koje su se svakog dana prije svitanja, bez obzira na godišnje doba i vremenske uvjete, *spuštale* iz Žejana i okolnih zaselaka kroz Rukavac u Opatiju noseći i po 30 do 40 litara svježeg mlijeka za doručak bogatim kupcima iz raskošnih vila na Rivijeri.

(Nagrada „Loborsko srce“ Općine Lobor)

PO GRBAVOMU JARKU VELIKE PAKLENICE

Aleksandar Horvat, Ludbreg

Zaputiti se cipelcugom po kakvomu podravskomu šumskomu klanjcu, kraj potoka, v tihu vinsku klet, to je kak špancir po ganjku. Podravci smo ljudi ravnice. Nama su gorice kak pitomna planina na koju moreš i bos, v sako doba. Če gdo hoče malo več pohabati cipeliše i kcoj si priskrbeti spomenka za celo življenje, treba najpredi preceniti svoje življenjske moči, pak onda, če misli da još zmore, zaputiti se, na priliku, v glasoviti velebitski jarek Velike Paklenice, za to si zabezecirati celi den i ze sobom imeti nekoga koga imaš rad.

Do Starigrada-Paklenice na jadranski obali, odkud steza počne, dojdemo neznajuč, na sedeč, z autom. A potlam, peške se zaputimo k bregu, ili bole reči nuter v breg, dok morje i hiže zginjaju za hrptom. Dve gole stene, visoke do meseca, bele kak dve oglodane kosti, pred nami se stiščeju jena k drugi. To se zove Klanac, kajti kak klanjec i zgledi, a čez njega teče šumeči potok Velika Paklenica. Tu prvi put od čuda zineju oni kaj jim se katedrala vidla jako visoka. Zebrala se tu mlađarija nakinčana ze sake fele štrikima, kukama, sajlama i karabinerima, pak plaziju po vnebogledeči steni kak pavaki ili oni kuščeri, gorički martinčeki. Bob z Engleske, Bjorn z Švedske, Ulrike z Njemačke, Čeh Vaclav i još bar petnajst drugih, vživaju v tem sivim pohoblanim zidima, gde življenje visi na klinu. Jen drugomu pomažeju i paziju na se. Zglediju spretni, a za kaj se točno držiju dok plaziju, ne zna se. Verujem da bi se lovili i po fugama na hiži od cigla jedinke. Bob z Londona je malo pre splazil doli, sev moker i zadihani, i fali se svojemu pajdašu.

- Hey man, I went all the way up! - važno javlja.

Z druge strani, nad potokom, na ober sedamsto metri visokomu kamenu Anića Kuka, iliti po mitologiji Urljaj Kuka, nešče v kričavo zeleni opravi visi na tenkom štriku kak zelena mravla. Rekel bi kilometer visoko, kak čmrknja na kamenu. I onak sam ga spazil slučajno i jedva, jer je nekaj kričal. Od pomisli da bi ja z neba visel na klinu i štriku z najvekšega kamena za pentranje v celi Evropi, mi se dlake kostrešiju. Ravničarskomu rekreativcu z botom v ruki, flašom vode

i dve jabuke v ruksaku, zid nemre biti pred ravnom stezom. Z nagjenoga tanjera se i juha zleje.

Velika Paklenica z desne strane šumi, brbočka i hladi zraka. Gde god moreš dojti do vode i splaviti se. Zdena kak led, a Paklenica? Po jenima, radi vručine kak v peklu. A po vučenjakima, v pakleničkim šumama črnoga bora, nad sedamsto metri nadmorske visine, zdavnja se nabirala smola, "paklina", za lampaše i mazanje drvenih lađi. Još smo prenisko za črni bor, ali beloga grabra i bukve ima v obilju. Bukve, one debele, visoke Kalničke ili Bilogorske gospođe, tu bi bile aristokracija. Ove pakleničke su stareše, tenše, nižeše, grbave i fruglave od žmefkoga živlenja. Ni drevju lefko grane listati v golomu kamenu koji nigdar ni daval preveč. V kamenu je zgrađena steza, kak šemidrave štenge kaj krivudaju v breg. Pentramo se prvi kilometer kak jarci. Na sakomu nafruglanomu zavoju, vidimo pod nogama puta kojega smo prehodali i ljude kaj ideju za nami. Mađarsku familiju čujemo, ali ne razmemo, kak niti Francuskinju kaj piskavo zove svojega Žana i kaže v črnoga kukca. Po vetru se z neznanoga smera dovleče deteči cik, zmešani v šumenje krošnji i klokot vode. Saki zvuk tu odzvanja kak v cirkvi. Vuz stezu, gde god je kakva luknja ili šaka zemle med kamenima, sitna bi planta našla sebi stana. Obična trava, hrvatski zvonček, peskarica, lanilist, šuškavica, krkavina, presličica. Sem vu velebitskomu kršu, retko jih je drugdi najti. Njih samo vošemo i na kipec hičemo, kajti jih zakon čuva. Visoke bele stene i dale kradeju fajn komad neba, kak da smo na dnu bednja. I signala je zginulo. Jedino kaj vezda imamo je na nami, v nami i kaj nam teče v žilama. Sami smo na svetu.

Šumenje vode nadglasa naše korake, blizu je vodopad, malo jakši. Ne vidi ga se od zelene lisnate firunge. Ali šetači su razgazili vusku stezicu koja gasi znatiželju. Dvajst korakov med bele grabre i gorske jasene, dopela nas do par velkih steni kaj su zagradile potoka. Ali Paklenica se nemre zastaviti. Z debelim zapenjenim mlazom ruši se z meter i pol visine, prek luknje v tem prirodnem zaporu, v malo bistro jezerce. Par metri široko, do pojasa globoko, kak modro oko kaj gledi ravno v nebo. Voda je čista kak glajže. Pena se na kratko razigra i zgine. Po dnu su sivi, beli i oker kameni, a med njima vu zdenoči migaju kuražni punoglavci. Tu si putnik lefko namoči trudne noge v zapenjenu ledenu kopanju, ali ne za dogo, kajti se žile stisneju i onda zebe. Mala zmijica z kariranim reklecom mi se zasuknula pod nogom. Lecnul sam se da je poskok ili riđovka. Ali neje imela frntu na nosu i zmijugavo je zaplivala pak se sfrknula pod kamen. Te tenki karerani gospon je planinski žutokrug, najmenša otrovnica na svetu kaj fpiči malo menje nek čmela.

Zavojite kamenite štenge došle su kraju, zišli smo na ravno. Steza je ve kak da bi hodal po obodu škrlaka. Ide sim tam kak ju nosi breg, a z obedve strane se

nad stezu nadvilo drevje. Debeli i dobrodošli hlad, divota jena. Po takvomu putu bi hodal do Svetoga Roka, če se ne bi pred nami prepréčil kroh Velebita, Vaganski Vrh, zapičeni v nebo z prek jezero sedamsto metri. Lepo je vu tem špaliru. Na se strane lečeju matapurači, žvrgoliju ftičeki, z mahovine lučeju šumski cveteki. Med krošnje se vidi da smo još v glibokem stenovitem klancu čiji se goli vrhi beliju na plavem platnu. Ova lepa ravna steza je kak nagrada za naše noge, za dovezdašnje kozje muke po zažarenim štengama. Tu je v hladu i česma na koji dotočimo zalihu vode i odspominamo se po stezi dale, bez brige, kak da bi štrapacirali po Repaški šumi.

Pred kraj se steza još malo nagnula v breg, ali ne ponoreva. Dok pazimo kaj ne bi na kojemu naherenomu kamenu zmeknuli gležnja, pred nami se oglasi zvonec. Dečko, ženska i dva magarci. Kak dojdemo bliže, vidimo da je menši magarec, domači mu rečeju tovar, natovareni z praznim korpama, a drugi, vekši, je opče ne magarac nego mula i ona ide frajski. Tu i tam kakvu travku cukne z benta, dok magarec kavalirski vleče njezine korpe. Predi nek smo se minuli, zacinkal je ze zvoncom i najemput prešel pred nas i ni se zastavil. Morali smo mu se meknuti.

- Ajeeee, ajeeee! - viče dečko na magarca i vleče ga na stran - A vidi ga, vraga! On uvik na onu stranu di su ljudi! Ajeeee!

A praf ima magarec. Na naši strani steze smo se držali hlada, a neje niti on bedasti kaj bi išel po soncu. Zeznamo da par put na den prejdeju celu pakleničku stezu i nosiju robu v lugarnicu, v planinarski dom, v selo. Od pamtiveka je tak. Po klancu nemre prejti nikakva kočija, tačke niti voz, po potoku ne ploviju čoni, eroplan nema kam zleteti. Do sakoga mlina koji je negda tu škrgutal, do skritoga sela ili hiže, do pečine, stvari su se mogle nositi jedino na hrptu. Čovečjem ili magarcovom. Tak je i denes. Ljudi su tak preživeli, ljudi su nevništivi.

Nogu pred nogu dosegnemo lugarnicu gde se nudi piva i grah. Prek mosteca je terasa, par ljudi se gosti. Onda još koji kilometer dale, lepo po hladu, do planinarskoga doma. I tu ima pive i graha. Morti bi se tu, na šestem kilometru avanture zastavili, da nam naši pajdaši, koji su zdavnja tu bili, nisu rekli nek idemo još malo. I tak smo od dva zaselka v bregu zebrali bližešega i napodzadnje čez tristo metri došli na kraj našega pota. Celi prehodani grbavi jarek nam je pod nogama, pokriti z zelenom ponjavom nad kojom štrčiju bele kosti Velebita. Hižni domačin nam je ponudil, pogađate, graha z mesom i pivu, ali i domačega soka od bezga. Grah je pošteni, gazda ni bil jalen i dobro ga je nakitil z klobasama i špekom. I tak, na kraju puta sedimo na verandi za teškim drvenim stolom, pod debelom lipom, krepimo se i hranimo, a veter z doline nam v lice šepče naše zadnje prešle tri vure. Biti tu je za čoveka zgoditek, čutiš da si velkoga podviga napravil, da si se vupal zgubiti vezu z celim svetom i silni planini vlesti v gobec. Mali smo kak mravle v tomu prostranstvu matere

prirode, sitni i slabo važni.

- Tu živite sami? - pitam gazdu v sandalama dok je donesel graha.

- Ne, ovdi živi moj tast. Ja sam doša iz Zagreba pomoći malo, sad u sezoni. Ujutro skuham kotal graha i onda polako priko dana…

- A tast živi stalno tu?

- A di će živit… A tu mu je dom.

Zeznali smo da mu tast ima prek osamdeset let, tu je v letu i v zimi, preživi bez brige, ima se kaj mu treba. Pod hižom, na kosini, med suhozidima ima malo podolje. Tu kosi krmu za magarce i ima maloga vrta z "pomidorima" i još par sitnici. Čovek, sam sebi dosta.

- A jel on sad tu? Gde je? - pitam. Štel bi videti kak zgledi čovek koji osamdeset let živi tu gde je signal čovečanstva na jedva jeni, satelitski, skopo plačeni crtici, a stare bukve su sfrkane od suše i vručine.

- A, ne. Otiša je u grad, obavit nešto.

- Pješke?? Po Paklenici? Osamdesetgodišnjak?

- A kako će drukčije… - smeje se veselo.

- Pa mislim, vidli smo magarce, pa… magarec more nositi i čoveka. Ipak je to prek šest kilometri. A kaj, dok se vrača, onda ide na magarcu? - priču o starcu na magarcu sam si več posložil v glavi.

- Ma, da ne bi, taman posla. Još da sa svojih osamdeset kila jaše tovara. Ide on na svojim nogama! Nama tovar donese osamdeset kila robe, a ne da će njega nosit…

Se kaj je na imanju zgrađeno je došlo sim na breg na živomu hrptu. Letima, kilu po kilu, kamen po kamen, vreču po vreču, kladu po kladu. Nama z podravskoga dlana, nema druge nego z verande pod starom lipom, petsto do šesto metri nad morem, ponizno v tišini gledati v močnu planinu koja nikoga ne špara, ali sakomu da priliku i konačište. Ona ti vse da, ali nikaj neje zabadava. Moraš ji dati mira i rešpekta.

Rakli smo da je zaselek kraj našega pota, a zaprav je tek polovica. Treba se vrnuti. Hodanje na dol je bilo lefko. Deli smo na kipec sfrkano korenje, prašumske mahovine, staroga vodovoda, dva pozablene meline, vidike koji su pri usponu bili za hrptom, kak palec debeloga skakavca, nebeskoga grabežlivca i zvihrastoga kosa. Divlji golub je koncertiral z ostatkom ftičjega jata. Vžitek življenja. Mi, kaj doma imamo pet minut do štacuna, v ovu divljinu zapraf ne pripadamo. Tih par kuni kaj smo platili ulaznicu da bi smeli Paklenicu videti i doživeti, je mala cena za takvu privilegiju i zato lepo falimo.

A on osamdesetletni čovek, kaj živi v zaselku, celo je življenje prehodal po te vuski stezi kaj bi nanosil stvari na svoje imanje i zgradil dom. On tu pripada.

On je zrasel v te kamen. Kak živi falačec Velebita, kak i vsi ftičeki, dežđevnjaki, medvedi, zajci i marosci. Njegov Haj-hoj! se razleje po guduri kak i šumenje vetra, brbočkanje vode, čurlikanje škanjca i klepetanje kamena dok se z visine ruši v dol. Čovek na mestu. Dok sam tak premišlaval, grbavi paklenički jarek je taman ostal za nami, a večer nas bu otpelala nazaj v našu ravnicu.

(Nagrada organizatora/domaćina – UKS „Franjo Horvat Kiš" i Općine Lobor)

I JA SAM PREŠAO PIRENEJE (1)

Igor Šipić, Split

Između Marulića i mene je točno pet stoljeća (1450.-1950.). On je otac hrvatske književnosti, ja kap u moru neizgovorene riječi, one što opisuje, razmatra, motri, ruga se, napada, bilježi – ona je *godina*! Hajduk je postao prvak bez izgubljene utakmice, rođena je *Torcida*, Stari plac je dobio travu, poratna vlast uvela Samoupravljanje, te 1950. papa je proglasio Marijino Uznesenje. Ipak smo sretna generacija, živjeli smo u dva milenija, dva stoljeća, dvije države, dva sustava, jednim raljama rata smo izmakli pred nosom, kroz druge netom prošli. Imali smo *slobodu* i slobodu, koja je od njih dvije pokazat će sljedećih pedeset godina. Kako je samo jednostavna ta riječ! Nikad je ne moraš izgovoriti, a uvijek će te naći na čudnoj adresi – ulici bez broja – bb! Život je putovanje, a književni postupak vraćanja u prošlost zove se analepsa.

***

Godina je prva 3. milenija. Tko će znati, možda je to bio samo umišljaj da sam stvarni vlasnik, ni danas nisam siguran u čijim rukama je završilo mojih pedeset godina. Komu sam ih ostavio, tom nepoznatom, ili prošlom mileniju, zadnjim satima potrošenog stoljeća. Ne znam, ali naprosto se desilo, objesio sam kopačke o klin i vratio se u studentske klupe, u Zadru sam upisao znanstveni studij, *Povijest hrvatskog pomorstva*. Moja tema će biti ujedno i moja bit – *Mediteran, suvremeni izraz europske povijesti*. Jedna od Moira umiješa se kad to najmanje očekuješ. Bila je to Laheza, čuvarica života, ona što nit prede, pedeseta godina poslije. Uskoro sam dobio poziv iz Barcelone, imam zakazan termin na razini uprave Konzorcija, Kraljevski arsenali i Pomorski muzej čekaju, ali tamo treba stići.

***

Ustao sam u osvit, odradio sve što jednom odlasku pripada, sjeo u automobil i odjurio. Znao sam da moram na vrijeme stići u Rijeku, iz Zagreba će doputovati moji suputnici, sutra trebamo biti u Barceloni. Dok još propitkujem prve kilome-

tre, jesam li dovoljno hrabar (što mi uopće to treba), s kaštelanske strane gledam kako se Polifem budi s jednim okom na vrhu Marjana. Možda Odisej jesam, uzobaljem Mediterana ću gladan Frangešova amalgama, ali ne bih kolcem na carski grad. Prolazim Trogir i penjem se serpentinama starom cestom za Šibenik. Put je kraći, kao i svaki drugi što vodi do majčinih korijena. Plave magistrale još nije bilo, a makadamska cesta uvijek nameće složena pitanja, što je to istinska prašina: ona što se dizala za nama, ili ta druga što i danas pada, varka, asfalt, stupica! Što od peronospore, što od rata, ona prava Dalmacija – stric iz Chichaga, poratna pomoć, 300 dolara, skrpljena *karampana*. Do Šibenika, pa maonom do Zadra, na svijet sam gledao kroz stražnji prozor automobila.

Dva sata do Velebita prošla su u hipu. *Zoranićevska*, kakva je uvijek s prstima na azuru mora, i more ušuškano u svakoj njezinoj škrapi, vrtači, bjelini što pod noćnim mjesecom odsjajem vrišti, ta planina izaziva još žešće strahopoštovanje. Doimlje se praduhom vremena, kao da surovost tjera surovost na nešto više od sebe, nešto ti pruža, a ti stalno uzmičeš, odmičeš pred tom sjenom. Diše li još, pitaš se, a onda je, pritajen, vidiš u grču čovjeka.

Plava magistrala vijuga strmoglavim uvalama, mrmlja, gunđa, rogobori, „a more se penje“, reče Pupačić na Dubcima o Vrulji. Goli kvarnerski otoci u vjekovnoj samoći podsjećaju na Galu, kao da izranjaju iz neke Dalijeve ludosti, tko bi posijao inače takve veličine u to malo nadrealizma! Zaustavljam se i fotografiram, percepcija puta tu je nešto drugo. Svaki detalj ceste urezan u koru debla je zapis, inicijal i nadnevak, neprospavane noćne vožnje, tumaranja s kesama, prepoznajem sedamdesete, umore i strahove prošlog stoljeća. Za mrklih noći upadali smo u „zasjede“, lovili su Hrvate iz Australije. Upravo sam prošao tim tršćanskim navojem. Srećom nisu lovili naše devize potrošene u „mrskoj“ tuđini.

Danas je Ponte Rosso prazan, nestali su kontrasti *tiramola*, od rublja na sušilima i mirisa najbolje kave na svijetu, od crvenog i mosta, ostao je tek kanal i sjećanje na Jamesa Joyca: „...moja je duša u Trstu“. Mora da je opsesivno volio svoju Noru, možda jednu od dviju mladih žena statue dok leđima okrenute sjede šijući nevidljivu tkaninu, čekajući s mora svoje muževe i ljubavnike. Ako sam u pravu, ona druga je zlatni kutak Jadrana i Erich Maria Remarque.

K Veneciji otvara se kraljevski Miramare. I ja imam svoju Noru, sjećam ga se, na putu za Udine, do maslinastozelene vjenčanice, sedamdeset pete. Neobične misli prate daleka putovanja, navode na posve nova traganja za smislom riječi, pa bi poneki počupali i kose i korijenje da doznaju što je ispravno, književnik ili pisac, tj. što je to pisac, a što književnik!? Ili što sam sad ja? A to, kao da pitate život – što si, jesi li sreća ili si tuga, snjegović ili plač? Ne, ne može se dijeliti Sizifa, to čudovište prirode! Uvijek će to biti ratovi, riječima ili s tanadi, umjesto sata uvijek odjeci rata. Griješimo mjereći vrijeme, možda je mjerna jedinica vremena

ne sat nego rat! Neki sljedeći, koji ne bismo izazivali, po otkucaju srca dospio, valjda bi bio pravedniji.

***

Izlazimo iz Francuske pretpovijesnom, poslije antičkom rimskom trasom ceste poznate kao *Via Domitia.* Od Rhône povezivala je gradove Montpellier, Beziers, Narbonne, Perpignan, koje smo upravo prošli, ostavili za sobom jedan značajan povijesni koloplet sreće i nesreće, razdjelnicu između pokolja Legija i svekolikog napretka poznatog u hijerarhiji čovjeka kao rimska kultura i civilizacija. Prethodit će joj Drugi punski rat, Hanibal će ovom trasom slonovima kroz Alpe, pa niz Po i Apenine na Rim, premda u njega nikad neće ući. Ali će dvaput odnijeti pobjede na obali Jadrana. *Metauro*, *Canae*, je li nas to nešto povezuje, ili je svijet tako mali!?

Kad može Hanibal mogu i ja sa svojim suputnicima, povjesničarima umjetnosti, i supružnicima, koji ionako uvijek imaju posljednju riječ. Tintoretto, Rembrandt, nikad se ne zna, krivotvoren ili vjeran!? Kako je i s poviješću. Ubrzo će međudržavna francusko-španjolska granica. Svježina što prodire u kabinu automobila navješćuje Pireneje. Moj azurni *Berlingo* klizi nečujno prema cilju. Kotači isuviše nalikuju ljudskoj potlačenosti, uvučeni u cikluse vrtnje već su odradili kojih tisuću i petstotina kilometara. Za nama je Rijeka, Trst, Venecija... Odlazili smo po *whiskije*, *rebatinke*, *montgomerice*, završavali smo škole, fakultete, uskoro će obitelji. Ne, nisu to bili obični gradovi, slučajni otisci neba, danas više sliče poderanim potplatima do velikih ljubavi. Nisam se prevario kad sam rekao da je pri našem prvom upoznavanju bilo jasno kako će se nešto veliko dogoditi.

Potpuno novo iskustvo, počinjem shvaćati Hanibala, zašto je odabrao baš Col de Clapier i nizinu Lombardije. Privlače tragedije i slave Padove i Mantove, *Cinquecento* u svojim gradovima još je uvjerljiviji. Moji sugovornici idealan su par za raspravu koja ne traju dugo – profesor je uvijek u pravu! Rijeku Po ćemo pratiti u većem dijelu trase, dok je ne prijeđemo u Cremoni Amatija. Sva mirna, kao da je se ne tiče što radimo, kamo idemo, poput gudala ciliče na strunama nizine. Valja planinsko kamenje oblikujući sprudove koji se odjednom pojave kao da izbijaju iz kakve obijesti pjene, bjeline žene, kakve Afrodite. Pratimo rumenî *tegole*, sve narančasto što strši nad zemljom Langobarda u opeki je. Uvijek neka neprobojnost zidine, a nama žurba ne dopušta zadržavanje. Danas je opsada Mirandole tek povijest, Papa Julije II. može mirno u Prijenos Marijine kuće.

Nad gatovima Genove prvi put ćemo vidjeti more – „Thalassa, Thalassa“! Brza autocesta će nas povesti uz obale Ligurije. Savona, San Remo, Ventimiglia, Monte-Carlo, Monaco,... Računicu s pjesnikom ovdje izravnava nešto drugo, s Mont Blanca ne možeš se vidjeti većim, s mora još manjim – liliputancem pod paskom Kćerî Zapadne večeri, zlatne svjetlosti zalazaka sunca. Čudni smo mi

sisavci, ljepotu Hesperida mora nam otkriti sunce da bismo shvatili onu drugu polovicu bez koje nema života samog u sebi. Ja imam pola, drugu polovicu moram naći. Kao da je sreća u nekom drugom, a ne u nama. Maslačak ne mora brinuti, vjetar će!

Tunel za tunelom podalpskog primorja vraća mi sliku noćnog vlaka na Unskoj pruzi. Obično je to bio 3. peron zagrebačkog kolodvora, prema jugu vlak je radosniji, srce tuče u ritmu željeznih kotača. O spojnice šina udarali su u sekundama. U odmakloj noći ljepljivi mirisi parnog grijanja hvatali su se za kožu dok smo krmeljive studentske oči trljali propuštajući pridošlice u Bihaću, ponajviše piljarice što će sa zorom na splitske tržnice. S rešetaka prtljažnika po našim glavama cijedila su se jaja, mirisalo je po čarapama, na slaninu i špekove. Ako je nešto obilježilo moje skripte onda su to noći kupea. Prve ljubavi izazovi su duljine puta, bio on život, vlak, Barcelona.

Premda nikad nisi sâm, za dugih putovanja nužno je vrijeme šutnje, poželiš umaknuti tuđoj misli, izaći iz automobila i krenuti, onako hodočasnički, na drugoj strani Pireneja, na Putu sv. Jakova za Compostelu. Netko se i sada penje iznad Roncesvallesa, prohodat će u osami ili sporadičnom društvu 800 km. Čudne su te naše reakcije na „rampe“, a jedna takva pirenejska, ovaj put istočna, upravo je pred nama.

Još jutros krenuli smo iz mjesta Arma di Taggia. Stigosmo tamo kad se noć već dobrano u tmicu zgusnula. Hotel *Lucerna*, *con cucina molto curata, seguita personalmente dai proprietari*, činio se gluhim svjedokom nekog fantomskog vremena strmoglavih rijeka. Pod Alpama je uvijek tako: ukradeš to malo slobodnog mjesta, pa su zvijezde veće. Poput crnih ruža Eufrata učiniše mi se na plaži praživoti crnih oblutaka. Sve što je vulkanskog podrijetla, kao svaki život između čekića i nakovnja, naći će se na obali između bijesnog mora i vododernih bujica. Razliku ne pravi samo obojenost, iz pokreta kamen će uvijek u putenost, oblinu, pokost, Veneru Milsku, život će pak u rovove, pipke, bubrežni kamen, izoštreni Mironov pokret, karakterističan za Argentinu koja se te večeri primirila na ušću u tišini i bez komentara. Njena usta su mjesto gdje će majka progutati dijete, vode će se spojiti u jedno, bujica će sunuti u more. Kao što će od Nice sve opet prodisati, prijeći u boje i stilove Provence. Cannes, Toulonski poluotok, Aix-en-Provence, Camargua, Rhôna koju ćemo prijeći kod Arlesa, karike su lanca u inicijalnosti krajobraza, kao da svatko iščekuje ponešto potentnije i pravednije. Toliko su Alpe legle na Liguriju, toliko su promjene razotkrile gradove Lionskog zaljeva.

Putnika namjernika slabi činjenica da si nešto propustio, a Aix-en-Provence je svetište i grobnica Marije-Magdalene, legenda kaže, doplovila je u Saintes-Maries-de-la-Mer nakon smrti Kristove. Ohrabren sam i samim osjećajem da sam prošao, bio, da jesam i bit ću. Suputnik u mojoj glavi u ovom trenutku je

neka svetost provansalska. Nitko nije naivan u ovoj priči, ime po prvoj rimskoj provinciji izvan Italije obično vara ljude. Svi misle, brežuljci, mirisi lavande, suncokreti, van Gogh – lako je njima, dolje je sunce, more sve mijenja, *vera* Toscana. Ali onda shvatiš, nije sve mistral (koji ga jest ošinuo), i spužva je: s jedne strane još nedorasli impresionizam, s druge duge noći *sfumata*. Holandski *chiaro-scuro* temeljne su boje svijeta. I razumio si Mediteran!

***

Prilazimo carinskoj postaji *Antiqua aduana* u mjestu Le Perthus. Dolazi iz latinskog *pertusum*, *pertusium*, što znači „otvor u planini“, prijevoj. Od prapovijesti se tu prelaze Pireneji. „Samo da mi je prijeći Pireneje, onda više nema natrag!“ – govori don Ivan, hodočasnik za Compostelu. A sad i ja mogu kazati – i ja sam prešao Pireneje! Na mjestu sam gdje je stajao i Hanibal u pohodu na Apenine, Pompej će podići slavoluk sa tornjem, Trofej spomenik vlastitoj slavi u pobjedi nad narodima pobunjene Hispanije. Utvrda Bellegarde, benediktinski samostan, crkva St. Maria de Panissaris, svatko tu siše svoj kamen. Križarski pohod na Aragon ovdje je okončan pobjedom Petra Velikog nad francuskom vojskom Filipa Smjelog. Sedla, Col de Pertus i Col de Panissaris, dijeli tek jedan brežuljak.

Moj Stari most u Trilju, *Pons Tiluri*, u nekim vrelima *Ciluri*, Justinijanovom darovnicom pripao je benediktincima Monte Cassina. Logor VII. Legije Claudije, Rimski *Tilurium*, podignut je nad njim. Mi djeca jesmo iskopavali na njivama brončane novčiće, ali neka mi netko objasni koje su dodirne točke Galskih ratova i civilizacije! Arheološka iskopavanja otkrila su ulomke Tropeuma u slavu Tiberijeve pobjede nad pobunjenim Ilirima u Batonovu ustanku 6. - 9. godine. Razumijem zašto su oni bogovi, ali zašto je svijet tako mali, da nema mjesta za igru!? Tek jedna mala riječ poganska – bog! Ako je ne izgovorim, oni su ništa! Povijest, i uglavnom nagomilana stijenjem. „Jezik je mali ud, a čini velike stvari.“ – kaže sv. Jakov apostol.

Zato sam pitao – komu sam to ostavio svojih pedeset godina, prošlom mileniju ili zadnjim satima stoljeća? 71. stare ere ovaj je prijevoj poznat pod nazivom *Summum Pyrenaeum*. Nedostaju mu samo Flavijeve razorene jeruzalemske zidine da bi sredozemna slika bila cjelovita. *Via Domitia*, s kojom smo dospjeli, i *Via Augusta*, s kojom nastavljamo put, spajaju se kako bi ratnike povele dalje do punskih gradova i luka Fenicije: Tarraco, Cartago Nova i Gades, aktualni Cadiz. Ne čudi da je *Via Augusta* još imenom i *Via Heraclea*, Francuzi će reći *Chemin d'Hanibal*.

Predlažem stanku, imam potrebu izaći iz automobila, izmaknuti se suputnicima načas, izdahnuti tu golemu povijest ratovanja. Ipak, složni smo, prijeći ćemo na španjolsku stranu, toliko da ne budemo nepravedni. Noć smo proveli u

ligurijskoj Italiji, dan jurili jugom Francuske. Kavu ćemo popiti u prvom susretu sa španjolskim tlom. Nećemo ljubiti zemlju, ali ćemo je poštivati.

***

Nisu to više vremena Trsta, hrvatska putovnica je i priznata država. Koga je više briga za kliring i devize! Ovdje ne pitaju ni imate li ni odakle vam, nego uljuđeno izvolite, uđite, trošite, plaćajte. Smiruju svojom finoćom. Parkiram pred kafeom. Uvijek tragam za osjećajem novoga u starom okusu *espressa*. I u različitosti jezika je isti. Za barom prepoznajem *Stolicu* u *Žutoj kući*. Letak napućuje na posjet fondaciji – Fondation Vincent van Gogh – Arles. Moj uzor umjetnosti uopće, preminuo je 29. srpnja, ja sam rođen 30. srpnja, 60 godina poslije. Šteta, nismo suvremenici, tko zna, možda bi sad tu prošao i Hanibal sa svojim slonovima, vidjeli bismo Pompeja kako zida.

Osvježeni, razgovorljiviji, sjedamo u automobil. Na licima suputnika vidio se zamor, on nekako suzdržaniji, kao da se strogoća profesure prenijela iz predavaonice u kabinu vozila. Probirljivija u svijetu sinestezije, Esperanza je otvorena knjiga, i žena, vječita zagonetka.

Slijedi nam Figueras, grad Dalijeva rođenja, Teatar-Muzej Gala uvijek draška maštu. Još nam je prijeći kojih stotinu i pedeset kilometara. Slijeva ostaje Cabo de Creus, najistočniji rt Španjolske i čitavog Poluotoka. Silazak prijevojem, blagodat dosluha s obalom, tu će potvrditi definitivno da smo jedno – čovjek i more! Duždevo mletačko vjenčanje s morem, tradicijsko bacanje prstena u more, nije samo simboličko. Problem globalne kulture Mediterana svodi se na fizičku i platonsku ljubav. Nedovoljno je samo zamišljati, moraš ga provući kroz prste, osjet opipa na njegovoj koži odgovoran je projekciji uma na užadi. Bilo da je riječ o Jobu ili jedrilju. To je more u tijelu žene. Gdje god da ga takneš reagirat će na suprotnom spolu. Strasti skuplja u najdublju točku, vječitu enigmu, izazov mornarâ. Moj „Mediteran – povratak u utrobu“!

(Iz putopisne rukopisne zbirke, *wallstreet bb*)

(Nagradna povelja Kajkavskoga spravišča/časopisa Kaj)

BILO JEDNOM U STRIDONU

Tomislav Šovagović, Zagreb

Crkva svetoga Jeronima u linorezu čuva moj dnevni boravak četrnaest ljeta. Dugo me kopkalo što uživo nisam vidio Štrigovu i špiljskoga svetca, skrivena u međimurskoj proljetnoj sonati, sanjajući o prijevodu Svetoga pisma na latinski jezik, okružena stršljenima, obadima i leptirima. Uživo ispred dvaju zvonika barokne crkve u vatikanskim bojama, osjećaj je podijeljen – stapanje vremena i prostora, nevažnost ranije propuštenoga. Prolaznost. Nadoknaditi nemoguće. Mlažnjak na nebesima, zaključana vrata. Rijetki posjetitelji u vladavini krunskoga virusa. Smrt je imala prednost pred vjerom. U travnatom dvorištu vlada velepošast karamboliranih automobila. Svih vrsta. Pomislih da je neobično imati limarsku radionicu u starom župnom dvoru. Nabujale, zgužvane haube, uslijed prekomjernih brzina i alkoholnih isparavanja. Možda običan slučaj, neka mi bude oprošteno. Ima još začudnijega na svetčevom brdašcu – lijesovi. Uredno *pohoblani,* lakirani, složeni kao u dalmatinskim kamenim grobnicama, prema odjeljcima. Pod arkadama. Sve je kao groblje. Stope se stope Štrigove i Skradina, ako se već nepomirljivo suprotstavljaju oko osnovnoga, neodgovoriva pitanja – gdje si bio krajem 4. stoljeća?

Dječačkom logikom lako je pojmiti novovjeke medijske izvještaje: *Jeronim S. (71) preminuo je pod nerazjašnjenim okolnostima, evo zašto je njegova smrt važna suvremenom čovjeku*. Ali, kako klikom lajkati povijest? I podijeliti misao o nabubrenim limovitim čudovištima ispod kojih snivaju stotine konjskih snaga, snivaju da se tijela njihovih vlasnika (ne) probude u sjeni staklenika, ispunjenih svježim rajčicama i krastavcima. Ima li dušama prihvatljivoga liturgijskoga prostora i na onom svijetu? Na stvarnom mjestu radnje prizivam linorez dnevnoga boravka i odsječeno brdo, sveto i pokošeno. Nema kuće kao na onom umjetnikovom prikazu, tek stube za nebesa, ili prema devetom, izdajničkom krugu, kako je komu drago. Žablja perspektiva nezahvalna je prema čovjekovoj smrtnosti, neznatan usud stremljenja prema uzvišenijem stilu, nedohvatljivom bez desetljeća uče-

nja hebrejskoga i čitanja djela svetih očeva. Kako proniknuti u antičku granicu Dalmacije i Panonije, nadahnut Josipom Bedekovićem i svim njegovim dokazima, u ovoj sparnoj pustoši, gdje samo ledeni gazirani sok osvježava s jednako hladnom međimurskom platom, rezanim sušenim svinjskim jezicima s gorkim, ali ukusnim sirom turošom. Kaj su jeli naši stari, koseći otavu, tovareći bale sijena bez pomoći industrijske mehanizacije, kako su uopće nalazili snagu čitati uz petrolejsku lampu nakon napornih poljskih radova dok stogovi sanjaju fantomski doživljaj iza otkinuća od matice trave. Ako smo već dan učinili grješnim, jesmo li noći mogli ostaviti njezinu spasiteljsku svetost. Svako je slovo moralo čekati svojega prevoditelja, osobu koja će se othrvati uhodanim stazama mukajućih kravica i preuzet(n)ih običaja. Bolje i manualna praroditeljska navika, samo da nema lima i drvenih mrtvačkih kovčega u susjedstvu. Kao da je i smrt bila prirodnija, s više poštovanja, barem nije jurila bijesnim automobilima.

Smrtnost i granice ostale su konstantom čovječanstva, iznad Štrigove vinska je cesta koja razdvaja Hrvatsku i Sloveniju, granični policajci imaju uredno zapisane registracijske tablice, da se kakav nezvani gost ne ušulja u vijugave puteljke i migrira dolje prema Raskrižju i Murskoj Soboti u daljini. Nema Roberta Johnsona ni Erica Claptona, Nečastivi sklapa dogovor preko kreditnih kartica, gotovina mu odavno ništa ne predstavlja, tek ovlast na korištenje pina. „Poštovani, uvidom u evidenciju...“, poželjni je epitaf sedamnaest stoljeća nakon svetoga Jeronima, opomena, perfidno sufliranje krivnje, kronika nagoviještene naplate potraživanja, pred kojom neće umaknuti ni veleučeni umovi. Dapače, njih je najlakše orobiti. I što može pisac već duboko udahnuti, zagristi još jedan komadić tlačenice, on, potlačeno stvorenje iz 21. stoljeća, inflacija riječi, devalvacija smisla. I svježi zrak Međimurja u mjestu s jednim bankomatom, danas još neorobljenim, dok tipovi popravljenoga lima ne srede i tu beznačajnu sitnicu. Novac će biti isplaćen nakon detonacije. Trideset stupnjeva idealno je za revolveraški obračun s arijevcima, zagovornicima nove religije koja bi se, valjda, iznova morala prilagođavati svijetu, kao da duhovnost ima išta zajedničkoga s materijalnim, vidljivim, opipljivim. Umire sveto pred čovjekovim očima, a on, zamišljen sadržajem sljedeće police trgovačkoga lanca (samo promjena rasporeda artikala stalna jest), ne opaža zasužnjenost. I sve arhaičnije djeluje znak križa na štalama i drugim gospodarskim objektima gdje su možda baš Jeronimovi roditelji skupljali ljetinu, vjerujući da mračne prirodne sile neće nauditi sinu s molitvom i blagoslovom na usnama. Liječnik, učitelj i svećenik prvi su na udaru – njihovo znanje osporavano, život jednim natpisom može im biti pretvoren u pakao. „Ostavite svaku nadu, vi o kojima pišemo“. Sve ćemo učiniti da vi ne možete ništa više -učiniti.

Ah, bolje je vratiti se u stvarnost, da ne zanemarim i rozu ljepoticu, također iz prohujala barokna doba, crkvu sv. Marije Magdalene, ona bdije nad ubogom štrigovskom udolinom, paradoksalno – na višoj nadmorskoj visini od crkve sv.

Jeronima. Ili je to samo optička varka fotokupovna vremena, ovoga u kojemu kamenje leti na sve strane. S tolikim gromadama i brzinom vožnje tko uopće uspijeva preživjeti. Samo licemjerni, oni bez kamena i prijevoznoga sredstva u imovinskoj kartici. Transparentnost kao oglodana riječ, snažnija od glodavaca podzemlja, utopljenih naglavačke s prvom jačom međimurskom kišom. Kako dokazati da je nakon prevedene Vulgate i Herman Hesse ovdje napisao „Demiana", kako namjestiti sva ogovaranja i žučljive seoske tračeve dok u lokalnoj gostionici sviraju obrade „Bijeloga dugmeta", kao da nikada ništa nije bilo originalno. Povjetarac lagano, istovrsnom pravdom, presuđuje preljubnicima i prevoditeljima, *quasimodovski* jecajući podnevnim zvonom za svim neostvarenim ljubavima, prekinutima zbog nepremostivih razlika u karakterima. Još samo „Knjiga otkrivenja" i eto ti romana, suzna dolino, evo tvoje Bogom dane apokalipse, početka Sudnjega dana, usklađenoga s televizijskim izvještajima. Ovdje se živi i umire s okusom žutoga muškata i narodnjacima na takozvanim nosačima zvuka, jeftino i skladno s dva promila alkohola u krvi i dvjesto kilometara na sat po dojučerašnjim seoskim putovima. Djevojke sanjaju prokušane frajere koje će ih što dulje držati s papučicom gasa, da ne završe odmah iza medenoga mjeseca u lijesu župnoga dvora. Mladići, pak, željni dokazivanja, kupuju puder u kamenu izabranicama, za instagramske posvuduše. Stražnjica na svemrežnoj rasprodaji, traženija i od našminkanoga lica, o školovanom umu da se i ne govori.

Nepismenost će uskoro biti ustavom zajamčena kategorija ljudskih prava. A sveti Jeronim artefakt prošlih, mračnih vremena o kojima je bolje šutjeti, kada se ionako malo zna. Ostaci ostataka, moj dobri čitatelju, uskladišteno neznanje natopljeno pikselima, konzervirano voće i povrće dozrelo u jednoj noći, životinjsko meso poliveno vodom, stiješnjeno u rasadnicima serijske proizvodnje. Nadčovjek današnjice, više se ni Nietzsche ne treba mučiti glede objašnjavanja da je Bog mrtav, ali neće ni uzviknuti „Ecce homo". Treba ga svjetiljkom tražiti, pardon, svjetlom s mobilnoga telefona. Mrtva je filozofija uopće, ako pojmimo da je sve većinski umjetno kao *twitterovi* računi. „Bog nema google maps", reče putnik namjernik u Štrigovi, ostavljajući neznanu lokaciju drugima. Jednom kada čovjek ponovno pronađe sebe, pa krene istraživati povijest, riskirajući otkrivanje komadića Kipa slobode na obali poput Charltona Hestona u „Planetu majmuna", ili možda bijelo-žute barokne crkve s godinom izgradnje: 1761. A sve što je prethodilo, morat će dublje prokopati, ako varljiva Mura ne izbaci tragove mimo utopljenika i pohrani ih s leglima komaraca uz drevni vodeni mlin. Ubiti riječ, glas i čovjeku malo preostaje. Pomirenom, odsutnom. A negdje u bliskoj daljini, gradi se vidikovac na Mađerkinom bregu, pogled prema onom što je nekada bio Stridon. Popnimo se, nazdravimo.

(Nagradna povelja Kajkavskoga spravišča/časopisa Kaj)

O NAGRAĐENICIMA S NATJEČAJA ZA 16. HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS

Lobor, 2022.

Ivo Kalinski. Sv. Ivan Zelina/Zagreb

I. nagrada (po ocjeni stručnog suda)

Emilija Kovač, **Putovanje prema početku: u potrazi za alephom**

Putopisno štivo Emilije Kovač moguće je promatrati s više gledišta, no sva su putopisni novum. Prvo, po mojem sudu, jest sloj koji se drži fakticiteta, stvarnosti, a drugi onaj koji se temelji na prepletaju fakticiteta i osobnih, izmaštanih razmišljanja. Autorica potragu za iskonom, za prapočetkom svega, veže uz *aleph,* prvo slovo hebrejske abecede. *Aleph* joj služi za polazišni simbol kojim nas se vodi i upravlja do drevne mezopotamijske civilizacije koja je živjela svoj puni život otprilike 9,6 tisućljeća prohujala vremena prije nove ere, dakle prije Krista. No, što je *Vrijeme*, što je spoznaja vremena? Sveti Augustin kaže da muku spoznaje *Vremena* zna kad ne misli o njemu, a kad misli onda je ono nešto drugo. Do fakticiteta se još i može doprijeti, dokučiti ga i čak opipati rukom, može se o tom svoje mišljenje i doreći, tj. izreći do kraja, od *Göbegli tepe – trbušastog brda*, od okruglosti do linearnosti – ali što je s vremenom, što je s pojmom o vremenu? Sve je zapravo kružno, kaže Emilija Kovač, kuća, grob, žlica, tanjur, pa i cijeli planet Zemlja, pa i vjera, pa i Bog. Diskretan je njezin u štivu susret s islamom, naime s Muhamedom i Kuranom, također diskretan susret sa hebrejstvom, naime sa židovstvom, i s Mojsijem i Torom, također diskretan susret s kršćanstvom, naime s Isusom Kristom i Biblijom. Geometrizacija, fraktalnost, očito je nešto drugo – negacija kruga. Ukratko je reći da je ovaj autoričin putopis fakticiteta s prepletom putopisnih misli i razmišljanja, vrhunsko štivo o dohvaćanju i shvaćanju ljudskog prapočetka, napor ljudskog uma da ga dokuči. I zato je taj napor s uvodnim simbolom hebrejskog *alepha,* nastojanje da se shvati drevnost ljudskog roda, da

shvatimo korijene našeg postojanja, Ali nije lako! Slično je fatamorgani u pustinji. Što smo tom shvaćanju i prepoznavanju bliže, ono je dalje, ono je nedohvatno. Ili je sve tajna i ostat će tajna, ili je sve zagonetna sfinga i trajat ćemo i dalje živjeti kao zagonetna sfinga – podučava nas ovo frapantno i neobično putopisno štivo književnice i pjesnikinje Emilije Kovač.

II. nagrada (dvije 2. nagrade) - Božica Jelušić i Tomislav Marijan Bilosnić

Božica Jelušić, **Opraštanje od krajolika**

U uvodnom dijelu svojeg putopisa pod naslovom *Nemirna noć* Jelušićka se osvrće na klimatološke promjene koje su nas spopale. Bez obzira na stanje stvari - možda se radi o najavi prave ekološke pošasti (abnormalne vrućine, poplave itd.) - njezina minuciozna zapažanja puna su frapantnih narativa.

Pojavljuju se pred našim očima i žedni ptići, i grickanje miša, i invazija mrava, i mrtvi jelenak, i mrtvi stršljen: *Vražje uzbudljiva noć, baš za pamćenje*!, kako piše autorica. Konačno, shrvana iznemoglošću, tone pod mlaku noćnu vodu. Laku noć, Flora – tako kaže. Iako mislim da se ne radi o flori nego o fauni. U drugom svojem segmentu putopisa pod naslovom *Bacajući pogled uokolo*, autorica se manjim dijelom opisa osvrće na hortikulturu, a većim na ekonomiju, na agrotehničke mjere, naime na buku koju proizvode traktori, kombajni itd. koji remete onaj mir kad tih tehničkih pomagala bilo nije. To opraštanje od krajolika prizivanjem bivšeg blaženog mira i spokoja u autorici izaziva nostalgični vapaj: vapaj za negdašnjim nestalim farofom, školom, mlinom, klijetima itd., sada kad su na repertoaru pile, kosilice, agregati i različiti motori koji svojim bučnim nasiljem ubijaju zadnje ostatke negdašnjeg mira. Sva se ta bivša stvarna mozaičnost još i može nekako opisom riješiti, zatomiti, napustiti, ali se sjećanja ne mogu potisnuti, naša će sjećanja i dalje bivati živa.

Tomislav Marijan Bilosnić, **Nisam bio u Karaševu**

Bilosnić je vrhunski majstor putopisnog štiva. Provjeren virtuoz jezika. Poznato je da njegova putopisna zapažanja lutanja svijetom prenesena na papir oduvijek emotivno dišu koliko suvremenošću toliko provjerenim povijesnim reminiscencijama. Iako, kako sam kaže, *nisam bio u Karaševu,* tim putopisnim tekstom dočarava nam tu malu oazu Hrvata, hrvatske manjine u Rumunjskoj, čiji su se predci današnjih žitelja prije petsto godina bježeći pred osmanlijskom najezdom ovdje sklonili. Cijelo vrijeme zadržavajući se u Temišvaru, uz veliku podršku prijatelja Petera Hategana, izvornog govornika karaševskog govora, Bilosnić nam

neprekidno priča o svojem nastojanju da do Karaševa i njegovih govornika dopre, ali se to nastojanje nije realiziralo.

No ipak itekako se dodiruje karaševskih govornika preko Hateganove priče i onomastikona, naime prezimenima – tako Klokotići, Lupaki, Nezmeti, Rafniki, i drugi. U stalnoj obuzetosti Karaševom preko izvornih riječi Petra Hategana i, kako i sam ističe, ostaje nam ono temeljno, a to je jezik. Uz isticanje temišvarskih značajki, na starim građevinama vidljivo miješanje raznih kultura – secesijskih, neoklasicističkih, bizantskih, autorova frapantna putopisna opsesija i ovaj put da nadrasta svojeg tvorca.

IVAN PERGOŠIĆ: *DECRETUM* - ČETIRI I POL STOLJEĆA KAJKAVSKOGA PRVOTISKA

Proslava 450. obljetnice prve tiskane knjige u Međimurju i sjevernoj Hrvatskoj

DECRETVM
KOTEROGA IE VER
BEWCZI ISTVAN DIA
CHKI POPISZAL A POTER-
dilgbaie Lasslou koterie za Ma
thiassem Kral bil zeusse Gospo
de i Plemenitih hotieniem koteri
pod Wgherske Corune la-
danie blisse.

OD IVANVSSA PERGOSSI

STAMPAN V
Nedelischu Leto nasse-
gha zuelichenia
1574.

Ivan Pergošić, Decretum (Izvor: www.lzmk.hr)

Općina Nedelišće je 13. studenoga 2024. proslavila veliki dan hrvatske i međimurske kulture, 450. obljetnicu objavljivanja ***prve tiskane knjige na hrvatskom kajkavskom jeziku***: Pergošićev *Decretum* iz 1574. godine. Obilježavanje jubileja započelo je u popodnevnim satima znanstvenim kolokvijem na kojem su sudjelovali vodeći znanstvenici kajkavskog jezika, tiskarstva i povijesti iz Hrvatske i Slovenije, te nastavljeno posebnim programom vezanim uz tu svečanost.

U znanstvenom su kolokviju svojim novim znanstvenim prinosima sudjelovali: prof. dr. sc Nataša Štefanec: *Juraj IV Zrinski i Međimurje*; dr. sc. Klaudija Sedar: *Rudolf Hoffhalter u Donjoj Lendavi*; mr. sc. Ivan Zvonar: *Mihalj Bučić i tiskara u Nedelišću*; prof. emeritus dr. sc. Alojz Jembrih: *Ivan Pergošić i njegov Decretum (1574.)*; izv. prof. dr. sc. Ivana Kresnik: *Jezična obilježja Pergošićeva prijevoda Decretuma (1574.)*

Svečani dio programa uveličali su Tamara Korunek Lesar, Nada Žvorc, Dejan Buvač i Ljudevit Bošćak.

***

Prije 450 godina objavljena je prva tiskana knjiga na ***kajkavskom*** *jeziku* - *Decretum* Ivana Pergošića, objavljena, dakle, 1574. godine u Nedelišću. Značajan je to pisani i pravni spomenik bitan za tadašnju Slavonsko-Hrvatsku kraljevinu i Ugarsku. Riječ je o prevedenome feudalnom zakoniku hrvatsko-ugarskoga privatnog prava koji je vrijedio sve do sredine 19. stoljeća. *Decretum* je prevedeno djelo s latinskoga izvornika ugarskoga pravnika Istvana Werböczyja (1458. – 1541.), a prvi je put objavljeno 1517. godine u Beču - *Decretum koteroga je Verboczy Ištvan dijački popisal, a sada od* Ivanuša Pergošića prevedeno na slovjenski (kaj-

kavski) jezik.

Zbog trodijelne strukture naziva se i *Tripartitum*.

Decretum Ivana Pergošića svjedoči o već tada općestilski razvijenom kajkavskom književnom jeziku s pravnom terminologijom, prvom uopće na južnoslavenskom prostoru u 16. stoljeću, i po tome ravnom drugim europskim jezicima i takvim djelima. Ta je knjiga spomenik hrvatskom kajkavskom jeziku i kulturi koja se, pod okriljem obitelji Zrinski, njegovala u Međimurju i u Hrvatskoj, od Primorja do Mađarske, dakle na posjedima koje je držao Juraj IV. Zrinski, kome je djelo i posvećeno.

Djelo je tiskao putujući tiskar Rudolf Hoffhalter, došavši u Nedelišće iz Lendave, na poziv Jurja IV. Zrinskog. To je tek druga tiskara u Hrvatskoj u 16. stoljeću, četvrta uopće u povijesnom redu, ako se u obzir uzmu i tiskane inkunabule u Kosinju i Senju.

Nositelj projekta *450. obljetnica prve tiskane kajkavske knjige u Nedelišću* je načelnik Općine Nedelišće Nikola Novak, predsjednik Organizacijskoga odbora prof. Vladimir Mihaljević, stručni koordinator i organizator proslave dr. Alojz Jembrih, a koordinatorica znanstvenog skupa te organizatorica Jasna Hajdinjak, voditeljica Turističke zajednice Nedelišća. Organizatori su Općina Nedelišće i TZP Srce Međimurja, a članovi Organizacijskog odbora Nikola Novak, Vlado Mihaljević, Alojz Jembrih, Jasna Hajdinjak

Nedelišće i Međimurje se s pravom ponose svojim mjestom u samom vrhu hrvatske kulture, pa je i Općina u svoj grb simbolično stavila tiskarski stroj.

Vladimir Mihaljević

KNJIŽEVNA NAGRADA RIKARD JORGOVANIĆ ALOJZU JEMBRIHU

U Narodnoj knjižnici Hum na Sutli 26. travnja 2024. godine održana je književna manifestacija *Dan Rikarda Jorgovanića* (11. travnja 1853. – 24. listopada 1880.) u čast književnika koji je prije 171 godinu rođen u Malom Taboru u Humu na Sutli. Tom je prigodom dodijeljena književna nagrada za najbolji autorski rad.

Podsjetimo: prijedloge za Nagradu mogli su dostaviti autori, nakladnici, ustanove, građani i članovi Povjerenstva, a za nju konkurirati sve vrste književnih djela autora koji su podrijetlom iz Hrvatskoga zagorja, autora koji žive i stvaraju na području Hrvatskoga zagorja, autora koji svojim radom daju izniman doprinos u promoviranju književnih vrijednosti Hrvatskoga zagorja ili autora koji u svojim djelima promoviraju i druge vrijednosti Hrvatskoga zagorja.

Konkurirati su mogla ona djela koja nisu nagrađena nekom književnom nagradom, a za nagradu prijaviti se autori, odnosno izdavači djela objavljenih u hrvatskih nakladnika tijekom razdoblja od 1. travnja 2023. godine do 1. travnja 2024. godine.

Po objavljenom pozivu pristigla su tri prijedloga:

Alojz Jembrih: *Kajkavski filološki ogledi*, Muži zagorskog srca, Zabok 2023.

Srećko Blažičko: *Na beli cesti*, Muži zagorskog srca, Zabok 2023.

Vladimir Šenjug: *Tuga jeseni*, HZKD, Klanjec, 2023.

Povjerenstvo za dodjelu nagrade donijelo je odluku da se Nagrada Rikard Jorgovanić za 2024. godinu dodijeli Alojzu Jembrihu za autorski rad: *Kajkavski filološki ogledi – Prinos povijesti hrvatske književnosti i jezika*, Muži zagorskog srca, Zabok, 2023.

Knjiga sadržajno predočuje niz različitih radova autora koji su nastali u posljednjih dvadesetak godina, a doprinos su povijesti kajkavske književnosti i jezika. Knjiga je izišla u nakladništvu udruge Muži zagorskoga srca prigodom autorove 75. godišnjice života.

Alojz Jembrih (r. 11. lipnja 1947., Varaždin) u Beču je završio studij slavenske filologije i doktorirao s temom o hrvatskom piscu Antunu

Nagrađenik prof. emer. dr. sc. Alojz Jembrih (foto: Mario Antonić)

Vramcu. Godine 1978. vratio se u Zagreb gdje je radio na projektima *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika* i *Rječnik hrvatskokajkavskoga književnoga jezika*. Na Filozofskom fakultetu u Ljubljani radio je od 1983. – 1996. te predavao povijest hrvatskog jezika i dijalektologije. Kraće je vrijeme predavao na Visokoj učiteljskoj školi u Čakovcu, a od 1998. do umirovljenja 2017., predavao je na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Profesor, emeritus, dr. sc. Alojz Jembrih vrsni je poznavatelj kajkavske književne baštine, čijem je istraživačkom radu posveto cijeli svoj radni i znanstveni vijek. Održao je niz predavanja na sveučilištima diljem Europe, bio je suradnik na projektima HAZU, aktivno je sudjelovao na više od pedesetak znanstvenih skupova te bio jedan od organizatora epohalne izložbe *Kajkaviana croatica* u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu 1996. godine.

Preko dvadesetak godina organizira i moderira znanstvene skupove u Krapini: *Kajkavski jezik i književnost, kultura kroz stoljeća*. Kao glavni urednik uredio je tridesetak zbornika znanstvenih skupova, a napisao je i priredio za tisak više no tridesetak knjiga. Član je mnogih strukovnih organizacija i udruga, a za svoj neumorni rad na istraživanju i promoviranju kajkavske književne baštine primio je niz priznanja i nagrada.

Nagradu „Rikard Jorgovanić“ Alojzu Jembrihu uručio je predsjednik Krapinsko–zagorskog ogranka Društva hrvatskih književnika Božidar Brezinščak Bagola. U ime nakladnika nazočnima se obratio predsjednik udruge Muži zagorskog srca dr. Rajko Fureš koji je naglasio važnost djela Alojza Jembriha u istraživanju i promicanju vrijednosti kajkavskog jezika i kajkavske književne baštine.

U prigodnom programu nastupali su učenici OŠ Viktora Kovačića: Borna Boršić: recital - *Tejčni ftiči*, Filip Mijošek - glazbena točka *Suza za zagorske brege* uz pratnju na gitari - Tena Sekušak; učenici PŠ Druškovec: Nika Šurbek i Marko Boršić - recital *Oj humski lijepi kraju*.

Alojz Jembrih tom je prigodom Narodnoj knjižnici Hum na Sutli darovao naslove kajkavskih knjiga od 16. do 19. st., koje je uredio za tisak, transkribirao tekst, sastavio rječnik i napisao

pogovor: *Kajkavski florilegij - Iz cvietnjaka kajkavske književne rieči od 16. – 19. st.* I/II. Sv. Ivan Zelina, 2007., Gregur Kapucin (Juraj Maljevac): *Epska trilogija ili nestrančno vezdašnjega tabora ispisavanje za leto: 1788., 1789., 1790.* Zagreb 2010., *Kotoribski protokol (1724.-1804.)*, Kotoriba, 2017.,Tomaš Goričanec: *Opsеđenje i poboj sisečki 1593.*, Mala Subotica 2018., *Sveto pismo Novog zakona na horvatski jezik po Ivanu Rupertu Gusiču prenešeno i na svetlo dana,* Zagreb 2018., Štefan Zagrebec: *Zadnja vola aliti proteštacija duhovna* , Zagreb 2019., Imbrih Luič: *Vračtva vsagdašnja domača (1746.*), Ozalj 2022., Ignacije Aurelije Fessler: *Tri prijatelja iz Novoga Zrina - roman iz doba hrvatskoga bana Nikole VII. Zrinskoga*, Čakovec 2022.; autorske knjige: *Grof Sermage u zrcalu svojih pisama 1758.*, Zagreb 2000.,*Stjepan Konzul i „Biblijski zavod“ u Urachu,* Zagreb 2007., *Tragom turopoljske povijesti* , Velika Gorica 2014., *Tragom života i rada Stjepana Moysesa u Zagrebu (1829. – 1851.)* Zagreb 2016., *Pavao Ritter Vitezović (1652 – 1713),* Zagreb 2017. i *Dragutin Domjanić u novom svjetlu* (2019.); te zbornike radova s međunarodnih znanstvenih skupova kojih je bio uređivač: Štefan *Zagrebec i njegovo djelo*, Zagreb, 2020., *Gregur Kapucin i njegovo djelo,* Zagreb, 2024.

Izuzetno vrijedna donacija kajkavske književne baštine prof. emer. dr. sc. Alojza Jembriha obogatila je knjižni fond Narodne knjižnice Hum na Sutli.

Narcisa Brezinščak

GODIŠNJA DOBA DUŠE BOŽICE JELUŠIĆ - SPAS OD VIRTUALNOG ZABORAVA

GODIŠNJA DOBA DUŠE/ZAPISI S MREŽE (ilustracije: Božica Jelušić, prijelom/design: Krešimir Ivanček, akad. slikar grafičar; urednica: Sandra Pocrnić Mlakar, nakladnik: Beletra, Zagreb, 2023.)

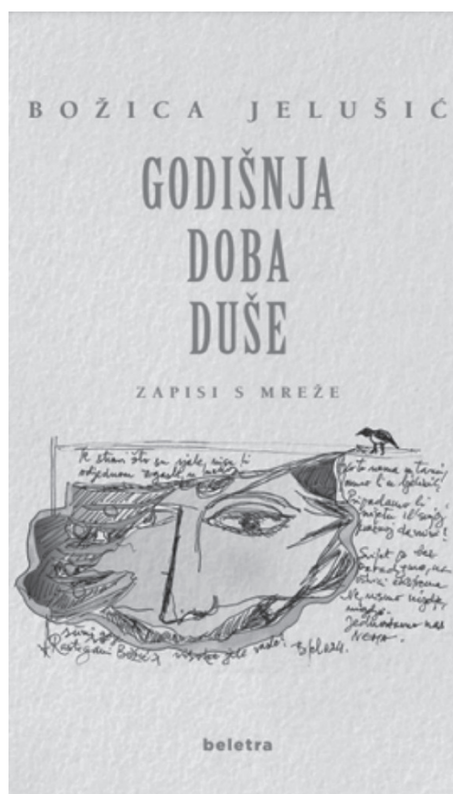
Metaforični naslov knjige, “Godišnja doba duše“, uz koje stoji ime Božice Jelušić, navodi misao na očekivanje još jednog vrijednog poetskog postignuća. Autorica, međutim, u svim žanrovskim brzacima pliva jednako dobro, stoga spoznaja da se zapravo radi o zbirci kratkih proznih uradaka ne treba iznenaditi. Ova knjiga je sadržajno i žanrovski svojevrsni nastavak ranije objavljene zbirke refleksija i zapisa “Sredinom mojih dana“ (Tonimir, Varaždinske Toplice, 2018.), a sastoji se od stotinu relativno kratkih zapisa koji su kroz godine osvanuli na društvenim mrežama, konkretno - Facebook profilu autorice, odakle su često i dijeljeni ili preneseni na druge digitalne medije, portale ili blogove. Zahvaljujući na prilici da dam svoj doprinos sadržaju, kao suradnik i prijatelj Božice Jelušić, opazit ću tri, po meni važne posebnosti koje obilježavaju ovo djelo.

Književnost par excellence

Radove Božice Jelušić odlikuju nesporna erudicija, beskrajan i često inovativan fond riječi te preko pedeset godina iskustva u “zanatu“ oblikovanja teksta. U literarnom smislu štivo je prepoznatljivo i očekivano gusto, što ujedno znači i ekonomično, lišeno nepotrebnih riječi, suvišnosti i općih mjesta (osim kad su u službi diskretne ironije). Autorica poput literarnog kipara od riječi oblikuje tekstove, podastirući nam obilje detalja, stilsku ujednačenost i pitkost, i što je najvažnije, u kratkim formama s ciljanim temama prenosi nam željenu poruku. Stoga ne čudi što jedan od čestih komentara na društvenim mrežama glasi: *Točno tako i ja mislim, ali ne znam to tako lijepo reći.* Govoreći o osjećajima, stavovima ili vlastitim mentalnim ili fizičkim stanjima, upadamo u klišeje već unaprijed smišljenih naziva za sreću, tugu, bijes ili ljubav, no uviđamo da su te riječi samo grubi, nedostatni i generalni obris onoga što zaista mislimo i osje-

ćamo. Božica će u svojim tekstovima izraditi fino pletivo, koje nepogrešivo vodi do one točke u kojoj se, po potrebi, poistovjećujemo s njom, i to ne samo „grebanjem po površini rečenog“ već i iskrenim promišljanjem i prihvaćanjem „u dubini duše“.

Tematski gledajući, možda će i ova knjiga (kao i “Teška ljeta“) izazvati prijepore oko žanrovske pripadnosti. Radi li se ovdje o dnevničkim zapisima, autobiografskim crticama, zbirci refleksija ili eseja, time će se baviti književni znalci i teoretičari, no autorica će pragmatično ustvrditi da je to nebitno jer *„žanrovska (ne) određenost ne mijenja ni estetsku, ni književnu vrijednost teksta“*. Radi se o zbirci koja je nastala kroz duži vremenski period i lišena je planiranja. Tekstovi su nastali u trenutku, impulzivno, na dnevnoj osnovi, potaknuti vlastitim osjećajima, dnevnim događajima, osobama, društvenim pojavama ili tek kao promišljanje „o nečemu“. Božica Jelušić će često svojim književnim „studentima“ citirati pjesnika Wallacea Stevensa: *Ne postoji isključivo pjesnička građa. Cijeli svijet je pjesnička građa!* Nema razloga da isto ne vrijedi i za prozu. Promatranje i smještanje ljudi, stvari i pojava u kontekst trenutka, odlika je raznovrsnosti izbora tema Božice Jelušić. Ona zaista može pisati o svemu, a da pri tom zadrži sve odlike književne izvrsnosti koje je stjecala i disciplinirano brusila godinama. Tekstovi su datumirani pa je zanimljivo primijetiti kako, sukladno naslovu, „duša autorice diše s godišnjim dobima“. Naravno, ne radi se o strogom pravilu, ali priroda i vremenski uvjeti će uvijek isplivati kao tema sukladno dobu, pri čemu izazivaju bolja ili lošija unutarnja stanja duha (jer… *meteoropatija)*. Poznati i u autoričinom životu važni ljudi, pojavljuju se kroz cijelu godinu portretirani marljivo i pomno, te njima na čast. Povremeni kritički tekstovi na temu zanemarivanja tradicije, nepoštivanja estetike ili društvene hijerarhije te mali doprinosi dokazivanju propadanja društva, iskaču uvjerljivom silinom. Jedna od omiljenih autoričinih tema je i pisanje “o pisanju“, svojevrsne male misaone i polufilozofske lekcije (za koje iskreno smatram da, uz brojne druge tekstove izvan ovog izbora, zaslužuju i posebnu knjigu) za sve „wannabe“ pisce. Uglavnom, kao i u „Sredinom mojih dana“, u „Godišnjim dobima duše“, pred nama protječe autoričin misaoni

Naslovnica knjige B. Jelušić (izvor: beletra.hr)

i spoznajni život, iščekivana putovanja, vrijedni susreti, ponekad i dokolica, a sve kroz tematski raznovrsne epizode, male isječke iz svakodnevice jednog uma koji su zavrijedili ostati zapisani za povijest.

Nužno zlo modernih tehnologija

Božica Jelušić, prema vlastitim riječima, nije štovateljica tehnologije koja bezobrazno i bez zadrške zadire u naše živote, ili kako ona kaže, „nasiljava nas“, posebice pri tom misleći na društvene mreže. Naravno da to ponekad izaziva opreku u njenim promišljanjima, no zrela, odrasla i razumna osoba uvijek je svjesna preuzimanja rizika za preživljavanje nemira te prinošenja potrebnih žrtvi s ciljem

neke više svrhe. Stoga unutar tog paradoksa privatnog i profesionalnog suživota s bezobzirnom i nezaustavljivom tehnologijom, Božica Jelušić ipak dosljedno čuva i njeguje svoju tradicionalnu, zaboravljenu i danas gotovo izumrlu metodu bilježenja stvari, a to je služenje olovkom i papirom. Vlasnica je brojnih rukom pisanih „knjiga u jednom primjerku", a blokić i pribor za pisanje su joj uvijek pri ruci. Rukopisna tradicija i navike ogledaju se i u crtežima skupljenim uz ovo štivo, a koji su također spontani, dijarijskog karaktera. Oni počinju tamo gdje autorici preostaje "pretičak" snage i volje da se trenutak zabilježi, pa su stoga poput pečata na njenu osobnu i osebujnu "literarnu povelju" koja svjedoči o ustrajnosti i bogatom unutrašnjem životu autorice. Pa ipak, svih stotinu tekstova u ovoj knjizi prethodno je prošlo i došlo do čitatelja upravo novovjekim digitalnim magistralama. Odgovarajući pojam za opis ovog fenomena mogao bi biti „nužno zlo".

Autorica zapravo već više godina "odlazi" s društvenih mreža, nezadovoljna, kao prvo, neprestanim tehnološkim inovacijama, reklamama, ograničavanjima i nepouzdanostima, i kao drugo, plitkosti, neinventivnosti, neestetičnosti i površnosti sudionika u ophođenju u virtualnom svijetu. Ipak zahvaljujući postojanju pratitelja koji su sukladni autoričinom poimanju virtualnih druženja, te potrebi za kontaktima i komunikacijom unutar njenih "užih krugova", društvena mreža i dalje joj služi najvažnijem - disciplini svakodnevnog pisanja. Ovo nije prva knjiga koja je nastala nakon podužeg digitalnog bilježenja dnevnih zapisa. Prisjetimo se pjesničkih zbirki na standardu „Vrata vrta", kajkavske stihozbirke „Gda smo išli" i drugih naslova koji su kao osobne društvenomrežne antologije nastale kroz prošla vremena, kao prikupljena zaliha dnevnih iskopa dragog kamenja iz rudnika pod autoričinim šeširom. Ovo zapažanje o tom gotovo prisilnom autoričinom odnosu s digitalnim tehnologijama (kojima, usput budi rečeno, sasvim dobro vlada) ne bi bilo toliko značajno, da tema "pisanja na Internetu" nije sveprisutna u književnim sferama.

Kako se piše na društvenim mrežama?

Lako je zamisliti kako je ova knjiga nastala kao i svaka druga knjiga. Većina knjiga nastaje i oblikuje se na računalu, gdje čeka svoj konačni oblik i rođenje u papirnatom obliku. No ova knjiga je već objavljena, prikazana javnosti, ponuđena na uvid kao necjeloviti mozaik raspoređen u vremenu. Iako nas društvene mreže usmjeravaju na tanku i površnu telegrafsku komunikaciju, a baze podataka se na dnevnoj bazi pune besmislicama temeljenim na, kako Božica Jelušić voli reći, principu „nek se čuje i moj glas". Ona pak se odupire tom trendu površnosti i trivijalnosti, te dokazuje da (osim „što smo danas jeli", „kako je ime našem mačku" te par mutnih fotografija i zabrinjavajuće nepismenosti) i na društvenim mrežama možemo pisati i objavljivati tekstove koji imaju estetsku, žanrovsku, literarnu i generalno - književnu vrijednost. Držim da zbog takvih autora svako mrežno okupljalište postaje bolje mjesto, jer unatoč tehnološkom „zatupljivanju" oni ipak nude i ozbiljne i zrele sadržaje (koji su silom tehnoloških prilika zapeli u digitalnoj varijanti tradicionalnih medija). Najstariji virtualni dijelovi sadržani u ovom „mozaiku duše" virtualno su zatrpani duboko u linearnoj zaboravljenosti zidova društvenih mreža, daleko od očiju i daleko od računalnih ekrana. Kako se ništa ne bi prepustilo slučaju, ovi zapisi i refleksije svjesnom su namjerom pronađeni u bespućima računalnih „oblaka", kako bi preselili iz stalno nestajućih dubokih slojeva virtualnog svijeta na papir, među korice, kamo po svojoj književnoj prirodi i pripadaju. Korijen riječi književnost je "knjiga", pa autorica ovom objavom, svojom 67. knjigom, poentira svoju književničku tradicionalnost ili, recimo slobodno - konzervativnost. Novo računalo nikad neće mirisati kao svježi otisak knjige, papir je uvijek ugodniji očima od blještećih uređaja, a dodir knjige mnogima pruža gotovo ljubavnički doživljaj.

Vjerujem da su "Godišnja doba duše" bezvremenska knjiga kojoj se možemo uvijek vraćati, koliko god vremena za čitanje imali.

(Iz predgovora knjizi)

Aleksandar Horvat

AUTORI/SURADNICI – *KAJ* 3-4/2024.

†STJEPAN BENCE (1913. − 1976.), Čakovec − antologijski kajkavski pjesnik ekspresionističke poetike i fantazmagorije, pripadnik grupe pjesnika osnivača časopisa Kaj, 1968. i član njegova uredništva

TOMISLAV MARIJAN BILOSNIĆ (Zadar) - književnik, slikar, umjetnički fotograf, publicist, urednik i novinar, autor 160-ak knjiga proze, poezije, kritika, feljtona i nagrađivanih putopisa

NARCISA BREZINŠČAK, prof. (Hum na Sutli) - ravnateljica Narodne knjižnice u Humu na Sutli; autorica stručnih radova i suradnica (časopis *Hrvatsko zagorje* i dr.)

RADOVAN BRLEČIĆ, dipl. ing. inf. (Sv. Ivan Zelina) – pisac, publicist *(Prigorski glasnik*), urednik; među ostalim, autor značajnih putopisnih knjiga

†Mr. sc. ERNEST FIŠER (Varaždin) – književnik, esejist, publicist, antologičar; u uredništvu Kaja i glavni urednik časopisa *Kolo*; autor prve suvremene zbirke kajkavske poezije u prozi i prve antologije hrvatskoga dječjega kajkavskoga pjesništva

KATARINA FRANJO, prof. (Virje) - prof. hrvatskoga jezika i književnosti i dipl. knjižničarka, učiteljica Hrvatskoga jezika (Osnovna škola prof. Franje Viktora Šignjara, Virje)

ALEKSANDAR HORVAT, graf. dizajner (Ludbreg) – kajkavski pjesnik i prozaik (kratke priče, putopisi); predsjednik KUD-a *Anka Ošpuh*, voditelj i pokretač brojnih kulturnih manifestacija, publicist

Dr. sc. MARTINA HORVAT (Zagreb) - Institut za hrvatski jezik/Odjel za povijest hrvatskoga jezika i povijesnu leksikografiju; sudjeluje u projektima Instituta *(Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika)*

BOŽICA JELUŠIĆ (Đurđevec) - književnica, esejistica, publicistica, likovna kritičarka, ekologinja, prevoditeljica; predstavnica *activae kajkavianae*; antologizirana autorica višejezične kompete-cije u više od 60 djela na hrvatskom standardnom, kajkavskom, engleskom

Dr. sc. IVO KALINSKI (Zagreb) – književnik i znanstvenik/ jezikoslovac, leksikograf; viši znanstveni suradnik; esejist, urednik u Kaju; počasni predsjednik *Kajkavskoga spravišča;* autor 20-ak raznorodnih djela

Dr. sc. EMILIJA KOVAČ (Čakovec) – književnica, znanstvenica, esejistica, urednica; predavačica; nagrađivana autorica 10-ak raznorodnih djela na hrvatskom standardnom jeziku i kajkavštini

Dr. sc. ZVONKO KOVAČ (Zagreb) – književnik i znanstvenik; umirovlj. redoviti profesor Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, hrvatski (antologijski kajkavski) pjesnik i književni kritičar; znanstvena područja: međuknjiževna kritika, kajkavsko pjesništvo; suvremene južnoslavenske književnosti

VLADIMIR MIHALJEVIĆ (KANTOR), prof. (Čakovec) – prof. filozofije i književnosti; pisac, pjevač u HNK u Zagrebu, kantor u Nedelišću; autor i urednik više knjiga i monografija.

TOMISLAV MILOHANIĆ /SLAVIĆ (Poreč) – književnik, urednik*;* piše na čakavštini i standardu; zastupljen u brojnim antologijama hrvatske (čakavske) književnosti, u školskoj lektiri, nagrađivan i izvođen; pokretač književnog susreta "Badavca"

MIRJANA PAVLETIĆ, prof. (Buzet) – do umirovlj. ravnateljica POU „A. Vivoda“ Buzet; urednica, književna kritičarka; predsjednica Katedre Čakavskoga sabora Roč

Dr. sc BOŽICA PAŽUR [B. P.] (Zagreb) – gl. i odg. urednica časopisa *Kaj*, književnica i znanstvenica, esejistica; voditeljica projekata i urednica biblioteka u *Kajkavskom spravišču*

MARIJA ROŠČIĆ PARO, prof. (Zagreb) – voditeljica promotivnih djelatnosti *Kajkavskoga spravišča* / Galerije Kaj; autorica *Bibliografija časopisa Kaj;* prevoditeljica

DANIJELA SUNARA-JOZEK, prof. (Virje) - prof. hrvatskoga jezika i književnosti i prof. fonetike; učiteljica Hrvatskoga jezika (Osnovna škola prof. Franje Viktora Šignjara, Virje)

Dr. sc. IGOR ŠIPIĆ (Split) - književnik i znanstvenik, pjesnik, putopisac, povjesničar - proučavatelj mediteranskih kultura; kritičar, esejist

TOMISLAV ŠOVAGOVIĆ (Zagreb) – pjesnik i prozaist (kratke priče, putopis, roman), književni kritičar i publicist; diplomirani novinar i teolog; samostalni umjetnik; urednik, kolumnist, predavač

†ANĐELA VOKAUN-DOKMANOVIĆ (1901. – 1983.), Zagreb – kajkavska pjesnikinja izrazite liričnosti i nostalgije, pripadnica grupe pjesnika osnivača časopisa Kaj, 1968. i članica prvog uredništva; uglazbljivana

Dr. sc. MARIJA ZNIKA (Zagreb) – jezikoslovka; viša znanstvena suradnica; težište filološkog interesa: od normativne sintakse i semantike standardnog hrvatskog jezika do onomastike, dijalektologije; autorica više od 110 znanstvenih radova, te zasebnih leksikografskih djela